OBNOVA 02

Časopis za kulturu, društvo i politiku

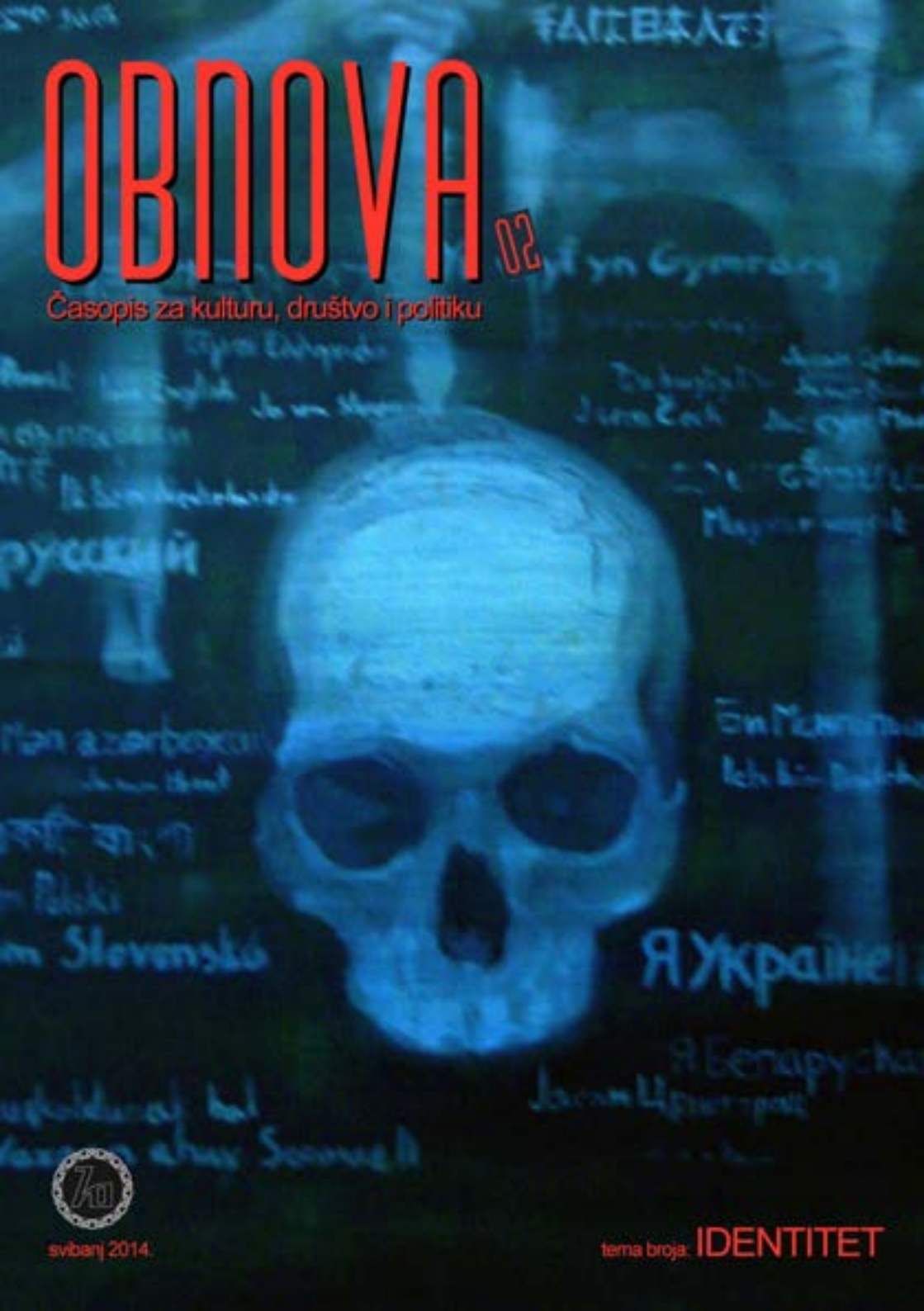

svibanj 2014.

tema broja: IDENTITET

OBNOVA

Časopis za kulturu, društvo i politiku

broj 2

tema broja:

IDENTITET

Zagreb, svibanj 2014.

Slika s naslovnice

Ante Brešić Mikulić ‘‘Identitet’’, ulje na platnu

Slika kroz plavi monokromni ton prikazuje riječima ispisanu lubanju okruženu slobodno pisanim izrazima nacionalne pripadnosti kroz više jezika, te zapadnim i istočnim arhitektonskim obilježjima. Razlog odabira lubanje kao središnjeg dijela u kompoziciji slike autor koristi kao vezu identiteta društvenog s onim osobnim. Ikonografsko tumačenje same lubanje izvan konteksta smrtnosti i prolaznosti često predstavlja simbol filozofije, te je duboko povezano uz čovjekovu misao i spoznaju o samome sebi. Prikazana lubanja nije produkt slučajnog odabira već predstavlja onu velikog filozofa René Descartesa, čija lubanja ispisana različitim imenima osoba koje su pokušale ostaviti svoj trag na njoj govori o gubitku i pronalaženju vlastitog identiteta. René Descartes svojim zaključkom ‘‘Cogito ergo sum’’ (Mislim, dakle jesam) osim što postavlja čovjeka kao misaono biće, postavlja i pitanje trajnosti koje kao vremenski predznak predstavlja bitan dio u pojmu identiteta.

O b n o v a
časopis za kulturu,
društvo i politiku

Nakladnik
Udruga „Obnova“

Za nakladnika
Marko Paradžik

Uredništvo
Davor Dijanović, Mario Tomas

Glavni i odgovorni urednik
Marko Paradžik

Tajnica
Nikol Malić

Grafička priprema
Maja Orlovčić

Lektura
Tihana Pšenko

Priprema za tisak
Maja Orlovčić

Tisak
MTO d.o.o. Ozalj

ISSN
1849-0697

Mrežne stranice
www.obnova.com.hr

E-pošta
casopis.obnova@gmail.com

Autori

Marko Paradžik, mag. iur.
theodorospara@gmail.com

Josip Beniš, apsolvent komunikologije i mag. hist.
josip.benis@gmail.com

Tihana Pšenko, mag. educ. croat., mag. comm.
tihana158@gmail.com

Davor Dijanović, student prava
davor.dijanovic@gmail.com

Marina Skelin, mag. soc., apsolvent povijesti
m1skelin@gmail.com

Josip Cota, student filozofsko-teološkog studija
na Katoličkom bogoslovnom fakultetu
josipcota1@gmail.com

Leo Marić, student povijesti i filozofije
leo.maric91@gmail.com

Krešimir Džoić, student povijesti na Hrvatskim studijima
dzojo99@gmail.com

Antonio Mock, mag. edu. hist. et geog.
mock.antonio@gmail.com

Mario Tomas, mag. hist.
mariotms1@gmail.com

Mate Šimić, student prava
mate.simic88@gmail.com

Marko Raič, student povijesti
marko1raic@gmail.com

Ante Brešić Mikulić (naslovna slika), student slikarstva, ALU
ante.b.m@hotmail.com

Kristijan Šalinović

estet@windowslive.com

Sadržaj

1. Uvod....6

Razgovori

2. Razgovor s prof. dr. sc. Stjepanom Štercom (J.B.)....10
3. Razgovor s prof. dr. sc. Marijem Grčevićem (T.P.)....20
4. Razgovor s prof. dr. Miroslavom Akmadžom (D.D.)....32
5. Razgovor s Thorom Einarom Leichhardtom (M.P.)....40

Radovi vezani uz temu broja

6. Regionalizacija europskog prostora i pitanje hrvatskog identiteta (M.S.)....58
7. Demografsko odumiranje Hrvatske i Hrvata – nastavak ili oporavak? (J.B.)....72
8. Identitet crkve u suvremenom svijetu (J.C.)....80
9. Prekoračenje granica: multikulturalizam i identitet u 21. Stoljeću (L.M.)....90
10. Smiljana Rendić, Katolički identitet i hrvatski preporod – prikaz knjige (DD)....99
11. Markus Willinger, Generation Identity – prikaz knjige (L.M.)....106
12. Božo Soko, Država kao brend – prikaz knjige (K.DŽ.)....113

Radovi nevezani uz temu broja

13. Domovinski rat– građanski ili obrambeni rat? (A.M.)....118
14. Revolucija ničega: Julius Evola i kritika manifestacije društvenih promjena u 1960im godinama (M.T.)....130
15. Emil Cioran i kulturni pesimizam (M.Š.)....139
16. Likovi intelektualaca u hrvatskoj književnosti: od Šenoina Lovre do Marinkovićeva Melkiora (M.P.)....154
17. Državnopravni položaj hrvatskih zemalja u sklopu Austro-Ugarske Monarhije (M.R.)....165
18. Razgovor s majkom Nadicom Barun....176

Umjetnost

19. Odrazi – Kristijan Šalinović....180
20. Kasnonoćni trzaji (I-X) – Vatroslav....182
21. Danas – Tihana Pšenko....189

Uvod

Poštovani čitatelji,

za temu drugoga broja časopisa *Obnova* odlučili smo postaviti *identitet*. Primarni je razlog tomu činjenica da je prema članku 6. Statuta Udruga *Obnova* „...osnovana u cilju zaštite i razvijanja hrvatskog nacionalnog identiteta..." Matica hrvatska, s čijim politološkim odjelom surađujemo, u lipnju 2011. godine tiskala je zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači MH 7. i 8. svibnja 2009. pod nazivom *Hrvatski identitet*. Interdisciplinarnost i različite perspektive iste teme toga zbornika svakako nam služe kao uzor i orijentacija, no ipak smo odlučili ići nešto šire i temom *identitet* dati autorima mogućnosti obrade različitih vrsta i aspekata problematike pojma identiteta i samim tim svejedno ostaviti prostora da se nešto kaže i o nacionalnom identitetu. U strukturi samog broja nije došlo do promjena već samo do nadogradnje, tj. jasnijeg odvajanja radova vezanih uz temu broja i radova koji uz nju nisu izravno vezani, iako se i u njima širim tumačenjem mogu naći lajt-motivi same teme.

Za početak smo razgovarali s ljudima čija se područja rada i zanimanja mogu izravno povezati s nekim ključnim problemima vezanim uz pojam identiteta. S obzirom na to da demografska slika Hrvatske u određenom smislu za identitet Hrvata nosi neke opasnosti, razgovarali smo s prof. dr. sc. Stjepanom Štercom čijem autoritetu na tom području vjerujemo. Josip Beniš koji je razgovarao s prof. dr. sc. Štercom odmah je komplementarno razgovoru napisao rad *Demografsko propadanje Hrvatske*. Pitanje jezika uvijek je bilo pitanje identiteta nekog naroda, a to je osobito razvidno i kod Hrvata u 19. stoljeću. U skladu s tim, razgovarali smo s prof. dr. sc. Marijem Grčevićem. Taj je razgovor odradila naša lektorica i autorica pjesme Danas, Tihana Pšenko. Odnos religijskog i nacionalnog identiteta Hrvata uvijek je bio zanimljiv i kontroverzan pa smo se s obzirom na to obratili prof. dr. sc. Miroslavu Akmadži. Budući da je Davor Dijanović vodio razgovor s prof. dr. sc. Akmadžom, napisao je i prikaz knjige Smiljane Rendić, *Katolički identitet i hrvatski preporod*. *Rasprave, kritike, izvještaji*, Glas Koncila, Zagreb, 2012. i njezin kratki portret u radu pod naslovom *Smiljana Rendić: Primjer neustrašivosti u borbi za hrvatski nacionalni, vjerski i kulturni identitet*. Religijski identitet katolika i Crkve posebno je obradio Josip Cota u radu *Identitet crkve u suvremenom svijetu*. Zadnji je razgovor vođen s Thorom Einarom Leichhardtom, vrlo zanimljivom osobom u pogledu osebujnosti poimanja vlastitog identiteta te njegova filozofskog viđenja.

Prvi među radovima vezanim uz temu broja jest rad Marine Skelin pod naslovom *Regionalizacija europskog prostora i pitanje hrvatskog identiteta* u kojemu je iz geopolitičke perspektive obradila identitet Hrvatske u analizi pojmova *Balkan, Zapadni Balkan, Srednja Europa, Jugoistočna Europa* i naposljetku uočila posebnu opasnost u regionalizaciji europskog prostora za naš nacionalni identitet. Leo Marić je u pogledu metapolitike ili političke filozofije napisao rad *Multikulturalizam i identitet* te dao kratak prikaz knjige Markusa Willingera koja u Hrvatskoj još nije objavljena, *Generation Identity: A Declaration of War Against the '68ers*, Arktos, London, 2013. Naposljetku, u radovima vezanim uz temu broja nalazi se i prikaz knjige autora Bože Skoke, *Država kao brend: Upravljanje nacionalnim identitetom*, Matica hrvatska, Zagreb 2011. koji je sastavio Krešimir Džoić.

Među radovima nevezanima uz temu broja nalazi se, kao i u prošlom broju, rad vezan uz Domovinski rat autora Antonia Mocka pod naslovom *Domovinski rat – Građanski ili obrambeni rat?* Nastojat ćemo da tematika Domovinskoga rata bude prisutna u svakom broju jer je rat bitan dio našeg nacionalnog identiteta. Nakon tog rada slijede prikazi dvaju mislioca i filozofa koji iz određenih razloga nisu zastupljeni u našim obrazovnim institucijama, tj. moglo bi se reći da njihova razmišljanja nisu *mainstream*. Riječ je o Emileu Michelu Cioranu na kojeg se osvrnuo Mate Šimić u radu *Emile Cioran i kulturni pesimizam* te o Juliusu Evoli o kojemu je pisao Mario Tomas u radu Revolucija ničega: *Julius Evola i kritika manifestacije društvenih promjena u 1960-im godinama*. U radovima nevezanim za temu broja s lajt-motivima teme broja imamo rad *Likovi intelektualaca u Hrvatskoj književnosti: od Šenoinog Lovre do Marinkovićevog Melkiora* Marka Paradžika te *Državnopravni položaj hrvatskih zemalja u sklopu Austro-Ugarske Monarhije* Marka Raiča. Ovaj je časopis također mjesto izgradnje zajedničkoga vrijednosnog sustava pa smo u skladu s tim odlučili dati prostor kratkom razgovoru s majkom dvanaestero djece, što je u današnje vrijeme nažalost časna iznimka.

Zadnji dio časopisa posvećen je umjetnosti te u njemu donosimo esej Kristijana Šalinovića *Odrazi* u kojemu daje svoje viđenje identiteta, ciklus od petnaest pjesama pod naslovom *Kasnonoćni trzaji* pjesnika pod pseudonimom Vatroslav te već spomenutu pjesmu *Danas* Tihane Pšenko. Sama je naslovnica umjetnički izraz Ante Brešića Mikulića, izvorni rad naslikan za temu broja.

Marko Paradžik, glavni urednik

Razgovori

RAZGOVOR S PROF. DR. SC. STJEPANOM ŠTERCOM

Autor: **Josip Beniš**, apsolvent komunikologije i mag. hist.

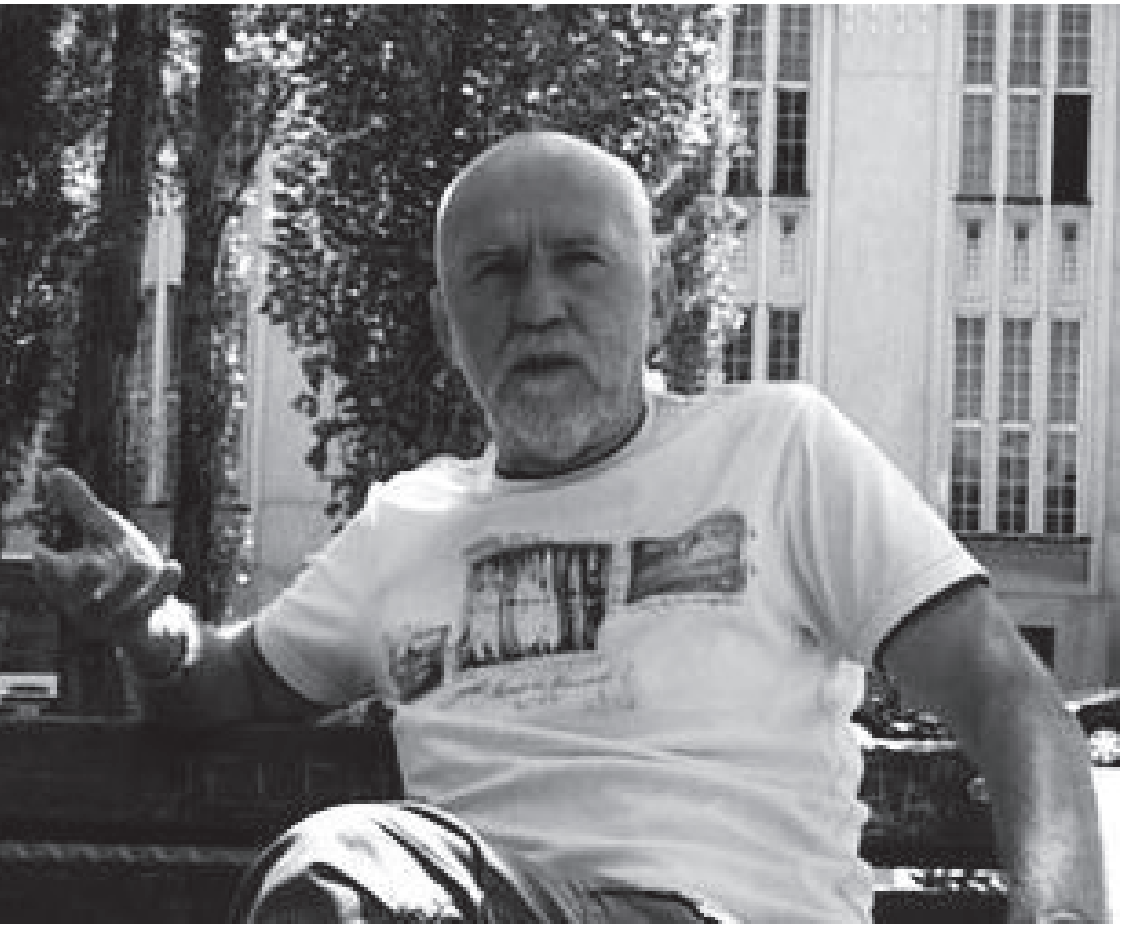

Stjepan Šterc rođen je 1953. u Martinskoj Vesi Desnoj kod Siska. Diplomirao je geografiju 1979. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu i magistrirao 1986. Na Geografskom odjelu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta radi od 1980. Od studenog 1991. godine obnašao je dužnost ravnatelja odjela za specijalni rat Ministarstva obrane te savjetnika u Ministarstvu vanjskih poslova. Nakon toga je obnašao dužnost pomoćnika ministra obnove i razvitka u Vladi RH i kasnije ministra obrane. U Vladi je bio do 2003. Objavio je više znanstvenih i stručnih radova iz demogeografije i demografske problematike te teorijske geografije.

J. B.: *Što je prema Vama glavni uzrok pada stanovništva u Hrvatskoj između 2001. i 2011. godine?*

S. Š.: Već smo početkom devedesetih godina prošlog stoljeća u demografskim znanstvenim radovima najavljivali depopulaciju ukupnog stanovništva Hrvatske u popisu 2011. godine. Svi su parametri i trendovi pokazivali kako je to neumitnost, međutim nismo mogli predvidjeti takav intenzitet depopulacije, ali niti negativnost svih demografskih parametara i poremećaj struktura što nužno dovodi do demografskog sloma, nastavka izumiranja i početka supstitucije hrvatskog stanovništva. Niti jedna promjena definicije ukupnog ili stalnog stanovništva ne može opravdati ukupnu depopulaciju u tom razdoblju od oko 150 000 osoba, a podrobnija bi analiza (kad bi nam to DZS omogućio) fiktivno popisanog stanovništva RH potvrdila i još veću depopulaciju.

Razlozi ulaska Hrvatske u demografski slom vidljivi su praktički kroz cijelo 20. stoljeće i vrlo su specifični. Veliko iseljavanje iz Hrvatske s početka 20. stoljeća, depopulacija ukupnog stanovništva u svim prvim poslijeratnim popisima stanovništva, ekonomsko-politička emigracija primarno u europske zemlje početkom šezdesetih godina, srbijanska agresija na Hrvatsku početkom devedesetih i gospodarski slom početkom 21. stoljeća primarni su razlozi. Sve je to izravno utjecalo na demografski razvoj i vrlo je specifično upravo za Hrvatsku. Moguća je tu još detaljnija elaboracija kroz koju bi se jasno uočili veliki politički utjecaji na sva kretanja u širim geopolitičkim koncepcijama kontrole hrvatskog prostora, a posebno jadranskog koridora. Tako je bilo uvijek u povijesti, a ta doktrina nije niti danas napuštena.

J. B.: *Kojim je zemljama u Europi Hrvatska najsličnija u odnosu na demografiju?*

S. Š.: Sve su zemlje u užem regionalnom okruženju u sličnoj situaciji, osim možda Slovenije. Isto vrijedi i za sve srednjoeuropske i istočnoeuropske zemlje. Međutim, posebnost Hrvatske je vrijednost njezine jadranske fasade i mali apsolutni broj stanovnika koji se u okviru demografskog sloma u relativno kratkom vremenu (kratkom u demografskom smislu) može supstituirati. Upravo ta posebnost predstavlja i najveći problem jer se shvatilo kako se Hrvatsku demografski može lakše slomiti nego vojno, politički ili pak gospodarski, iako je korelacija gospodarskog i demografskog razvoja vrlo jasna.

J. B.: *Smatrate li krucijalnim srednjoeuropski položaj Hrvatske budući da se broj rođenih u srednjoeuropskim zemljama (Njemačka, Poljska, Mađarska) smanjio za oko 50 % između 1950. i 2010. godine dok je broj rođenih u zapadnoj Europi (Francuska, Velika Britanija) za to vrijeme ostao gotovo jednak?*

S. Š.: Ne bih rekao. Istina je da je Hrvatska srednjoeuropska zemlja, no ona je i mediteranska i peripanonska i svoj ukupni identitet formira kroz povijest i civilizacijski razvoj iz vrijednosti svih navedenih prostora i povijesnih regija. Uzrok intenzivnog smanjivanja rodnosti u Hrvatskoj za gotovo 50 % u posljednjih 50 godina su upravo ranije navedeni posebni faktori koji su djelovali na njezin ukupni pa i demografski razvoj. Hrvatska nije prolazila klasičnu fazu demografske tranzicije kao mnoge zemlje, nego je uvijek bila po pokazateljima ispred nje i na razini visokorazvijenih europskih zemalja.

J. B.: *Koliko su vanjske migracije zaslužne za današnju demografsku sliku Hrvatske?*

S. Š.: Vanjske su migracije vrlo zaslužne za današnju nepovoljnu demografsku sliku Hrvatske, ali nisu i najzaslužnije. Prije svega, kod vanjskih migracija jasno treba razlučiti migracije primarno uvjetovane gospodarskim okolnostima s početka 20. stoljeća, od vanjskih migracija tumačenih gospodarskim čimbenicima, a zapravo se stanovništvo Hrvatske primarno politički usmjeravalo izvan zemlje početkom 60-ih godina. Naravno, vrlo su specifične i vanjske migracije vezane za srbijansku agresiju na Hrvatsku početkom i sredinom 90-ih godina. Procjene su različite, ali bi se mogli složiti da je kroz njih Hrvatska izgubila oko 1,2 milijuna stanovnika čime je znatno ugrožen njezin kasniji demografski razvoj u kojem su ubrzani negativni trendovi i ukupna starost stanovništva. Posebno je zanimljivo da je Hrvatska u svim međupopisnim poslijeratnim razdobljima (poslije Drugoga svjetskog rata) imala emigraciju kao tip općeg kretanja stanovništva, iako je imala pozitivnu unutrašnju migracijsku bilancu. Unutrašnja pozitivna migracijska bilanca je logična s obzirom na veću razvijenost Hrvatske od ostalog dijela bivše zajednice, ali je njezina ukupna migracijska bilanca bila negativna i to potvrđuje stalni odljev stanovništva u inozemstvo.

Vanjska je migracija stalno u velikom dijelu nadoknađivana useljavanjem u Hrvatsku iz ostalih dijelova bivše države. Puno je veći problem za Hrvatsku izrazito smanjivanje rodnosti kojom se uvijek moglo nadoknaditi vanjsku migracijsku bilancu, ali nije. Sve to nije slučajan proces.

J. B.: *Broj Hrvata u apsolutnom broju u Republici Hrvatskoj rastao je sa svakim popisom, koji su prema Vama najvažniji razlozi za to?*

S. Š.: Najvažniji razlog su unutrašnja preseljavanja, a nakon osamostaljenja Hrvatske vanjska preseljavanja stanovništva. Unutrašnja migracija u okviru bivše države imala je dva osnovna smjera: preseljavanja prema gospodarskim razvijenijim republikama i prema matičnim populacijama i smatramo ih humanim preseljavanjima (primjena tog pojma u drugom kontekstu nije stručno primjerena). Preseljavanja prema matičnim populacijama vrlo su izražena nakon 1970-ih godina i tijekom 80-ih u svim smjerovima, a to konkretno znači preseljavanja Hrvata prema Hrvatskoj, Srba prema Srbiji itd., što je povećavalo udjele Hrvata u ukupnom stanovništvu zemlje.

Drugi su pak razlozi povećanja udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu nakon 1991. godine i vezani su za agresiju na Hrvatsku. Pritom treba naglasiti kako je Hrvatska u europskim okvirima uvijek bila relativno visoko etnički homogena, u popisima i prije agresije i nakon agresije početkom 1990-ih.

J. B.: *Kako je doseljavanje Hrvata iz Vojvodine, BiH i Crne Gore utjecalo na broj Hrvata u tim državama i na njihovu starosnu strukturu?*

S. Š.: Izravno, uz jaku pomoć politike, nakon smirivanja ratne agresije, da se kroz teritorijalno organiziranje (BiH) i formalno popisivanje Hrvata u tri etničke skupine (Vojvodina) apsolutni i relativni broj Hrvata smanji. Iseljavanje Hrvata s područja bivših republika i pokrajina stalni je proces koji su intenzivi-

rali politički pritisci i srbijanska agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu pa je preostalo stanovništvo po demografskim kriterijima ušlo u duboku starost, s nizom negativnih demografskih parametara, slično kao i u matičnoj zemlji.

J. B.: *Prema Vašem mišljenju, mogu li Hrvati u zapadnoeuropskim i prekomorskim zemljama predstavljati svojevrsnu demografsku rezervu koja bi se vratila u domovinu ako se ekonomska situacija znatnije poboljša?*

S. Š.: Hrvatsko je iseljeništvo posebno bogatstvo Hrvatske i svjesno je i planski izostavljeno iz svih razvojnih procesa u zemlji, osim prilikom obrane i oslobađanja Hrvatske. Upravo se tada pokazalo kolika je snaga hrvatskog iseljeništva, ali i njihov idealizam prema domovini. Procjenjuje se da izvan domovine ima gotovo 2,5 milijuna osoba s neospornim hrvatskim identitetom različitih obilježja i različitog intenziteta. Hrvati izvan domovine ne bi smjeli biti nikakva rezerva, nego zalog i potencijal hrvatskog demografskog, gospodarskog i ukupnog razvoja i opstanka. Mnogi smatraju da je to utopija. Naravno neupućeni i nedobronamjerni i oni koji nisu nikad osjetili emocije iseljeništva prema Hrvatskoj.

Rijetko ćete igdje u domovini susresti takav idealizam koji se opet neće pokrenuti sam po sebi bez jasnih, konkretnih i provedbenih planova, projekata i modela hrvatske kompetentne, sposobne i zaista hrvatski orijentirane Vlade. Za sve je Hrvatskoj potrebna Strategija domovinske razvojne političke, društvene i prostorne sigurnosti i uključivanje najsposobnijih ljudi u upravljačku strukturu. Kao i početkom 1990-ih. Bez idealizma, unutrašnje snage i spoznaje što se želi i što je hrvatski interes ostat ćemo na anacionalnom pristupu i poslušnoj ideologiji spram drugih. Puno bismo mogli naučiti od Izraela. Jako puno.

J. B.: *Kakva demografska kretanja očekuju Hrvatsku u budućnosti s obzirom na to da smo sada dio EU?*

S. Š.: Ulazak u EU neće ništa bitno promijeniti u demografskom nazadovanju Hrvatske. Može ga samo pospješiti stalnim i jednostavnijim iseljavanjem mlade populacije nakon čega slijedi intenziviranje prirodnog pada, povećanje ukupne starosti, izumiranje, negativna migracijska bilanca, a vrlo je vjerojatna i pojave supstitucije stanovništva u intenzivnijem obliku. Pritom treba naglasiti da u EU nema slobodnih migracija stanovništva, nego samo migracija radne

snage jer se sve zemlje različitim mjerama brane od useljavanja (radni odnos, riješeno stambeno pitanje itd.), a u posljednje smo vrijeme vidjeli i kako izgledaju referendumske odluke razvijenih zemalja i pomalo strah od useljenika. To je sasvim sigurno nova (stara) fobija Europe, što samo potvrđuje važnost demografske problematike kako na regionalnoj, tako i na globalnoj razini. I njoj se mora posvećivati pozornost sukladno važnosti jer će uz prostornu kontrolu novi oblici sukoba vjerojatno biti usmjeravani po demografskim parametrima.

J. B.: *Koji je prema Vašem mišljenju glavni uzrok demografskog pražnjenja Hrvatske: mentalitet ili ekonomija?*

S. Š.: Dugogodišnjim razmatranjem te problematike i nakon puno održanih predavanja, rasprava i slično te napisanih i objavljenih radova, odgovorno mogu reći i o tome raspravljati na svim razinama i s bilo kim, kako niti jedan od navedenih razloga demografskog pražnjenja Hrvatske nije primaran. Uvijek je kroz povijest i u novijem dobu ključ svih zbivanja u Hrvatskoj bila njezina jadranska obala. Hrvatska nema niti jednog susjeda koji nije htio izbiti vojno, politički, gospodarski ili bilo kako drugačije na Jadran i kontrolirati strateške točke i pravce prema njemu. To je hrvatska geografija i na neki način njezina sudbina. Kako bi rekao moj Zvonko: „Geografija je sudbina Hrvatske". I nikad se to ne će promijeniti, ali zato mi moramo shvatiti koja je to vrijednost i znati njome upravljati. Prema tome, pravi su razlozi demografskog pražnjenja Hrvatske politički ili bolje rečeno geopolitički i očitavaju se u nizu već navedenih posebnih odrednica i uvjetnica demografskog razvoja Hrvatske.

J. B.: *Smatrate li da je moguće u budućnosti obrnuti proces bijele kuge u Hrvatskoj, ali i cijelom Zapadnom svijetu, bez doseljavanja nedomicilnog stanovništva?*

S. Š.: Zapadnom svijetu doseljenici nisu potrebni za to, već za radnu snagu u njihovim razvojnim koncepcijama i kao takvi ne mogu okrenuti spomenuti proces. Niti se to želi, niti će se dopustiti. Nedomicilno stanovništvo može biti i etnički isto stanovništvo ranije iseljeno pod različitim pritiscima i čimbenicima i može biti potencijal revitalizacije bez promjene demografskih struktura koje mogu opteretiti i najrazvijenija društva i prostore. Zato je Hrvatska u tome u prednosti s obzirom na bogatstvo u svojem iseljeništvu. Nikad se nije dogodilo niti će se dogoditi da demografske probleme jedne zemlje rješava druga zemlja

niti će se dogoditi da se revitalizacija jedne zemlje provodi drugim etničkim pripadnicima. Potvrđuje to povijest, a danas i reakcije najrazvijenijih zemalja, odnosno njihovog stanovništva.

J. B.: *Broj religioznog stanovništva na Zapadu je u stalnom padu dok takav proces nije zamijećen u Hrvatskoj, kako to objašnjavate?*

S. Š.: Hrvatska je po puno toga specifična pa tako i po tome. Zato što je uloga Crkve kroz hrvatsku povijest i tijek zbivanja u prošlosti bila ključna u očuvanju hrvatskog društvenog i prostornog identiteta. Moglo bi se čak naglasiti i europskog u dijelu hrvatske i europske povijesti. Posebno se malo naglašava upravo očuvanje tog prostornog identiteta u kojem je crkva sudjelovala gotovo u funkciji hrvatskih obrambenih snaga (malo naglašavan primjer bitke kod Siska, itd.). Građeni identitet kroz povijest očuvanja teritorija i načina života ostaje trajna vrijednost koja se odražava i danas u religijskoj strukturi kod popisa stanovništva.

J. B.: *Očekujete li u budućnosti veći val useljenika iz zemalja trećeg svijeta u Hrvatsku?*

S. Š.: Pritisak će uvijek postojati, a kako on izgleda i kakve su reakcije na njega mogli smo vidjeti nedavno kod Lampeduse. Sasvim je sigurno da će Europa odlučno zaustavljati useljavanje mjerama koje neće biti naizgled drastične. Hrvatska bi mogla pak biti prvi koridor prema Europi od kojeg bi se moglo tražiti zbrinjavanje novih useljenika prema EU, pogotovo u uvjetima relativno manje naseljenosti i izumiranja stanovništva. Kao ranije u prošlosti. Međutim, vrijednost hrvatske obale i njezina moguća zaštita za druge regionalne i prostorne planove mogla bi biti svojevrsna zaštita useljavanju iz trećih zemalja, iako je upravo hrvatski prostor (i bosanskohercegovački) primjer ponavljanja povijesti uvjetovan složenim prostornim faktorima.

J. B.: *Kakva je prema Vama demografska budućnost Hrvatske ako se situacija znatnije ne promijeni?*

S. Š.: Demografska budućnost Hrvatske, ako se ne shvati težina problema i njegove moguće implikacije u budućnosti, ići će prema izumiranju, demografskom slomu, demografskoj prijetnji opstanku i u konačnici prema supstituciji hrvatskog stanovništva. Kako Hrvatska nije niti kroz povijest niti srbijanskom agresijom vojno slomljena, mogla bi biti suptilnijim postupcima usmjerenim prema demografskim parametrima. O svemu bi tome mogli kroz puno detalja, no dovoljna je samo ovakva najava uz nadanje da ćemo o tome i svemu rečenome moći javno polemizirati s onima koji misle drugačije, kako bi izrečeno imalo veću težinu.

J. B.: *Hoće li takva situacija nakon demografskog dovesti i do potpunog pada ekonomske moći Hrvatske?*

S. Š.: S obzirom na to da nismo sigurni kakva će biti preseljavanja stanovništva iz Hrvatske i prema Hrvatskoj, nismo sigurni niti u pad ekonomske moći Hrvatske. Mislim da se u budućnosti ne će dogoditi radikalna depopulacija ukupnog stanovništva, ali siguran sam u to da će se bitno smanjiti udio Hrvata u ukupnom stanovništvu ako se demografskoj problematici ne pristupi s posebnom ozbiljnošću. Neke teorije idu čak do toga da Hrvatska može opstati samo sa sedam milijuna stanovnika, da njezin gospodarski rast ugrožava velik udio privatnog vlasništva nad nekretninama (kućama, stanovima i vikendicama) itd. To su naravno besmislice, ali sigurno je kako će se bez revitalizacije ukupnog stanovništva Hrvatske poremetiti brojni sustavi na kojima počiva hrvatsko društvo pa onda njezina ekonomska moć.

J. B.: *Nacionalni i vjerski identitet u Hrvatskoj još je uvijek jak, mislite li da će i u budućnosti ostati tako unatoč ulasku Hrvatske u EU i otvaranju granica?*

S. Š.: Nacionalni i vjerski identiteti su posebna vrijednost Hrvatske i dio su njezine povijesti i načina života. Ostat će uvijek na visokoj razini, osim ako se demografski procesi (primarno migracije i prirodni pad ukupnog stanovništva) nastave razvijati bez plana i sklada s potrebama ukupnog razvoja i zaštite identiteta. Otvaranje granica u okvirima standardne demografske europske politike ne mora i ne bi smjelo značiti i promjenu vrijednosti hrvatskog društva i prostora.

J. B.: *Možete li ukratko objasniti pojam puzajuće supstitucije u demografiji i od kakvog je on značenja za Hrvatsku?*

S. Š.: Dopustite da na ovo pitanje odgovorim citatom iz jednog rada[1]: „Na-

1 S. ŠTERC, M. KOMUŠANAC: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i sup-

kon razdoblja izumiranja stanovništva u razdoblju 1991. − 2001. i njegovog nastavka 2001. do 2011. godine (iako su optimisti i svi oni koji ne istražuju demografsku sliku RH očekivali moguću vrlo slabu regeneraciju stanovništva imigracijom u razdoblju 2001. − 2011. godine), izrazito veliki prirodni pad, izrazito duboka starost ukupnog stanovništva i pojava negativne vanjske migracijske bilance potvrđuju uvjete za novo razdoblje puzajuće supstitucije stanovništva RH. Dodatno to potenciraju gospodarska recesija, velika nezaposlenost, nestabilnost društva i svih sustava u njemu, što je uostalom i prostorna logika i neumitnost svih atraktivnih prostora te je lako predvidivo da će Hrvati izumirati (10 000 i više osoba godišnje) i iseljavati ponovo, a stanovništvo šireg regionalnog i europskog prostora useljavati i postupno supstituirati autohtonu hrvatsku populaciju. Proces je tek na početku i primarno je vezan za radnu snagu i vlasništvo nad nekretninama i firmama, ali se odvija u uvjetima nepostojeće selektivne useljeničke politike (Nacionalni program demografskog razvitka, 1997.) i izostanka bilo kakve ozbiljnije populacijske koncepcije pa je moguće i njegovo ubrzanje i intenziviranje. To si ne može dopustiti niti jedna država ma koliko liberalna i demokratska bila jer je to pitanje od prvorazrednog strateškog nacionalnog interesa za sve i svi su u tome konzervativni. Supstitucija stanovništva u ovom je razdoblju najveća opasnost za opstanak Hrvatske".

Puzajuća supstitucija hrvatskog stanovništva zabilježena je i prije 1991. godine i već je dijelom ranije objašnjenja emigracijskim tipovima općeg kretanja stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata. Možemo ju nazvati i demografskom prijetnjom za Hrvatsku.

J. B.: *Koje ključne mjere predlažete za popravljanje demografske slike Hrvatske u*
budućnosti?

S. Š.: Dvije stvari tu moramo naglasiti. Prvo, stratešku razinu rješavanja problematike i drugo, operativnu razinu kroz mjere, organizaciju i moguće modele rješavanja. Niti jedno nije poseban problem ako se tom ključnom problemu želi ozbiljno pristupiti.

• Demografsku problematiku postaviti politički i organizacijski na stratešku razinu hrvatskog društva.
• Razriješiti u temelju stav oko odnosa razvijenosti gospodarstva i demografskih ulaganja.
• Demografska ulaganja ne shvatiti kao socijalna ulaganja koja ne donose profit u kratkom razdoblju nego kao zalog opstanka hrvatskog identiteta i razvoja u budućnosti.
• Problematiku demografskog razvoja i hrvatskog iseljeništva postaviti na razinu vladinog resora.
• Razraditi modele revitalizacije stanovništva prema domicilnoj i iseljenoj Hrvatskoj.
• Iseljena je Hrvatska dio Hrvatske i njezino bogatstvo i na tom se potencijalu moraju razvijati sve koncepcije vezane uz problematiku.
• Vratiti se na stratešku osnovu postavljenu u Nacionalnom programu demografskog razvitka iz 1997. godine.
• Operativno i tehnički razraditi standardne mjere populacijske politike iz kasnijih dokumenta prihvaćenih aklamacijom u Hrvatskom saboru.
• Kad se prihvati strateška razina problematike, razrada mjera ostaje stručnjacima kao tehnički zadatak.

stitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija?, Društvena istraživanja 3/117, Zagreb, 2012., str. 693 − 714.

RAZGOVOR S PROF. DR. SC. MARIJEM GRČEVIĆEM

Autor: **Tihana Pšenko**, mag. educ. croat., mag. comm.

Hrvatski jezikoslovac prof. dr. Mario Grčević rođen je 1969. godine u Varaždinu. Završivši srednju školu u Zagrebu (Obrazovni centar za jezike), 1988. godine otišao je na Sveučilište u Mannheim u Njemačkoj gdje je 1995. godine magistrirao slavensku i njemačku filologiju. Doktorirao je iz slavenske filologije 2005. godine, obranivši doktorat na temu hrvatskoga narodnojezičnoga misala iz 16. stoljeća.
Prof. Grčević radio je u hrvatskoj dopunskoj školi u inozemstvu, na Sveučilištu u Mannheimu, u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te na Hrvatskim studijima, na kojima predaje od 2006. godine, danas kao izvanredni profesor i pročelnik Odjela za kroatologiju. Dobitnik je Nagrade HAZU za doprinos od osobitog i trajnog značenja za Republiku Hrvatsku u području filoloških znanosti za 1998./1999. godinu, a 2010. godine izabran je za člana suradnika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
Znanstvene publikacije prof. dr. Grčevića posvećene su temama iz povijesti hrvatskoga književnoga jezika i suvremenim hrvatskim jezičnim pitanjima. U svojim istraživanjima rane slavistike i njezina odnosa prema hrvatskomu jeziku otkrio je mnoge zaboravljene ili nepoznate činjenice koje su ključne za razumijevanje ne samo hrvatske književnojezične povijesti u 19. stoljeću, već i pojedinih problema s kojima se hrvatski suočava u današnjici. Njegov istraživački rad neizostavan je dio u mozaiku radova hrvatskih jezikoslovaca.

T. P.: *Na čemu je, prema Vama, izgrađen hrvatski jezični identitet?*

M. G.: Na komunikacijskim odnosima unutar hrvatske jezične zajednice, kako je to jednom lijepo rekao Radoslav Katičić.

T. P.: *Na što se misli kada se govori o komunikacijskim odnosima i što oni znače u odnosu na činjenicu da je hrvatski jedan od južnoslavenskih jezika? Od kada postoji hrvatski jezik?*

M. G.: Nije moguće navesti nadnevak ili stoljeće njegova nastanka, no razvoj mu na temelju pisanih zapisa možemo pratiti do vremena u kojem je nastala Bašćanska ploča i drugi rani hrvatski jezični spomenici utemeljeni na crkvenoslavenskoj baštini. Što se suodnosa hrvatskoga i drugih južnoslavenskih jezika tiče, treba znati da su prvotni jezični odnosi na južnoslavenskom prostoru bili takvi da je ondje mogao nastati jedan jezik, s jednim književnim ili standardnim jezikom i s njemu pripadajućim dijalektima, koji bi se protezali "od Vardara pa do Triglava". Međutim, kulturno-politički razvoji tomu nisu išli u prilog, već su potaknuli izgradnju više posebnih jezika, s jedne strane slovenskoga, a s druge strane bugarskoga. Torlački govori na srpskoj strani postali su tijekom te izgradnje idiomima srpskoga jezika, iako su čisto gramatički gledano mogli u cijelosti postati dijelom bugarskoga jezika. Zbog takvih razvoja čakavština i kajkavština jesu narječjima isključivo hrvatskoga jezika, dok štokavsko

narječje ne pripada samo njemu. Dakle, hrvatski jezik kao poseban slavenski jezik nije se razvio samo dijalektalnim raslojavanjem praslavenskoga jezika, već pratećom višestoljetnom književnojezičnom izgradnjom, komunikacijom, i kulturno-etničkim integracijama.

T. P.: *No u tradicionalnoj slavistici polazi se uglavnom od toga da su kajkavština, čakavština i štokavština dio zajedničkoga jezika kao dijasistema, koji su nekoć zvali srpskohrvatskim.*

M. G.: Od toga se polazilo zbog zamišljenoga srpskohrvatskoga standardnoga jezika i zbog toga što se htjelo dijalekte koje on "nadsvođuje" povezati u paralelnu cjelinu. Međutim, za takvo povezivanje nije bilo uporišta u samim dijalektima. Npr., pojedini srpski jezikoslovci 50-ih godina govor u Dimitrovgradu u Srbiji proglašavali su štokavskim govorom srpskohrvatskoga jezika, a na isti su način pristupali i srodnim susjednim govorima u Bugarskoj, koji se protežu sve do Sofije. Nakon samo nekoliko godina sve su te govore "isključili" iz tzv. srpskohrvatskoga i "prepustili" bugarskomu jeziku, a da se u samom jeziku ništa nije promijenilo. Riječ je bila isključivo o tom da su u svojim sagledavanjima usvojili činjenicu da dotičnim istočnojužnoslavenskim idiomima govore Bugari koji se služe bugarskim književnim jezikom i da identitet tih idioma bugarskoga jezika nije moguće promijeniti na temelju dvije ili tri izoglose kojima se oni genetski vežu uz štokavštinu. Takvi primjeri pokazuju da genetsko-tipološka lingvistika sama ne može primjereno razgraničiti genetsko-tipološki bliske jezike. Stoga genetsko-tipološka slavistika nije mogla objasniti ni to po kojim se kriterijima npr. govor u Pirotu priključuje dijasistemu kojemu pripada govor Bednje ili Huma na Sutli. Isto vrijedi i kada bismo tražili odgovor na pitanje zašto u hrvatski jezik ulazi govor Bednje i dubrovački govor.

T. P.: *Može li se jezikoslovno uopće objasniti zašto u hrvatski jezik ulazi govor Bednje i Dubrovnika?*

M. G.: Može ako se služimo primjerenom metodologijom, a ne može ako mislimo da jezike treba razgraničavati izolirano od njihovih nositelja i ako smo slijepi na činjenicu da razlike između jezika mogu biti različite.

T. P.: *Možete li oprimjeriti tijek hrvatske jezične izgradnje koja je, kako kažete, nadilazila dijalektalne granice?*

M. G.: Kao primjer možemo uzeti dubrovačke pjesnike. Dijalektalno gledano oni su bili zapadni štokavci, no u svojim su tekstovima rabili brojne čakavizme koji nisu bili svojstveni prosječnomu dubrovačkomu govoru. U slavistici se zbog tih čakavizama dugo vremena vodila rasprava o tom je li Dubrovnik izvorno bio čakavski ili štokavski grad. Pojedinim čakavizmima služio se još i Gundulić u 17. stoljeću, dok je otprilike u isto vrijeme čakavac Bartul Kašić u svojim djelima usvojio štokavštinu prvenstveno pod dubrovačkim književnojezičnim utjecajem. Svojevrsni vrhunac tih razvoja prepoznatljiv je u pravopisu koji je objavio Dubrovčanin Rajmund Đamanjić 1639. godine. Kaže da ga je napisao za „slovinski jezik" kojim se kao „vlastitim" „služe Dubrovčani i sva Dalmacija". Iako su u Đamanjićevu jeziku čakavizmi samo rubna pojava, on svoj pravopis posvećuje upravo jednomu čakavcu iz Zadra kao govorniku svojega „slovinskoga jezika".
U takve su razvoje bili uključeni i kajkavci, iako je to manje poznato. Dubrovčanin Vladislav Menčetić proglašava 1663. godine Petra Zrinskoga „trubljom slovinskom" i najglasovitijim pjesnikom u „dubrovačkih krajeva". Kaže da je Zrinski pjesnik „kojim se diči sadašnji narod svega puka slovinskoga". Ujedno izjednačuje pojmove slovinski i hrvatski, a u hrvatstvu prepoznaje snagu koja je od turskoga jarma spasila čak i Italiju. Na takvim primjerima lijepo se vidi kako se gradio zajednički hrvatski etnički i jezični identitet mimo dijalektalnih i državnih granica, a u što nisu bili uključeni npr. pravoslavci iz dubrovačkoga zaleđa, iako su oni dijalektalno i prostorno gledano Dubrovčanima bili bliži nego Zrinski i njegovi kajkavci.

T. P.: *Činjenica je da je jezik bitan u određenju identiteta svakog naroda. Kakvu ulogu u hrvatskom slučaju igra njegova razlika prema drugim jezicima, posebice srpskom, u strukturnom, pragmatičnom, leksičkom smislu? Čime je uvjetovano da je jezik s jedne strane bitna identitetska odrednica, a da neki narodi nemaju vlastite jezike?*

M. G.: Jezik je vrlo bitan pri određivanju narodnosnoga identiteta, no nema univerzalnih pravila s pomoću kojih se to može mjeriti. Narodi mogu biti narodi i kada nemaju nacionalni jezik na način da je svojstven samo njima. To je uvjetovano povijesnim okolnostima, npr širenjem pojedinih jezika putem kolonizacija ili različitim tijekom izgradnje zasebnih jezika na jezičnom prostoru na kojem se govore bliski idiomi. Npr., Austrijanci i Nijemci imaju jedan zajednički jezik s jednim književnim jezikom. Njemački se kao državni

jezik spominje i u austrijskom Ustavu. Specifičnosti u realizaciji njemačkoga na prostoru Austrije i austrijsko-njemačke razlike ne mogu se poistovijetiti s hrvatsko-srpskim jezičnim razlikama, među ostalim zato što hrvatski i srpski za razliku od njemačkoga imaju dva cjelovita zasebna normativna sustava. Koliko god hrvatsko-srpske jezične razlike izvana gledano bile malene, one su kulturno-politički i vrijednosno vrlo bitne. Kad ne bi bilo tako, ne bi se u prošlosti, sve od početka 19. stoljeća, ulagala golema energija u njihovo uklanjanje i u pokušaje da se stvori zajednički hrvatsko-srpski književni jezik sa zajedničkim vrijednostnim sustavom. Da su se razlike bile uklonile i da je bilo usvojeno zajedničko normiranje, dobili bismo zajednički književni jezik, što bi utjecalo i na daljnji kulturno-politički razvoj.
Iako hrvatsko-srpske jezične razlike jesu bitne, za određivanje hrvatskoga jezičnoga identiteta one ipak nisu ključne. Bilo bi posve krivo nabrajati hrvatsko-srpske jezične razlike i njih prikazivati kao dokaz postojanja hrvatskoga jezika. Razlike ili hrvatsko-srpske jezične podudarnosti samo su dio našega jezičnoga identiteta.

T. P.: *Kakvu ulogu za određivanje jezičnih identiteta i razgraničenje između jezikâ ima stupanj međusobne razumljivosti njihovih govornika?*

M. G.: Međusobna razumljivost u nekim slučajevima može poslužiti kao kriterij za povlačenje granica između jezikâ. Npr., govornici njemačkoga i francuskoga ne razumiju se kada govore svojim jezicima i na temelju toga može se zaključiti da su im jezici različiti. Međutim, na temelju te spoznaje ne možemo govornike češkoga i slovačkoga proglasiti govornicima istoga jezika. Kod tipološko bliskih jezika uvijek postoji međusobna razumljivost u nekoj mjeri, a koja je uvelike ovisna o sposobnostima pojedinih govornika i o temama o kojima se govori.

Kada mi govorimo o posebnom hrvatskom književnom jeziku, ne mislimo da se on od susjednih slavenskih književnih jezika razlikuje u onoj mjeri u kojoj se razlikuju npr. njemački i francuski književni jezik. Znamo i to da govornike srpskoga jezika dobro razumijemo. No hrvatski i srpski ipak su dva izgrađena zasebna jezika. To nije vidljivo samo na razini književnih jezika i njihove povijesti, već i na razini nenormiranih idioma koji su u dobroj mjeri "isprepleteni" sa svojim književnim ili standardnim jezicima. Hrvatski jezični identitet stoga ne možemo tražiti samo u standardu, već treba ići mnogo šire.

T. P.: *Ima li jezik uopće svoj identitet, ili je identitet jezika zapravo identitet kulture? Kako to razlučiti?*

M. G.: Glede promišljanja o jezičnom identitetu u našem je jezikoslovlju dao ključne poticaje Radoslav Katičić 70-ih godina u svojoj raspravi Identitet jezika. U njoj je postavio tezu da pojam jezik ima različite vidove identiteta: opisno-tipološki, povijesno-genetski i vrijednosni vid. Prema vrijednosnomu vidu nositelji jezika osjećaju jezik kao svoj ili kao tuđ, kao lijep ili kao ružan, kao njegovan ili kao zapušten. Ja bih se složio s postavkom da jezici imaju kulturološki identitet, iako jezike možemo proučavati i tako da sasvim izostavimo pitanje identiteta i da proučavamo samo neke njegove dijelove, npr. foneme. To što većina govornika nekoga jezika nije svjesna fonoloških činjenica, ne znači da te činjenice ne postoje. Isto tako, ako ne uvažavamo postojanje vrijednosnoga vida jezičnoga identiteta, ne znači da njega nema. A kada je već riječ o jezičnom identitetu, nema potrebe ni smisla razlučivati identitet jezika i identitet kulture kojoj taj jezik pripada.

T. P.: *Da je jezik nosilac kulture, osnovna je postavka hrvatske filološke tradicije, kaže Jadranka Gvozdanović u svom članku Jezik i kulturni identitet Hrvata. Kako Vi gledate na jezik s obzirom na kulturni identitet i filološku tradiciju hrvatskoga jezika?*

M. G.: Jezik jest nositelj kulture, no takav koji postaje dijelom te kulture. To je razlog zbog kojega zapise kao što je Bašćanska ploča smatramo prvorazrednim jezičnokulturnim spomenicima. Tu jezik nije samo nositelj kulture, već je sam po sebi kultura. Međutim, jedan dio hrvatskih jezikoslovaca pokušao je u drugoj polovici 19. stoljeća hrvatski jezik odvojiti od njegove pismenosti i stvoriti nove komunikacijske odnose u kojima bi hrvatski jezik kao zasebna cjelina nestao. To je bilo moguće zbog izuzetne sličnosti hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika. I to je dio naše filološke tradicije.

T. P.: *Govorite o hrvatskim vukovcima. Kako tumačite njihove postupke i odnos prema jeziku zagrebačke filološke škole i jezika tadašnje hrvatske književnosti?*

M. G.: Njihovi su postupci rezultat kompliciranih povijesnih okolnosti. Jedna je od tih okolnosti bila ta da su pojedinci u Zagrebu procijenili da bi se Zagreb mogao nametnuti kao središte u kojem bi se književni jezik normirao i za Sr-

biju i za Bosnu i Hercegovinu, u sklopu težnje da Zagreb postane, kako bismo danas rekli, regionalnim liderom. To je bitno za potpuno razumijevanje pitanja zašto su utjecajni pojedinci u Zagrebu 60-ih i 70-ih godina radili na tom da se u Hrvatskoj kao uzorit jezični model odbaci jezik tadašnje hrvatske književnosti, i da se normativni uzori traži u jeziku Đure Daničića i Vuka Karadžića. Tomu je prethodila odluka bečkih političkih krugova da jezično integriraju srednjojužnoslavenski prostor, više-manje slijedeći zamisli bečkoga cenzora Jerneja Kopitara iz prve polovice 19. stoljeća. U tu svrhu bečke vlasti potaknule su i potpisivanje Bečkoga književnoga dogovora 1850. godine.

T. P.: *Što je htio Jernej Kopitar?*

M. G.: Kopitar je htio pod srpskim imenom ujediniti Hrvate i Srbe oko svoje i Karadžićeve jezične kodifikacije, vezati ih jednim književnim jezikom, a ujedno je kao slovenski patriot hrvatske kajkavce htio integrirati u slovenski korpus. Stoga je bio ljut na Ljudevita Gaja kada je on 1836. napustio kajkavštinu. Kopitaru je bio cilj suzbiti ruski utjecaj na Srbe i privesti ih Zapadu, i to tako da se književnojezično vežu uz Hrvate katolike i da ujedno odbace svoj rusificirani književni jezik preko kojega je Rusija utjecala na pravoslavne Srbe na prostoru austrijske države. S tim je ciljem Kopitar tražio i osposobio Vuka Karadžića kao reformatora srpskoga književnoga jezika, kojemu su jezično uzoriti bili organski štokavski govori i hrvatska pismenost štokavske stilizacije, a ne književni jezik srpske kulture. Hrvatska je strana Karadžićem u načelu bila zadovoljna jer je on promicao njezine književnojezične vrijednosti, iako pod srpskim imenom. Srpski crkveni krugovi prepoznali su o čem je riječ pa su Karadžića proglasili bečkim oruđem za „pošokčavanje“, tj. odnarođivanje Srba.

T. P.: *Zašto je Kopitar katolike i pravoslavce htio objediniti upravo pod srpskim, a ne npr. hrvatskim ili ilirskim imenom?*

M. G.: Zbog više razloga, ponajprije zato što se upravo s pomoću srpskoga imena iz Beča utjecajno moglo prodirati duboko u Osmansko Carstvo, na područje današnje Srbije. Kada se uvidjelo da nesrbi ne će prihvatiti srpsko ime, kao zamjensko rješenje pronađeno je srpskohrvatsko ime. Ono je pak pojedinim hrvatskim filolozima u drugoj polovici 19. stoljeća bilo prihvatljivo zato što je iskazivalo da je štokavština i hrvatska, a ne samo srpska, a što su tvrdili mnogi slavisti slijedeći Kopitara.

T. P.: *Kako se konkretno ta politika provodila u drugoj polovici 19. stoljeća?*

M. G.: Ključni su potezi povučeni 1867. godine, u vrijeme sklapanja Austro-ugarske nagodbe. U vrijeme pripreme Nagodbe zemunski nakladnik Ignaz Sopron preselio se 1866. u Sarajevo i počeo ondje širiti Karadžićevu ćirilicu i jezični tip. Budući da su turske vlasti u Bosanskom vilajetu započele zabranjivati knjige iz Kneževine Srbije koje su se rabile u pravoslavnim krugovima, Kneževina Srbija skinula je 1868. posljednju zabranu s Karadžićeva pravopisa, kako ne bi došlo do razdvajanja pravoslavaca. U isto je vrijeme za škole u Dalmaciji, koja je bila pod bečkom upravom, hrvatski vukovac Pero Budmani izdao upravo u Beču svoju vukovski koncipiranu gramatiku (1867.). Jasno je da to nije učinio samostalno, tj. bez dogovora s bečkim vlastima. Da se u Zagrebu Strossmayer i Rački nisu aktivno uključili u tu igru, bečki lobi vjerojatno bi jezičnonormativno objedinio Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i Srbiju, a tzv. Civilna Hrvatska ostala bi izolirana. Strossmayer je to spriječio. Usvojio je “zamolbu” kneginje Julije Obrenović, utjecajne bečke plemkinje iz mađarske obitelji Hunyadi, da Karadžićev nasljednik Đuro Daničić u Zagrebu dobije mjesto tajnika novoosnovane JAZU, a ujedno je, skupa s Račkim, Daničićev dolazak u Zagreb uvjetovao Daničićevim napuštanjem velikosrpskih stavova, koje je Daničić zastupao sve do dolaska u Zagreb. Veliki Akademijin Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, koji je pod Daničićevim uredništvom počeo izlaziti 1880. godine, a koji je zamislio prije Daničića Rački, trebao je potaknuti ne samo promjenu jezične norme u Hrvatskoj, već ujedno Zagreb učiniti glavnim jezičnonormativnim središtem i za Srbe. Neki srpski jezikoslovci to su prepoznali pa su Daničića optužili da je izdao srpske interese i da se stavio u službu Zagreba i velikohrvatskih interesa. Naposljetku Srbi nisu prihvatili norme hrvatskih vukovaca, a nisu kao svoju prihvatili ni Južnoslavensku odnosno Jugoslavensku akademiju u Zagrebu, današnju Hrvatsku akademiju. Srbi se književnojezično jesu udaljili od Rusa i svojega naslijeđa i približili su se Hrvatima, a hrvatski filolozi vratili su se hrvatskoj pismenosti kao jezično uzoritoj, no uz posljedice koje osjećamo još i danas.

T. P.: *Ima li i danas onih koji bi htjeli da se stvori zajednički književni jezik za Hrvate, Srbe, Bošnjake i Crnogorce?*

M. G.: Da, ima, ne samo u inozemstvu, već i nekih pojedinaca u Hrvatskoj. No u inozemstvu ima i niz jezikoslovaca poput Leopolda Auburgera, Artura Bag-

dasarova ili Barbare Oczkowe koji su svaki na svoj način izuzetno pridonijeli, pa čak i znatno unaprijedili kroatističko sagledavanje hrvatskoga jezika.

T. P.: *Zanimljivo je u tom smislu osvrnuti se na knjigu Snježane Kordić Jezik i nacionalizam (2010.) koja je zanijekala hrvatski jezik, pišući da kroatisti i drugi južnoslavenski filolozi tumače značenje pojma standardni jezik na neispravan način. Oni ga prikazuju tako što skrivaju njegova glavna svojstva.*

M. G.: Jedno je razvijati vlastite opisne modele npr. za sagledavanje hrvatskoga i srpskoga, a nešto je sasvim drugo prikazivati da su oni kojima je stalo do hrvatskoga jezika falsifikatori, nacionalisti i šovinisti, te ujedno tražiti da se odredba o hrvatskom kao službenom jeziku briše iz Ustava RH jer da takav jezik navodno ne postoji. Kolegica Kordić toliko je radikalizirala svoje stavove da je za hrvatski jezični nacionalizam optuživala čak i strance koji hrvatskomu zapravo i nisu sasvim skloni. No nije u njoj problem kao pojedincu, već u tom kakvu je medijsku potporu dobila na prostoru cijeloga tvz. regijona, posebice od strane vodećih priopćajnica u Hrvatskoj. Ipak, kampanja nije urodila plodom. Hrvatski postoji, a najviše je službeno priznanje dobio time što je priznat kao službeni jezik u EU.

T. P.: *Ipak se može reći da je hrvatski jezik i danas ugrožen. S jedne ga strane ugrožava nebriga naroda, odnosno nenjegovanje hrvatskih jezičnih vrednota, a s druge strane, iako istovremeno, prodor tuđica, osobito anglizama u hrvatski jezik. Utjecaj engleskoga jezika povećao se osobito krajem 20. stoljeća uslijed neoliberalne globalizacije, no danas je općenito izrazito raširen u hrvatskom jeziku, napose u medijima. Kako se to odražava na jezični identitet s obzirom na postojanje hrvatske države u kojoj je hrvatski službeni jezik?*

M. G.: Ne mislim da je hrvatski u tom smislu ugrožen, iako je točno da se pod utjecajem globalizacije na nekim razinama mijenja. Slično se događa i s drugim jezicima. To je prirodno, isto kao što je prirodno utjecati na te razvoje onako kako mislimo da treba. Bilo bi normalno da i hrvatska država provodi osmišljenu jezičnu politiku u korist hrvatskoga kao službenoga jezika u RH, no na žalost ona to ne čini.

T. P.: *Možete li se osvrnuti na ulogu vladajuće politike o pitanju jezika?*
M. G.: Na žalost nema pokazatelja koji bi ukazivali na to da se u Republici Hrvatskoj vodi eksplicitna jezična politika u korist jezika koji je Ustavom RH

propisan kao službeni. Štoviše, uočljiv je negativan odnos prema instrumentima koji bi mogli služiti za vođenje takve politike. Radi stabiliziranja i sređivanja norma hrvatskoga standardnoga jezika bilo je ustrojeno 2005. godine pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika. Njegovo osnivanje velika je zasluga tadašnjega ministra znanosti Dragana Primorca. Na čelu Vijeća bio je Radoslav Katičić, a zamjenikom mu je bio Mislav Ježić, također jedan od najistaknutijih hrvatskih intelektualaca i jezikoslovaca. Vijeću za normu bila je namijenjena osim rješavanja normativnih pitanja još jedna vrlo važna uloga: ono je trebalo postati ključnim tijelom koje bi promišljalo, oblikovalo i dugoročno utjecalo na državnu strategiju prema hrvatskomu jeziku kao službenomu jeziku RH.

Međutim, nastavljajući s provođenjem jezične politike koja se započela provoditi već za vrijeme prethodne vlasti, ministar znanosti Željko Jovanović ukinuo je 8. svibnja 2012. Vijeće za normu, bez obrazloženja. Ta se vlast istaknula na samom početku svojega mandata i stručno gledano besmislenom promjenom imena svojih dvaju ministarstava. Hrvatsko Ministarstvo zdravstva postalo je Ministarstvo zdravlja, igrom slučajeva ili ne, točno onako kako se dotično ministarstvo zove i u Srbiji. Ista je SDP-ova ili koalicijska vlast 2012. godine, poput one HDZ-ove 2010. godine, odbacila prijedlog jezičnoga zakona Hrvatskih laburista, pozivajući se na pravnu stečevinu EU-a i tvrdeći da hrvatskomu jeziku dodatna zakonska regulacija nije potrebna jer da ulazimo u EU. Na žalost ni HDZ ni SDP nisu rekli zašto mnoge zemlje članice EU-a imaju svoje posebno jezično zakonodavstvo kojim se eksplicitno reguliraju prava službenih ili državnih jezika u svojim državama. U Hrvatskoj se uzorito zakonski reguliraju samo prava manjinskih jezika, no ne i hrvatskoga.

T. P.: *U posljednje se vrijeme podignula prašina oko uvođenja dvojezičnih natpisa, odnosno ćirilice, osobito u Vukovaru. Kako gledate na to s obzirom na hrvatski jezik i latinično pismo u okvirima hrvatskoga jezičnog identiteta?*

M. G.: Ćirilica u Vukovaru ima isključivo simboličku vrijednost. Ona je samo još jedan pokazatelj da bi hrvatska vlast trebala imati više sluha za narod nego što ima. Za vlast je poražavajuća činjenica da je Stožer za obranu hrvatskoga Vukovara s lakoćom prikupio oko 650 tisuća potpisa ljudi koji ne podržavaju postavljanje ćiriličnih tabla u Vukovaru. Protiv tih tabla javno su se izjašnjavali i pojedini hrvatski Srbi. Umjesto da hrvatska vlast riješi taj problem, ona navodno u ime zakona i pravde uporno postavlja ćirilične table u Vukovaru.

To ne može biti dobro.

T. P.: *No ćirilicom, bosančicom ili hrvatskom ćirilicom, nekoć su se služili i Hrvati?*

M. G.: Jesu, no isto tako služili su se i glagoljicom pa nikomu ne pada na pamet instalirati table na glagoljici. Riječ je o povijesnim hrvatskim pismima. No ćirilica se u Vukovaru ne uvodi kao inačica povijesnoga hrvatskoga pisma. Ćirilicom se i Srbi u Hrvatskoj slabo služe, u stalnom je opadanju čak i u Srbiji, pa nije sasvim jasno zašto na ćirilici u Vukovaru toliko inzistira hrvatska Vlada. Ljudi se sjećaju da je 1991. ta ista ćirilica u Vukovar bila donesena tenkovima.

T. P.: *Još je uvijek vrlo aktualno pitanje novoga pravopisa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje koji je djelovanjem ministra Jovanovića gotovo munjevito postao i novim službenim pravopisom u hrvatskom školskom sustavu.*

M. G.: Ne bih govorio o službenom pravopisu u hrvatskom školskom sustavu. Taj je pravopis dobio preporuku ministra znanosti za uporabu, a dok je prije tu istu preporuku imao Babić-Ham-Mogušev Hrvatski školski pravopis, uvjeravali su nas i iz Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, da preporuka nije pravovaljan dokument. Stoga, to što Institutski pravopis danas na velika vrata ulazi u škole, nije rezultat pravne regulacije pravopisnoga pitanja u školstvu, već rezultat zalaganja ministra Jovanovića dok je ukidao Vijeće za normu pod vodstvom akademika Katičića. A kakvu će pravopisnu politiku voditi budući ministri znanosti, obrazovanja i športa, tek ćemo vidjeti.

T. P.: *"Odred" jezikoslovaca Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje koji je radio na pravopisu najavljivao je da će se njime okončati 20 godina svađe te riješiti hrvatski pravopisni rašomon, kako je osobito isticao ravnatelj dr. Jozić. Je li taj pravopis riješio problematične točke koje su mučile javnost i stručnjake i je li svađa doista okončana?*

M. G.: Oko toga Pravopisa ima nekih nerazjašnjenih pitanja koja iritiraju stručnu javnost. Svojedobno su ga najavljivali kao besplatan pravopis, tvrdeći da se na pravopisu ne smije zarađivati. Institutski pravopis, unatoč takvim najavama, nije besplatan, na njemu se jako dobro zarađuje. Njegova besplatna inačica na mreži praktična je u toj mjeri da morate kupiti tiskano izdanje ako se

tim pravopisom želite služiti. Nedavno je na mrežnim stranicama Instituta na sasvim neprimjerenom mjestu na naslovnici uveden izbornik "e-trgovina", u kojoj je glavni prodajni hit upravo Institutski pravopis. Ne osporavam Institutu pravo da zarađuje na Pravopisu, no pitam se čemu je služila demagoška priča kako se na Pravopisu ne će zarađivati, iako se znalo da hoće. Je li se možda i u nekim drugim točkama jedno govorilo, a nešto drugo planiralo? Kako sada stvari stoje, tim smo pravopisom na žalost dobili samo još jedan pravopis u tzv. pravopisnoj svađi. A nije moralo biti tako.

T. P.: *Jezik je živ i neprestano je podložan promjenama. No, hrvatski je jezik obilježen brojnim pravopisnim dvojakostima i nesuglasicama jezikoslovaca. Kako gledate na to? Što vi mislite o hrvatskom pravopisu? Treba li ga mijenjati?*

M. G.: Ja se u svojim tekstovima držim načela Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika, a slijedom toga i onih pravopisa koji zauzimaju pozitivan stav prema Vijeću i koji u tom smislu slijede i nadograđuju zaključke Vijeća, a to su trenutačno Hrvatski školski pravopis Stjepana Babića, Sande Ham i Milana Moguša i Hrvatski pravopis S. Babića i M. Moguša. Ako bi se mijenjala pojedina pravopisna pravila, bio bih za neke promjene. Kao visokoškolski nastavnik već godinama uočavam da mnogi studenti prve godine ne znaju kako se pišu riječi tipa raščistiti / razčistiti i potpredsjednik / podpredsjednik, iako ih to uče od osnovne škole. Kod pisanja tih riječi mnogi naginju morfološkomu načelu u kojem nema jednačenja po zvučnosti. S obzirom na to, pa i s obzirom na hrvatsku pravopisnu povijest i pravopise gotovo svih drugih slavenskih jezika, bilo bi dobro kada bismo naše pravopisanje obogatili inačicama podpredsjednik, podhodnik, razčistiti umjesto ili paralelno s potpredsjednik, pothodnik, raščistiti. Vjerujem da će se to u hrvatskim pravopisima kad-tad usvojiti i da će biti dobro prihvaćeno u praksi.

T. P.: *Hrvatski jezik krase tri narječja, štokavsko, kajkavsko i čakavsko, koja su se kroz povijest izmjenjivala u prvenstvu. Što biste istaknuli kao najvažnije u okviru toga dijalektalnoga bogatstva hrvatskoga jezika?*

M. G.: Da su kajkavština i čakavština premalo zastupljene u standardnom jeziku te da im i u školama i medijima treba dati više prostora.

RAZGOVOR S PROF. DR. SC. MIROSLAVOM AKMADŽOM

Autor: **Davor Dijanović**, student prava

Prof. dr. Miroslav Akmadža rođen je 13. ožujka 1967. u Ljubuškom u Bosni i Hercegovini. Nakon završene osnovne i srednje škole u Ljubuškom, upisao je Pedagošku akademiju u Mostaru gdje je 1987. stekao zvanje nastavnika povijesti i zemljopisa. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1992. stekao je zvanje profesora povijesti. Na istom je fakultetu 21. lipnja 2001. obranio magistarski rad na temu Odnosi države i Katoličke crkve u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine. Na tom je fakultetu 21. siječnja 2003. godine obranio i disertaciju na temu Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi od 1945. do 1966. i crkveno državni odnosi. – Primjer Zagrebačke nadbiskupije. U znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora izabran je 1. travnja 2007. Od 1. studenoga 2001. godine do 1. veljače 2008. radio je kao profesor najnovije hrvatske i svjetske povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Od 1. veljače 2008. zaposlen je na Hrvatskom institutu za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, gdje radi na mjestu znanstvenog savjetnika.

D. D.: *Poštovani dr. Akmadža, zahvaljujemo Vam što ste pristali na razgovor za drugi broj časopisa „Obnova", kojemu je tema složena problematika identiteta. Hrvatski narod od samih početaka života na starome kontinentu pripada zapadno-kršćanskoj kulturi, tako da su katolička misao i način život tijekom povijesti snažno utjecali na razvoj hrvatskog identiteta. U ovome razgovoru ograničili bismo se na važnost Katoličke crkve za očuvanje hrvatskog identiteta u 20. st. Početak 20 st. na političkom planu obilježilo je snažno bujanje jugoslavenske misli koju je u tom razdoblju prihvatio i značajan dio katoličkoga svećenstva i katoličke laičke inteligencije. Kako Vi gledate na sve događaje i zablude na političkom i vjerskom planu u prva dva desetljeća 20. st.? Kakva je prema Vašem mišljenju bila njihova važnost za kasniju (re)afirmaciju hrvatskog identiteta?*

M. A.: Na početku je važno naglasiti kako nitko nema monopol na tumačenje koji je smjer ili način očuvanja nacionalnog identiteta ispravan. Tu uvijek postoje različita shvaćanja, bilo lijeva ili desna, konzervativna ili liberalna. Različite povijesne okolnosti u različitom vremenu često određuju potrebu jačeg angažmana društvenih struktura u borbi za očuvanjem nacionalnoga identiteta. Tako ne trebaju čuditi ni pojave borbe za nacionalni identitet kroz jugoslavensku ideju u početcima prošloga stoljeća, ali i ranije.

Radilo se zapravo o traženju najboljeg puta za izlazak iz Austro-Ugarske pa su mnogi najbolje rješenje vidjeli u jugoslavenskoj integraciji, ne vjerujući da su Hrvati dovoljno snažni u danim okolnostima nešto više samostalno postići. Tu su glavni pokretači bile i istaknute crkvene osobe, ali ne možemo tvrditi da je to bila i Crkva jer i nju čine različiti ljudi s različitim idejama.

No, odmah treba razjasniti kako nije poslanje Crkve borba za nacionalne interese, nego za vjerske. I tu se često pretjeruje kada se govori o ulozi Crkve u očuvanju nacionalnoga identiteta. Crkva se ponajprije borila za očuvanje vjere, ali s obzirom na to da su kod nas Hrvati većinom ujedno i katolici, u određenim povijesnim okolnostima borba za vjeru podudarala se s borbom za očuvanjem

nacionalnoga identiteta. No, druga je stvar što su se pojedini crkveni uglednici malo više od ostalih zalijetali i u političke vode pa se onda to sve poistovjećivalo s Crkvom kao ustanovom.

D. D.: *Sva politička događanja nakon stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca dovela su do otrježnjenja od romantične slike jugoslavenske ideje, kako kod običnoga puka, tako i kod katoličkoga svećenstva i katoličke inteligencije; kod nekih se to dogodilo prije, a kod nekih kasnije. Kakva je prema Vašem mišljenju uloga Katoličke crkve za očuvanje hrvatskog identiteta u prvoj Jugoslaviji u kojoj je u najkritičnijim razdobljima bilo zabranjeno i samo hrvatsko ime?*

M. A.: Ne vidim ja u tom razdoblju nikakvu značajniju ulogu Crkve u očuvanju nacionalnoga identiteta, osobito ako se to očuvanje gleda kroz prizmu rušenja jugoslavenske ideje. U to vrijeme glavnu borbu na tom polju vodi HSS, s kojim Crkva i nije u najboljim odnosima, a većina crkvenih uglednika podupire Hrvatsku pučku stranku koja opet uporno ustrajava u potpori jugoslavenskoj ideji.

Do promjena će doći tek uvođenjem kraljeve diktature 1929. te promjenama na čelu HSS-a i Katoličke crkve. Naime, tek u okolnostima rješavanja hrvatskog pitanja 1930-ih godina dolazi do zbližavanja HSS-a pod Mačekom i Crkve na čije čelo dolazi Stepinac koji u svrhu ostvarenja zajedničkih interesa nastoje zatomiti ranije nesuglasice. Zapravo jedini istinski primjer aktivne borbe Katoličke crkve za očuvanjem nacionalnoga identiteta vodi se u krajevima koji su u to vrijeme bili pod Italijom, posebice u Istri, gdje tu borbu istinski vodi Božo Milanović.

D. D.: *Iako je položaj hrvatskoga naroda bio iznimno težak i u ranijim povijesnim razdobljima, 1945. zasigurno predstavlja najsnažniju cezuru u suvremenoj hrvatskoj povijesti. Katolička crkva i katoličko svećenstvo vrlo su visoko kotirali na popisu neprijatelja novog režima. Koje su prema Vašem mišljenju bitne odrednice koje su odredile negativan odnos Katoličke crkve u Hrvatskoj prema jugoslavenskom komunističkom režimu tijekom čitava njegova trajanja?*

M. A.: Prvi i temeljni razlog otpora Crkve komunističkom režimu je sama ateistička narav tog režima. No, kada se taj režim na Crkvu okomio i nasilnim metodama, tj. ubojstvima i zatvaranjima biskupa i svećenika i krenuo u otvoreni obračun s Crkvom, ta je netrpeljivost eskalirala do krajnjih razmjera. No, i ovdje treba naglasiti da se Crkva ponajprije bori za vjersku opstojnost, što se kod nas uvijek podudara i s nacionalnom. Jača aktivnost Crkve i na području nacionalnoga doći će do izražaja tek sedamdesetih godina kada Crkva organizira sve češće masovne vjerske manifestacije nacionalnog karaktera.

U prvim poratnim godinama to je bilo nezamislivo jer bi u to vrijeme komunističke vlasti svaki takav pokušaj oštro sankcionirale. Promjene u odnosima jugoslavenskih vlasti i Vatikana šezdesetih i sedamdesetih godina dovele su i do promjena odnosa jugoslavenskih vlasti prema Crkvi, što je omogućilo biskupima i svećenstvu da veću pozornost posvete i nacionalnim pitanjima, ali opet samo u granicama koje su vlasti bile spremne tolerirati.

D. D.: *Kada govorimo o odnosu Katoličke crkve i jugoslavenskoga komunističkog režima, neizostavno se nameće ime bl. Alojzija Stepinca. Kako Vi ocjenjujete važnost bl. Alojzija Stepinca za očuvanje dostojanstva i slobode, a time posredno i (katoličkog) identiteta hrvatskoga naroda?*

M. A.: Ovdje ste ispravno naglasili riječ „posredno“. Naime, treba naglasiti da se Stepinac nikada nije želio baviti politikom i od njega ne treba stvarati političku osobu. On se stvarno i istinski borio isključivo za slobodu vjere, ali i za slobodu svakog čovjeka, bez obzira na vjeru i naciju. To što je velik dio hrvatskoga katoličkog puka u njemu vidio istinski crkveni autoritet i uzor, pa i u političkom smislu, stvar je povijesnih okolnosti.

Naime, u okolnostima kad je zabranjeno djelovanje političkih stranaka i bilo kakvo političko djelovanje izvan komunističkih organizacija, Crkva je bila jedina dobro organizirana zajednica koja je imala snagu i koliku toliku mogućnost oponirati vlastima, a Stepinac na njenom čelu bio je dosljedan i nepokolebljiv pa je stoga razumljivo da su nacionalno svjesni vjernici, pa i nevjernici, jedinu utjehu i nadu mogli tražiti u Crkvi i Stepincu.

Nakon smrti, Stepinac je za komuniste postao još veća opasnost jer je postao mučenik i još veći uzor hrvatskim vjernicima, ali i onim Hrvatima koji su nastojali u tajnosti djelovati politički, ili javno u iseljeništvu, postao je sredstvo za političku borbu. Pritom je često njegovo ime i zlorabljeno na nekorektan način.

D. D.: *Politički događaji u Hrvatskoj 1971., poznati kao „Hrvatsko proljeće“, bili su obilježeni snažnijim legitimiranjem hrvatskoga nacionalnog i kulturnog identiteta i traženjima sloboda i prava koja iz toga proizlaze. Kakve su općenito Vaše spoznaje o odnosu Katoličke crkve prema Hrvatskom proljeću, kao vremenu snažnijeg buđenja nacionalne svijesti i naglašavanju posebnosti hrvatskog identiteta?*

M. A.: Katolička crkva u vrijeme Hrvatskog proljeća ostala je poprilično suzdržana. Prvo, zato što je smatrala da se ovdje ipak radilo ponajprije o unutarpartijskim sukobima. Drugo, zato što je bila svjesna da nije sazrelo vrijeme za neki veći uspjeh na nacionalnom planu. Također, treba naglasiti da je Vatikan bio protiv destabiliziranja Jugoslavije jer su preko nje uspješno provodili Istočnu politiku, tj. politiku jačega crkvenog djelovanja u istočnim komunističkim zemljama.

Baš uoči tih zbivanja u Hrvatskoj Vatikan je obnovio diplomatske odnose s Jugoslavijom, a Tito je te godine posjetio papu Pavla VI. Sve je to utjecalo na pasivnost Crkve u vrijeme tih političkih previranja. No, aktivnost Crkve jača nakon tih događanja kada Crkva staje u obranu onih koji su proganjani nakon gušenja Hrvatskog proljeća, ali i u obranu stečenih crkvenih sloboda koje dolaze u opasnost nakon promjene političkog vodstva u Hrvatskoj.

Tu posebice dolazi do izražaja odlučnost i snaga zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića koji zbog svoje otvorene kritike režimu dolazi na udar komunističkih vlasti i medija. No, s vremenom se prilike u svijetu mijenjaju, pri čemu veliku važnost ima dolazak Ivana Pavla II. na čelo Crkve, znači osobe koja dolazi iz jedne komunističke zemlje, čime počinju značajne promjene u crkvenom i političkom životu komunističkog istoka, a samim tim i Jugoslavije.

D. D.: *Kako bismo, dakle, općenito mogli sumirati važnost Katoličke crkve za očuvanje hrvatskog identiteta u komunističkoj Jugoslaviji?*

M. A.: Dakle, iako to Crkvi nije poslanje, niti joj je bila namjera, ona se u danim okolnostima, boreći se za vjerska prava, s obzirom na to da nije bilo političke oporbe, našla i u situaciji da bude oslonac hrvatskom narodu i u borbi za očuvanje nacionalnoga identiteta te je u tome neosporno uspjela. No, i ovdje treba biti jasno da ni Crkva u tome nije bila u potpunosti jedinstvena u načinu te borbe.

Crkvu čine ljudi koji imaju različite vizije pa su i u tom vremenu postojale skupine crkvenih ljudi koje su djelovale na različite načine. Tako je bilo i onih koji su smatrali da novi režim i Jugoslaviju treba prihvatiti kao realnosti i u suradnji s tim režimom nastaviti djelovati u danim okolnostima. Tu najprije mislim na svećenička udruženja koja su nastala u režiji komunističkih vlasti s ciljem razbijanja crkvenog jedinstva.

Takva udruženja bila su najsnažnija u BiH, a većinom su ih činili franjevci, posebice u Bosni. No i ovdje treba razlikovati vodstvo Udruženja koje je vodilo aktivnu politiku suradnje s vlastima od ostalih svećenika u Udruženju koji su se samo formalno učlanjivali kako bi ih vlasti pustile na miru te su časno obavljali svoje pastirsko poslanje.

D. D.: *Razdoblje Domovinskoga rata također je bilo obilježeno opasnošću za opstanak hrvatske države, hrvatskoga naroda i njegova nacionalnoga i kulturnog identiteta. Kako gledate na ulogu Katoličke crkve u vrijeme Domovinskoga rata?*

M. A.: Ovdje bi se moglo reći da je Katolička crkva u cjelini istinski obavljala svoje poslanje. Zdušno je stala u obranu ugroženih i obespravljenih. Priključila se hrvatskim braniteljima usmjeravajući ih da u najtežim životnim okolnostima ostanu kršćani i ponašaju se u skladu s kršćanskim načelima. Normalno, to nije uvijek moguće postići do kraja, ali je sigurno mnogo doprinijela da nekršćansko ponašanje naših branitelja bude svedeno na najmanju mjeru.

U ovom slučaju borba Crkve za očuvanjem nacionalnoga identiteta nije bila neophodna jer je to sa svim svojim resursima i autoritetom puno bolje mogla činiti i činila je hrvatska od naroda izabrana vlast. Crkva se zato mogla do kraja posvetiti pomoći izbjeglima i stradalima, davanjima utjehe obiteljima čiji su članovi ginuli i neprekidnom širenju kršćanske ljubavi. Posebice je kardinal Kuharić slao snažne poruke u smislu sprječavanja osvete prema onima koji su nam činili zlo, što je u znatnoj mjeri doprinijelo tome da izborimo slobodu na častan način.

D. D.: *Iako je, kako rekosmo, katoličanstvo snažno utkano u temelje hrvatskog identiteta, katolički ili kršćanski identitet nije jednom zauvijek dogotovljena stvarnost, nego se konstantno oblikuje i poprima nova obilježja. U tom se smi-*

slu nameće pitanje o ulozi katoličanstva u oblikovanju hrvatskog identiteta i u budućnosti. Postupci današnjih vladajućih političara prema Katoličkoj crkvi i vrijednostima koje ona zastupa mislim da neodoljivo podsjećaju na postupke iz nekih vremena za koja smo mislili da su nepovratno otišla u ropotarnicu povijesti; najbolji primjer bio je nedavno održan referendum o braku. Koji je Vaš komentar svih tih događaja?

M. A.: Bilo bi pogrješno kada bismo najnovija događanja gledali samo kroz prizmu naše povijesti i sadašnjosti. Kod nas se zapravo događa, istina s većim vremenskim odmakom, ono što se na zapadu događa već duže vrijeme, samo što to kod nas, zbog komunističke prošlosti, djeluje puno brutalnije. Naime, svjetonazorska se borba na zapadu vodi već duže vrijeme sustavno i tu je Crkva na udaru liberalnih strujanja u mnogim zemljama, pa i najkatoličkijim, poput Španjolske i Italije.

Bilo je samo pitanje vremena kada će krenuti i kod nas. No, kod nas se zbog nedostatka političke kulture sve to provodi na jedan neprimjeren i nedemokratski način. Nedostaje kultura dijaloga koju onda koriste pojedine političke opcije za svoje interese i u to na ružan način nastoje uvući i samu Crkvu. Crkva tu mora ostati dosljedna u svojim načelima i odlučno se boriti za očuvanje kršćanskih vrijednosti, ali se ne smije uvući u političke igre i navesti da se ta borba skrene na političko polje.

Bilo bi normalno da Crkva nema potrebe, u okolnostima kada postoje političke stranke čija je to dužnost, voditi brigu o očuvanju nacionalnih interesa i identiteta. No, kod nas je malo toga normalno.

D. D.: *Odbacivanje kršćanskih vrijednosti i kršćanskih korijena nije, međutim, samo karakteristika dijela političara i intelektualaca u Hrvatskoj, nego je riječ o globalno raširenoj pojavi. Stvara se dojam da općenito u Europi i na Zapadu imamo na djelu potpunu inverziju vrjednota. Koje je Vaše mišljenje o ovoj problematici?*

M. A.: Dijelom sam na ovo odgovorio u prethodnom pitanju. Da, riječ je o globalno raširenoj pojavi koja je k tome samo nastavak onih tendencija započetih još s prosvjetiteljstvom i koje, uz sve blagodati razvoja prirodnih znanosti, ne doprinose na isti način čovjekovu duhovnom razvoju. Civilizacija izgrađena na takvim temeljima stvorila je građanina sa svom lepezom njegovih prava i povlastica, ali je zapostavila čovjeka.

Jer čovjek nije samo građanin, on je i duhovno, slobodno biće. Čovjek se ne može ostvarivati samo u svojim građanskim pravima. Upravo je tu danas glavni zadatak Katoličke crkve – da se brine za cijelog čovjeka, što je uostalom u srži kršćanstva, modelirati čovjeka po načelima Evanđelja.

D. D.: *Za kraj razgovora zanimalo bi nas Vaše mišljenje o tome kakve su perspektive Katoličke crkve da i u budućnosti, u ovim vremenima „diktature relativizma“ i „religije konzumerizma“, utječe na oblikovanje hrvatskog identiteta i hrvatskih vrijednosti?*

M. A.: Na Crkvi danas više nije da stoji na braniku hrvatskoga nacionalnog identiteta kako je to morala u povijesti kada Hrvati nisu imali svoju međunarodno priznatu državu, sa svojim ustavom i zakonima. Crkva danas ima zadaću štititi prije svega kršćanski identitet cijeloga našeg društva te voditi brigu o običnom čovjeku. U toj perspektivi mislim da je glavni problem sporost reakcije Crkve na društvene promjene, a osobito je to problem danas kada se u godinu dana dogode promjene za kakve je nekada trebalo pedeset godina.

Međutim, izuzev strujanja koja se otvoreno stavljaju u sukob s Crkvom i kršćanskim vrijednostima, postoje i izazovi koje nije uvijek tako lako identificirati. Tu je prije svega napast za luksuzom kakva se uvijek javlja u vrijeme mira i slobode, ali isto se tako treba čuvati onih struja koje se predstavljaju kao prokršćanske, a u biti su duboko antikršćanske.

Primjerice, koliko su god za Crkvu opasna lijeva i liberalna strujanja, kako u Hrvatskoj tako i u Europi, ništa manje nisu opasne ni pojedine radikalne desničarske skupine koje koriste kršćanske simbole (zapravo ih ponižavajući tako što ih stavljaju u službu nacionalnog, kao da bi nacionalno Crkvi trebalo biti važnije i svetije od vjerskog) i proglašavaju se zaštitnicima kršćanskih vrijednosti, a nemaju ništa zajedničko s tim vrijednostima.

Štoviše, ima li većeg izvrtanja vrijednosti nego kada Crkvi nacionalno postane vrijednije od religijskog? Zato Crkva uvijek mora zadržati odmak od političkih stranaka bilo kojeg predznaka i ne dopustiti da ju se s njima poistovjećuje. Crkvi mora na prvom mjestu biti sveopće, a ne stranačko, društveno dobro.

RAZGOVOR S THOROM EINAROM LEICHHARDTOM

Autor: **Marko Paradžik**, mag. iur.

Thor Einar Leichhardt rođen je 1969. godine. Završio je studij politologije i povijesti te trenutno radi na magisteriju iz područja povijesti političkih ideja. Studirao je između ostaloga na Sveučilištima u njemačkom gradu Jeni, danskom gradu Aarhusu te na Otvorenom Sveučilištu grada Londona. Živio je u Indiji, SAD-u, Njemačkoj, Švedskoj, Danskoj i Engleskoj.
Utjecaj na njegov rad izvršili su razni autori i pisci među kojima bih posebno izdvojio „srodnost i zračenja" velikog sada već pisca iz plejade klasika − Ernsta Jüngera, kao i velikog autora francuske književnosti postmoderne − Richarda Milleta. Nedvojbeno, svoj obol njegovu radu daju drevne kulture, predaje Europe i Irske, kao i podneblje u kojemu živi i stvara. Na portalu hrsvijet.net pisao je za svoju kolumnu pod naslovom Iz podunavskošvapske perspektive koja je kasnije promijenila naziv u Na Zidu Vremena (prema naslovu jedne od knjiga Ernsta Jüngera). Na engleskom jeziku uređuje i piše za međumrežni časopis The New Antaios koji su nekada uređivali Ernst Jünger i Mircea Eliade. Također, glavni je urednik i jednog drugog međumrežnog časopisa na engleskom jeziku te povremeno piše za svoj blog na engleskom jeziku pod naslovom Strahlungen (Isijavanja), kao i njegovu međumrežnu stranicu An der Zeitmauer (Na Zidu Vremena). Upravo završava svoju novu knjigu Lissa koju će objaviti nakladnik i izdavačka kuća iz Njemačke Eisenhut Verlag te aktivno piše blog Na ishodištu za internetsku stranicu vecernji.hr, kao i odnedavno mjesečnu kolumnu za internetsku stranicu politikaplus.com.

M. P.: *Poštovani Thore, za početak Vam se želimo zahvaliti na pristanku na razgovor za drugi broj „Obnove" koji tematizira problematiku identiteta. S vama želimo govoriti o problemu nacionalnoga identiteta i ideji identiteta općenito. Smatrate li se vi u pogledu svoga nacionalnog identiteta Hrvatom jednako kao i Ircem i Nijemcem? Ako je to slučaj, zanima nas koliko to utječe na formiranje Vaše osobnosti, tj. koliko smatrate važnim postojanje određenoga nacionalnog identiteta za svoj život i rad?*

T. E. L.: Koristim ovu priliku zahvaliti se i Vama za ovaj razgovor.

Ono što podrazumijevam i nazivam „identitet" ili „samosvojnost" obuhvaća moju osobnu duhovnost, zajednice koje su povezane s jednom ili više vrsta duhovnosti ili duhovnog izražaja, nomos (običaje, zakone), kulture, jezike, pa-

radosis (baštinu i predaje), zemljopisno označena mjesta moga zavičaja, moje zanimanje, moju starosnu dob i pripadnost jednoj generaciji ljudi itd. Prvenstveno je polazište od lokalnoga identiteta prema zajedničkom identitetu jednog naroda. Od identiteta naroda potom prelazim na nadnacionalni identitet.

Koncept nacije-države proizlazi iz političkog modernizma koji je kao takav produkt filozofije romantizma, a iz kojega i dolaze podjele na tzv. „ljevicu i desnicu".

Korijeni moje obitelji s očeve strane su iz nekadašnjeg Schwabena, a današnjeg dijela Njemačke Baden-Württemberga. Moja se obitelj kasnije preselila u Mađarsku, dok je drugi dio obitelji došao iz Sudeta (tzv. sudetski Nijemci). Nasuprot modernističkom konceptu osobe kojoj u putovnici piše „hrvatsko ili njemačko državljanstvo", postavljam koncept pre-modernističkog identiteta pripadnika hrvatskoga i njemačkoga naroda. Koncept naroda i pripadnosti jednom ili više naroda za mene nije pripadnost otuđenom konceptu građanina industrijskog ili postindustrijskog društva, kao ni pripadnosti konceptu novog mondijalističko-globalističkog hipermoderniteta i s njime monoteističke religije konzumerizma i profita.

U lokalnom konceptu sagledavanja hrvatskog identiteta, osobno mi je bitan i aspekt sredozemne, otočke ili kulture arhipelaga koja svoje korijene baštini i u antičkom polisu (grad-država) kakav je jednom u dalekoj povijesti bio i otok Vis (Issa) iz kojega potječe drugi dio moje obitelji.

Zagreb primjerice više gotovo uopće ne prepoznajem, no zato mi još uvijek ostaje Vis, premda i tamo globalizam i komercijalizacija uzimaju sve više maha, kao i masovni turizam. Vis volim pohoditi kao jedno svetište u vremenu, što je zapravo jedna vrsta duhovnoga hodočašća. Promatram Vis na način koji današnje ljude više ne zanima, niti ga kada tamo odlaze tako doživljavaju.

Moje hrvatstvo stoga nije neka hrvatska verzija uvezenog preslika „američkog patriotizma", već identitet koji u sebi nosi slobodarsku iskrenost i duh, odanost i čast koji zajednički tvore princip života. Takva obilježja baštinimo od specifičnih junaka starih vremena (Ilijada, Odiseja, Bhagavad Gita) te ličnosti kakve primjerice susrećemo danas u djelima autora poput Jeana Raspaila i njegovih junaka iz obitelji Pikkendorff. Pikkendorffovi su utjelovljenje koncepta Katechona (monarha, vladara, aristokrata duha) i Anarha (koncepta

„Svarat" na sanskritu: „samostojeća ili neovisna osoba u svom promišljanju, tj. Mudroslovlju"), slobodoljubivih pojedinaca odanih svojoj domovini, djedovini, tradiciji i njenim ljudima.

Spominjući pritom Jeana Raspaila, sam vrh Sjeverne Irske, ovdje gdje obitavam (kao i izolirane otoke zapadne Irske poput Aranskih) nazivam Septentrion − „Sjever", po naslovu njegova istoimenog romana. Vrijeme je ovdje naprosto stalo. Mjesto u kojemu živim za mene je jedna od posljednjih citadela i utočišta stare Europe, pays réel kako bi ju nazvali na francuskom jeziku.

M. P.: *Je li moguće istodobno egzistiranje nacionalnog i nadnacionalnog identiteta kao npr. Hrvat i Europljanin?*

T. E. L.: Nedavno je dr. Katičić imao izlaganje na temu Kakanije (stare Austro-Ugarske Monarhije) nakon čega je izašao i članak u Vijencu. Taj članak ne opisuje nostalgiju već objašnjava jedan izgubljen identitet. Uz njegov članak u prosincu je u Austriji u časopisu Zur Zeit objavljen članak dr. Norberta von Handela, Mitteleuropa, eine Chance, koji govori o nužnosti povezivanja šest bivših zemalja stare Monarhije. Primjerice, da sam kojih pet godina unazad pisao izravno o takvoj temi, negdje oko 2008. godine, dakle prije EU krize, ljudi bi vjerojatno bili nezainteresirani, no danas je to jedna od opcija koje bi se mogle ponuditi kao stvarnost ako EU prestane postojati u sadašnjem obliku. Moj je nadnacionalni identitet stoga podunavski (središnja Europa i jugoistok sredozemlja − Jadran), a tek onda europski. Osobno mi je daleko važniji podunavski no europski identitet jer bez podunavskog nema ni europskog identiteta, a što su pokazala i dva svjetska rata te ekonomska kriza u Europskoj uniji.

U tom podunavskom identitetu sadržano je svo blago onoga što sam naslijedio od oca, majke i svojih predaka. Smatrati se Podunavljaninom pritom ne znači biti neki nostalgičarski „austro-ugarski nacionalist" jer tako nešto ni ne postoji, već pripadnik jednog od šest i više naroda koji pripadaju takvoj politeji − podunavskoj federaciji ili monarhiji. Osobno, moj je izbor rojalizam koji proizlazi iz samog monarhizma. Za mene je monarhija ono što je i sam Jean Raspail rekao bez imalo primjesa nekog romanticizma, nostalgije, tabloidne retorike ili praznorječja: „Monarhija je jedna novela koja se uvijek nastavlja u jednom književnom smislu. Rojalizam kakvim ga ja sagledavam nije politička pozicija, već prije svega etički, filozofski i religiozni stav. Rojalizam je divna i plemenita ideja koja predstavlja ono najbolje u nama samima: heroizam, osje-

ćaj za Sveto i ideal.“ Raspail nadalje kaže: „rojalistički dendizam (dandyism) jest afirmacija osobnog naspram kolektivnog tipa promišljanja”.

Naravno, taj se isti rojalizam ne smije miješati s nekom novom inačicom filozofije Charlesa Maurrasa. Rojalizam i monarhizam te vrste usmjeren je izričito duhovno i srednjoeuropski. U EU nema jačanja europskog identiteta upravo zbog toga što je čitava EU tvorevina temeljena na centralističkom tipu federalizma koji je lišen mogućnosti izravnog sudjelovanja naroda Europe u odlučivanju u EU. Takav je model nasljedstvo SFR Jugoslavije kao i Sovjetskoga Saveza, no to nikako nije decentralizirani model federalizma zemalja poput Švicarske. Preduvjet uspješnosti modela EU, kao uostalom i eurokontinentalne teorije, jest uspostavljanje Podunavske federacije koja u svojemu krajnjem obliku treba biti Podunavska monarhija. I federacija i monarhija trebaju biti sastavljene od ravnopravnih država koje uključuju i regije.

Dominique Venner napisao je: „ponajprije misticizam, a poslije politika“. Venner pod „misticizmom“ (terminologija koja je prilično zlorabljena već sigurno više od jednoga stoljeća) ne podrazumijeva učlanjenje u neki neopaganski kult, političku stranku, partiju, udrugu ili neku New Age indoktrinaciju. Venner podrazumijeva traženje našeg iskona, našeg ishodišta i naših korijena. U svojemu posljednjem razgovoru naznačio je da je važno imati identitet, no prije svega jedan duhovni identitet koji spaja i prožima sve europske narode. On dalje napominje da „kao što se Indijci nazivaju sinovima i kćerima Sri Krishne, Boga Šive, a ostali ljudi ovog planeta kćerima i sinovima Abrahama ili Buddhe, tako nije pogrješno da se i mi u Europi nazivamo kćerima i sinovima Homera, Odiseja ili Penelope.“
Venner nadalje u intervjuu kaže da „politika više nije ono što nas veže ili spaja i samim tim daje značenje našim životima.“ Kada Venner to kaže, vrlo je jednostavno uvidjeti da zapravo slijedi Ernsta Jüngera u razmišljanju o Anarhu ili suverenom pojedincu. Prisjetimo li se, Anarh kao koncept i promišljanje o životu ne znači da je osoba udaljena od svoje zajednice ili društva, već naprotiv, osoba se želi pridružiti i biti dijelom društva, no ne i onoj vrsti društva ili zajednice koje neminovno srlja u svoju potpunu propast. Nije više pitanje, piše Venner, da se „preuzme vlast“ jer je to samo drugačiji naziv za snove o „danu kada će se dogoditi promjena“ te, citirajući dalje Vennera, „nije politika ono što će Europljanima dati svjesnost o tome što su oni zapravo te u tome smislu politika ne može više pružiti smjernice u njihovim životima. Nadalje, to stanovište jedino može doći kroz snažno sagledavanje identiteta ili drugim riječima

– više ne možemo zamisliti da se dogodi bilo kakva promjena ako prvenstveno ne postoji promjena u razmišljanju/promišljanju kroz preduvjet da se iz dormicija (ili hibernacije) probudi pamćenje o našim vlastitim korijenima.“

Kada se dogodi i ta promjena, dogodit će se i ono što spominje Carl Schmitt u svojoj posljednjoj knjizi Politička teologija 2. Razvojnim tijekom (Physis) kroz povijesna se razdoblja događa buđenje, kroz buđenje iz dormicija dolazi sjećanje, prisjećanjem (uključujući i mnemopovijest, tj. mnemološko prisjećanje koje opisuju supružnici dr. Jan i dr. Aleida Assmann ili vječni povratak Eliadea, a koje dolazi putem duhovnoga ili kružnoga tijeka povijesti umjesto linearnoga) dolazi svjesnost, putem svjesnosti i realizacije prenosi se znanje i tradicionalno učenje (Paradosis) te pritom dolazi do kreacije Katechona ili prema Platonu – mudroslovca/filozofa (koji je ujedno i vladar – mudri vladar).

Katechon je terminologija koju koristi Carl Schmitt na gotovo neuhvatljiv i aluzivan način. Ako pažljivo promotrimo, Katechon može biti osoba, skupina ljudi (mislioci, pisci, autori), narod ili skupina naroda povezanih u zajednicu poput imperija ili monarhije vođene duhovnim konceptom, sam koncept (no ne i svjetovna ideologija, misao ili teorija lišena duhovnog). Pojam dolazi još od samoga Platona preko svetoga Pavla do Carla Schmitta. Povijesni oblik Katechona na primjeru osoba su između ostalih i Julijan Filozof, Marcelin Dalmatinski, Lucius Artorius Castus, Fridrik II. Hohenstaufen, naš kralj Matija Korvin (koji je bio inspiriran neoplatonizmom), Blaženi Karlo Habsburški i Blažena Zita, njegova supruga, kao i njihov sin nadvojvoda Otto von Habsburg. Autori, pisci i filozofi poput Ernsta Jüngera, Carla Schmitta, Emila Ciorana, Mircea Eliadea, Nicolása Gómeza Dávile, Erika Marie Ritter von Kuehnelt-Leddihna te u današnje vrijeme pisaca poput Jeana Raspaila, Richarda Milleta, Bothoa Straussa, Rogera Scrutona, Chantala Delsola, Rémia Braguea i drugih, drugim riječima osobe koji čine pozitivne promjene, ne samo u materijalnoj sferi naše egzistencije već i na duhovno-misaonom planu. Oni kreiraju budućnost svojom mišlju.

Katechon jest aristokrat u duši, osoba koja duhovno i materijalno teži čestitosti punoj vrlina. Katechon dakle nije politički romanticizam, već je između ostaloga i koncept duhovne vrste (novo)monarhizma. U njemu se ujedinjuju dva različita koncepta – Brahmana i Kshatrya, odnosno mudroslovac i vladar. Mnogi pogrješno tumače vedski koncept Kshatrye kao i Schmittova razmatranja o ratovanju. Kshatrya nije samo „ratnik“ ili kod nekih posve pogrješ-

no protumačeno „osoba koja veliča rat“, već onaj koji upravlja (car, kralj) u mirnodopskom razdoblju, vrsta osobe čije obrazovanje nije naprosto estetika, već utjelovljenje vječne duhovnosti (Sanatana Dharma, Pjesma Blaženika – Bhagavad Gita) koju promiče svojim ponašanjem, životom i djelom. Pronaći našu memoriju ne znači pritom pronaći romantiku utopijske misli putem škola misli ili misaonih spremnika (think-thank) ili pak slijepog slijeđenja procesa linearnog tijeka povijesti, nego pragmatičan oblik u kojemu mit nije predložak za romantičnu utopiju već nepobitnu cjelovitost, jedinstvo (Henosis) i temelje na kojima se odgajaju i obrazuju generacije. Ja pritom ne koristim Evolinu ili Dumezilovu terminologiju, uz dužno poštovanje prema njihovu radu, već originalnu vedsku jer nam je u današnje vrijeme omogućeno imati veći uvid u različite koncepte, kao i sam prijenos znanja koji je u prijašnja vremena u mnogome bio ograničen. Primjerice ako promotrimo način na koji je Carl Schmitt obrađivao i interpretirao svoju terminologiju „Katechona“ tokom vremena.

Katechon je u smislu geopolitike zajednica i u politeizmu grad-država sve do kršćanskog koncepta imperija, tj. monarhije. Katechon je bila i Kakanija, što ne znači da se primjerice ne će ili ne može u budućnosti vratiti još boljom od one kakva je nekoć bila. Treba stoga proći neko vrijeme, čak i stoljeće, da cijele nacije i narodi sagledaju čitavu situaciju u kojoj se nalaze jer i demokracija poput posljednjeg oblika monarhije (koji je propao i nestao) može sada kreirati tiraniju, despotizam i totalitarizam. Carl Schmitt piše u Političkoj teologiji (prva knjiga) da jedino politika svjesna svojih ograničenja, korijena kao i svoje konačne sudbine može pravilno sebe zaštititi i obraniti, a takva svjesnost može biti omogućena teološkim konceptima poput Katechona. Koncept koji učinkovito jamči puno ovjekovječenje toga autoriteta protiv prijetnje eshatološke paralize i djelotvornost mističnog proročanstva.

Schmittov se Katechon ovdje nastavlja henadološki, drugim riječima vraća se originalnim korijenima Platonova henoteističkog koncepta (uključujući u sebi istovremeno monoteistički i politeistički koncept). Preuzevši od Schmitta taj koncept, vraćam se originalnom Platonovu učenju i njegovu prvobitnom značenju terminologije Katechona, (a na koju je Schmitt ukazivao ambivalentno upravo jer je na neki način želio ostati neodređen te tako ostavio mogućnost(i) interpretacije, no u isto vrijeme ukazivao na Platonove temelje, povezane i prikazane kroz koncept svetoga Pavla u kršćanskoj civilizaciji) povezujući pritom i neoplatonizam s vedskom mudrošću. Vedska mudrost, Platonovo učenje i neoplatonizam (kao i primjerice u njima sadržan mitraizam, kao jednu od škola misterija) ovdje su kao prvobitno vrelo mudrosti, ishodište ili izvor.

M. P.: *Kako gledate na činjenicu da su mnoge bitne osobe iz hrvatske povijesti bile zapravo ljudi čije obitelji nisu bile izvorno s područja Hrvatske ili nisu bile hrvatskog podrijetla, kao npr. August Šenoa (Ivan Nepomuk Eduard Schönoa), Vatroslav Lisinski (Ignatz Fuchs) ili mnogi hrvatski preporoditelji koji su stvarali hrvatski nacionalni identitet kao primjerice Dimitrija Demeter (Δημήτριος Δημητρίου)?*

T. E. L.: Dodat ću još neka imena Vašem malom popisu. Dr. Ivo Pilar te dr. Milan pl. Šufflay isto tako nisu bili podrijetlom Hrvati. Hrvatstvo se kod svih tih osoba iz hrvatske povijesti pokazuje kao osjećaj iskrene ljubavi prema svojoj domovini i djedovini. Oni su ujedno bili svjesni svojih korijena koji nisu bili hrvatski, no njihovi korijeni upravo su i pridonijeli daljnjoj raznovrsnosti i bogatstvu hrvatskog identiteta. Ne možemo to nikako uspoređivati s današnjim multikulturalizmom, već je na djelu koncept u kojemu pojedinac daruje bogatstvo i baštinu svojih obiteljskih korijena u stvaranju cjelokupnosti i daljnjeg obogaćenja identiteta naroda koji iskreno voli i s kojim živi.

M. P.: *Mogu li takve dualnosti ili pluralizam nacionalnoga identiteta izazvati krizu identiteta, primjerice ako su roditelji različite nacionalnosti i/ili pripadnici različitih religija koji se pogubno može riješiti tako da se izabere samo jedan ili da se pribjegne rješenju koje nude neke ideologije, npr. anacionalni kozmopolitizam ili tzv. građanstvo svijeta kao svojevrsni nomadski apatrid?*

T. E. L.: Moramo razlikovati pojmove obiteljskog, religioznog, nacionalnog i nadnacionalnog identiteta. U obitelji osoba je primjerice rođena kao Nijemac po oboje ili samo jednom roditelju, luteranske je vjeroispovijesti, rođen je u hrvatskoj državi i smatra se Hrvatom, a po nadnacionalnom identitetu zajednice u kojoj se nalazi njegova država smatra se Europljaninom ili Podunavljaninom. Takvo je razmišljanje suprotnost destruktivizmu multikulturalnosti, kao i rasprostranjenosti etno-businessa. Kriza identiteta jest i kriza samoga društva. Takva kriza očigledno pokazuje da se društvo koje pokušava ugasiti svjesnost o svojemu identitetu zapravo odriče svojih vlastitih korijena. Identitet ili samosvojnost time se žrtvuju radi stjecanja profita i zarade. No, taj profit nije nešto od čega će boljitak imati cjelokupan narod, već samo određene interesne sfere i oligarhijske strukture. Ne poznavati vlastiti jezik, svoju kulturu, svoje korijene i baštinu znači ne poznavati samoga sebe, no bez obzira koliko osoba

ili određena struktura pokušavala odbaciti svjesnost identiteta, dočim ga više odbacuje negira samu sebe, kao uostalom i svoju egzistenciju. Mi nismo samo i jedino homo economicus, no to je ono što vladajuće strukture žele od nas da budemo i postanemo. One ga i otvoreno žele kao naš identitet u multikulturalnom društvu. Iz toga sam Vam razloga i dao odgovor na prvo pitanje što za mene znači biti pripadnikom nekog naroda. Većina teoretičara i zastupnika ideje anacionalnog kozmopolitizma ili građanstva svijeta obično obitavaju u dobrim naseljima gdje nema ilegalnih useljenika, kriminal je vrlo malen, cijena kuća daleko je skuplja od kuća u naseljima u kojima živi obično radništvo, tako da mi neke njihove parole i slogani upućeni običnim ljudima glase poput rečenice Marije Antoanete: „Ako nemaju kruha, nek' jedu kolače!" Mislim da Vam to dosta govori koliko je netko doista upućen u život običnih ljudi.

M. P.: *Vi se vjerski određujete kao henoteist pa me zanima koliko je prema Vama povezan religijski i nacionalni identitet? Sukladno tome, može li prema Vama musliman ili pravoslavac biti jednako Hrvat kao katolik?*

T. E. L.: Moj se henoteizam sastoji od dvije separatne, no u isto vrijeme povezane religije – grčkom rekonstrukcijskom henoteizmu (ili politeizmu koji kao svoj integralni dio uključuje i neoplatonizam) te Sanatana Dharmi (koju ljudi inače nazivaju hinduizam). Henoteizam je drevno razumijevanje religioznosti i samim time duhovnosti. Nije to „stapanje" dviju religija, već povratak izvornim korijenima religioznog. Ideja je da postoji vrhovni Bog kojega možemo protumačiti kao Plotinov Jedan, Pitagorejski Monad ili vedski Sri Krishna. On je sostikon hekastou, dakle onaj koji „uščuva i održava zajedno Bitak svih postojećih stvari". Tako ga objašnjava i značajan neoplatonist Proklo. Iz Jednog emanira sve, uključujući tu Bogove i Božice (Henadi) koji potom stvaraju sve ostalo. Ako bismo to postavili putem komparativne religije, Henosis tumačen od neoplatonista kao sjedinjenje s vrhovnim Bogom vrlo je sličan dostizanju nivoa Bhakti u Gaudiya Vaishnavismu (jedna od škola unutar Sanatana Dharme), no primjerice nije isti kao i drugoj školi u hinduizmu – Advaita Vedanti ili pak školama budizma. Pronalazimo primjerice takva objašnjenja u starogrčkom politeizmu, staronordijskoj Eddi kao i vedskoj Sanatana Dharmi.

Henoteizam je dakako prisutan i skriven u katoličanstvu i pravoslavlju. Bogove i Božice zamijenilo je štovanje svetaca i svetica. Umnogome pojam religioznog (kao i pojam političkog) treba se stoga vratiti svome izvorištu, kao i ljudima umjesto institucijama koje otuđenjem od ljudi gube svoj značaj i

dovode između ostaloga i do sve veće pojave ateizma. Institucije su prisutne zbog ljudi, a ne vice versa. Primjerice, u prvobitnim kršćanskim crkvama ljudi su sjedili s desne i lijeve strane unutar crkve, okrenuti jedni prema drugima. Takav personaliziran odnos povezivao je ljude koji su tako međusobno kontaktirali te sudjelovali u obredima i bogoslužju/liturgiji (liturgija je zamijenila politeističku/henoteističku teurgiju). U to sam se i osobno uvjerio proučavajući drevna sveta mjesta poput vikinške ranokršćanske crkve iz mjesta Moesgård kraj grada Århusa u Danskoj gdje sam bio na studijima te sam svoja zapažanja uspoređivao sa svojim nalazima sa svetih mjesta gdje se nalazilo keltsko kršćanstvo, poput Aranskih otoka u Irskoj.

Vjera ili rođenje ne određuju automatski pripadnost nekoj zemlji, već mora biti prisutan osjećaj same pripadnosti u srcu osobe ili pojedinca. Svetozar pl. Boroević von Bojna, maršal Austro-Ugarske vojske bio je pravoslavne ispovijesti i smatrao se Hrvatom. U Kakaniji, kao što vjerujem da ste čitali, ljudi su bili različitih vjeroispovijesti i korijena, mnogi su pravoslavci i muslimani uz katolike i protestante osjećali kroz takvu vrstu državne povezanosti, slobodu svoga primarnog, obiteljskog identiteta, a koja se ponajprije isticala kroz obiteljske korijene i vjeroispovijest. Prva i druga Jugoslavija (kao i dva svjetska rata) uništile su tu ideju povezanosti među ljudima jer su u prvi plan, kao uostalom i današnja EU, postavile negativni centralistički model monarhije, kao i kasnije federalizma u samoupravnom socijalizmu. Ne možemo zaboraviti i da je Habsburški imperij tijekom povijesti imao negativni model, (ako promatramo kroz prizmu jednog od negativnog tumačenja Katechona Carla Schmitta), no upravo u trenutku kada je negativni Katechon prelazio u pozitivni, tj. kada su bile stvorene određene ideje, kao i temelji za reformu monarhije − ona je nestala. Podunavskoj federaciji ili monarhiji stoga je oduzeto nužno pravo na egzistencijalnu reformu, a sve zbog kratkovidnosti i interesa ondašnjih određenih oligarhija, kao i vlada nekih zemalja. I današnju EU možemo stoga sagledati i kroz koncept vladavine centralističkoga imperija kojemu su jedini temelji ekonomija i profit. To je primjerice posve drugačije od duhovnih ideja njegove visosti, nadvojvode Otta von Habsburga.

Danas nema ideja ili rješenja jer se ekonomski boljitak postavlja kao temelj identiteta. U Mađarskoj Viktora Orbana stvari se na neki način ipak mijenjaju. Viktor Orban tako otvoreno u svojim obraćanjima i govorima citira mađarskog tradicionalističkog filozofa Belu Hamvasa. U Hrvatskoj je takvo nešto naprosto nemoguće jer gotovo da ne postoje političari s takvom svjesnošću. No, to je

tek početak u Mađarskoj, stoga vrijedi pažljivo promatrati kako će se situacija ondje razvijati jer ne možemo biti proroci. Dvosmislenost značenja Političke teologije Carla Schmitta, a posebno njezina drugog dijela napisanog u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća označava između ostaloga doba u kojemu popularna politika postaje novi temelj za religiozno. Schmitt se tako slaže s Donosom Cortesom da nakon monarhije nema više političkih alternativa. Ono čemu svjedočimo u današnje vrijeme jest nastanak i širenje sekularne teologije koja svoj izražaj pronalazi u dnevno-političkom diskursu u kojemu prevladava „religioznost svjetovnog" i koji je lišen svoga originalnog „svetog". Na taj način postmoderna politika formira novu teologiju u kojoj Karl Marx ili primjerice Slavoje Žižek postaju teolozi.

M. P.: *Samuel Huntington u svom djelu Who are We? Americas Great Debate ukazuje na složenost nacionalnog identiteta time što ga određuje na sljedeći način: „...uključuje teritorijalni element i može uključiti jedan ili više pripisanih (rasa, etnicitet), kulturnih (religija, jezik) i političkih (država, ideologija) elemenata, kao što ponekad može uključiti i gospodarske (poljodjelstvo) ili društvene (socijalna povezanost, mreža). Zanima me koliko je to prema Vama dobro određenje složenosti nacionalnog identiteta i kako Vi gledate na nacionalni identitet Hrvata?*

T. E. L.: Huntington to prikazuje na zanimljiv način, no ne bih želio ustvrditi da je to potpuno ili nepotpuno određenje složenosti identiteta, o tome se dakako može razgovarati i diskutirati. Naposljetku, on je Amerikanac te njegovo poimanje onoga što čini identitet može biti i drugačije od europskoga razumijevanja višeslojnosti ili osebujnosti nekog identiteta. Hrvatski je identitet upravo višeslojan, a to se između ostaloga očituje i u posebnosti položaja naše zemlje i teritorija koji leži kako na kontinentu, tako i na moru, utjecaja različitih kultura i civilizacija tijekom povijesti na naš jezik, kulturu, predaje, baštinu, tradiciju itd. Naša je prednost da se nalazimo blizu samoga središta Europe, kao što se nalazimo i na Sredozemlju. Naša je nesreća činjenica da smo stoljećima nažalost imali podaničku kulturu. Razvidno je da se identitet ne može izgraditi ili tek tako povratiti u samo nešto više od dvadeset godina, nakon što je bio potisnut ili zatomljen stoljećima.

Premda je hrvatski identitet kao takav jedan od starijih europskih identiteta, bio je u svom dormiciju. Teško ga je vraćati upravo i zbog tranzicija, pretvorbi i privatizacijskih procesa. Prakticiranje demokracije zahtjeva od naroda da se

identificira s političkom kulturom koja je temeljena u posebnoj definirajućoj mitologiji koja oblikuje prevladavajući osjećaj nacionalnog identiteta. Hrvatska nije imala demokraciju gotovo više od pola stoljeća dok je njezin identitet bio u stanju hibernacije. Je li moguće pokrenuti se iz stanja inercije jednog homo imitansa u stanje kada ćemo ponovno biti svjesni svojega identiteta i postati homo creator? Moramo stoga otpočeti misliti ne na „prijatelje i neprijatelje", već na vlastite interese. Tada, i samo tada, Hrvatska će se pokrenuti s mrtve točke. Preduvjet da se tako nešto i dogodi jest decentralizacija, debirokratizacija, oslobađanje od „kulture" mita i korupcije, ortakluka i klijentelizma. Na primjeru Irske vidim da je narodu bilo dovoljno naučiti iz situacije u kojoj su se našli 2008. godine i sloma Keltskog tigra jer su praktički preko noći mnogi ljudi ostali bez svojih domova, krova nad glavom, kao i svoje uštedevine i posla. Situacija je i dalje teška, no ono što je važno jest podatak da se ekonomija počela stabilizirati i da više ne tone poput broda punog rupa na otvorenom moru.

M. P.: *Je li pojam identiteta u svojevrsnoj krizi u (post)moderno doba ili je on dio (post)modernog doba?*

T. E. L.: Identitet nije u krizi, on zapravo doživljava svoju reformaciju. Živimo u globaliziranom svijetu u kojemu se s jedne strane stvara jedna vrsta sveprožimajućeg multikulturalnog identiteta, dok se s druge strane nalaze ljudi, pokreti i stranke koji žele zadržati i dalje njegovati svoj lokalni, regionalni i nacionalni identitet. Važno je u takvoj situaciji čvrsto ostati na svojim stajalištima, ne prikloniti se i ne napraviti pogrješan iskorak prema bilo kakvoj vrsti ekstremne ideologije ili teorije totalitarizma.

M. P.: *U izdanju MH Hrvatski identitet, sadašnji dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta, Tonči Matulić, u svom tekstu Identitet i Hrvatski identitet kao metafizički-antropološki problem kaže da je na „dekonstruktivističkim, relativističkim i globalističkim tendencijama neočekivano upravo izronilo pitanje o identitetu s nabojem sudbonosnih pitanja: prvo, identitet biti čovjek u kontekstu biokibernetičkih i virtualnih svjetova; drugo, opstanak u budućnosti cjelokupnog duhovnog i kulturnog nasljeđa zapadnjačke civilizacije u uvjetima ekonomsko-tehničke globalizacije. U tom kompleksnom i kriznom duhovnom ozračju otvara se s pravom i poglavlje o hrvatskom identitetu." Zanima nas koliko smatrate da ta uvodna izjava dekanova teksta pogađa bit problema i je li pitanje hrvatskog identiteta presudno za opstanak Hrvata?*

T. E. L.: Odgovorio bih na sljedeći način, a što sam napomenuo i u jednom od Vaših prethodnih pitanja – da Hrvati kao narod moraju ne samo vratiti, već i pronaći svoj identitet. Nažalost, pokazalo se da stvaranje hrvatske države ne otvara automatski čarobnu kutiju iz koje izlaze svi potrebni sastojci za povratak identiteta, kao ni automatski napredak, boljitak i pravilno funkcioniranje pravne države. To je kao kada u veletrgovini kupujete gotovu i već pripremljenu zapakiranu hranu i pritom mislite kako je bolje prigrijati nešto što je netko već napravio za vas, umjesto da pribavite sve začine i sastojke, uz zdrave namirnice te sve to skuhate sami. Mislim da je to bilo i nemoguće očekivati jer je Hrvatska tek prije nešto više od 20 godina postala ponovno punopravna država. Hrvatski se identitet još od pojave ilirskoga pokreta neprestano pronalazi. Mi isto tako ne možemo, uz svo dužno poštovanje, gledati na naš narod samo kao ‘’slavenski’’. Znanstvena istraživanja pokazuju, bez obzira na onaj dio znanstvenika koji bi to želio opovrgnuti, da Hrvati posjeduju utjecaje iz različitih plemena i naroda, a ne samo Slavena.

Slavenizacija našeg identiteta, upravo kao i u prošlosti gotizacija našeg identiteta, služile su jedino u političke svrhe određenih totalitarnih režima. Ne možemo dakle odbaciti slavenski utjecaj, no moramo konačno uzeti u obzir i sve druge utjecaje, ne samo radi neke ravnoteže ili zbog toga da se pokažemo kao pripadnici određenih naroda ili skupina, već stoga što su to jednostavno u današnje vrijeme i znanstvene činjenice. Dr. Matulić u svom zanimljivom članku u djelu o „suvremenim ugrozama hrvatskog identiteta“ zanimljivo napominje koliko smo kao društvo podijeljeni između „eurofoba i euroforičara“, no da su to jedine podjele bilo bi dobro. U hrvatskom društvu podjele su daleko veće i toga smo danas više nego svjesni. Ljudi se dijele na one koji još žaluju za Jugoslavijom kao nekom obećanom zemljom, kao i one koji još žive pod utjecajem onoga što se dogodilo hrvatskom narodu tijekom i nakon 1945. godine. Vrijeme je da konačno ostavimo povijest za povijesne knjige i da se počnemo puno više baviti svojom budućnosti jer čim više bacamo sidro u prošlost, tim smo više u inerciji i nemogućnosti pokretanja vlastitih snaga za svoju budućnost, kao i za buduća pokoljenja. Hrvatsko je društvo daleko više podijeljeno jer je dugo vremena bilo izloženo svim drugim utjecajima na svoj identitet, izuzev mogućnosti stvaranja svojega vlastitog identiteta.

Moje teorija podunavizma, kao i eurokontinentalizma nemaju svrhu stapanja hrvatskog identiteta u neku novu sferu oligarhijskih interesa ili neku novu federaciju gdje će Hrvatska ponovno patiti kao jedna od podčinjenih i neravnopravnih zemalja. Podunavska i eurokontinentalna teorija obuhvaćaju suverene države koje prvenstveno drže do svoga identiteta i državotvornosti te poštuju identitete i državotvornost ostalih članica zajednice, bila to u slučaju Podunavlja nova monarhija ili u slučaju eurokontinentalnih zemalja federacija neovisnih država i regija ili neki drugačiji savez, dakle računa se na narode, regije i države, koji drže u potpunosti do svojih primarnih identiteta. Obje su teorije primarno duhovne, civilizacijske i teritorijalne, a tek onda ekonomske. Dakle, ekonomski je interes prisutan, no nije primaran kao u današnjoj EU jer se ne može (iz)graditi savez država kroz ekonomiju kao glavno načelo. Dovoljno je vidjeti krizu u EU, kao i podatak koliko smisla zapravo imaju veliki i skupi referendumi u EU. Dakle, to nije više nikakva nostalgična nova ideja ponovnog udruživanja bivših država Habsburške monarhije ili pak preporod ili obnova situacije u kojoj se stara Kakanija posljednji put zatekla, već je to potreba naroda koji mogu ponovno biti u jednoj drugačijoj, ravnopravnoj vrsti saveza radi svoje vlastite dobrobiti i sigurnosti.

Jedan od mnogo razloga zašto se i dogodio Drugi svjetski rat leži upravo u činjenici da su pobjednici dopustili uništenje stare monarhije, kao i da su podijelili neke od teritorija gubitnika. Da se tako nešto nije dogodilo, monarhija bi prošla kroz svoje reformske procese i danas bi bili dijelom jedne od europskih velesila i općenito razvijenih zemalja Europe, s visokim stupnjem obrazovanja i ljudima koji govore najmanje dva strana jezika, poput primjerice Švicaraca i Belgijanaca. Vraćajući se na vaše pitanje, smatram da je prijeko potrebno da prije svega uvijek postoji i opstaje hrvatski identitet, no on se treba (iz)graditi kroz demokratske procese, umjesto proces divlje demokracije ili stapanja i preslika svega onoga što je loše s tzv. Zapada u naš vlastiti identitet, a za tako nešto potrebno je imati odlučnost, samoprijegor, vjeru u sebe i svoj narod, kao i ogromnu količinu vjere u samoga sebe kao pojedinca. Prof. Matulić odlično piše u svom članku: „Ako hrvatski identitet zaboravi na svoju dušu i duh, tj. na svoju vrijednosnu supstanciju, tada će se i deskriptivne dimenzije hrvatskog identiteta pretvoriti u puku arhivsku i muzejsku građu ili tek u jedno poglavlje povijesnih udžbenika.“

Prijeko je dakle potrebno vratiti i pronaći naš identitet jer nam preostaje sve manje vremena, upravo zbog toga što kozmopolitski hedonizam mondijalističkog globalizma hipermoderne gazi i uništava sve pred sobom, uključujući i identitete regija, država i zemalja, sa zadatkom da svugdje proglasi vladavinu samo jednog identiteta, onoga „profita i zarade“. Nemojmo stoga zaboraviti

što je nekoć napisao Georges Bernanos: „Misao koja ne rezultira djelovanjem nema učinak, na isti način na koji i djelatnost koja ne proizlazi iz promišljanja nema nikakvog učinka.“

M. P.: *Kako gledate na izjavu Alaina Finkielkrauta, među ostalim kao intelektualaca koji je iznimno važan za Hrvatsku u novije doba, koji se 1990-ih vrlo angažirao na promicanju hrvatske neovisnosti te je bio prvi intelektualac na Zapadu koji se suprotstavio srpskoj agresiji − što je vidljivo u knjizi izdanoj kod nas pod naslovom „Zločin je biti rođen“? (dobio je nadimak Finkielcroat): „Pripadnik sam drevnog plemena, starijeg od naše stare Europe. Židov sam, od roditelja Židova, i kao takav uživam pogodnost ius sanguinis u obliku zakona u povratku u Izrael. To pravo ne kanim iskoristiti jer Francuska je za mene mnogo više od formalne pogodnosti: ona je moja jezična, kulturna i politička domovina.“?*

T. E. L.: Poštujem Alaina Finkielkrauta kao mislioca i pisca. Mislim da je bio jedan od onih rijetkih mislioca iz Francuske koji je pomogao Hrvatskoj kao intelektualac u vrijeme kada je Jugoslavija, ne samo kao država, već i ideja, itekako bila još prisutna i prevalentna na Zapadu. Nisam nažalost čitao knjigu Zločin je biti rođen?, no namjeravam je svakako kupiti. Znam da je objavljena za hrvatsku izdavačku kuću Ceres čije knjige kupujem i iznimno cijenim. Oni su objavili i knjigu jednog od filozofa koje čitam, Massima Cacciarija, Geofilozofija Europe.
Izjava gosp. Finkielkrauta pokazuje koliko on poštuje i voli svoju zemlju. U jednom od svojih posljednjih razgovora izjavio je sljedeće: „Ja mogu reći i pisati mnogo otvorenije nego drugi, upravo iz razloga jer nisam hereditarno Francuz.“ No više je no jasno da s time želi reći da se osjeća Francuzom i francuskim državljaninom i da brine za svoju zemlju. Njegova posljednja knjiga L’Identité Malheureuse izazvala je burne polemike i debate u Francuskoj, a kako i ne bi kada razmatra temu koja je vrlo aktualna ovih dana u Francuskoj i zapadnom dijelu Europe. No kako vrijeme prolazi, ta će tema biti sve prisutna u čitavoj EU. Intelektualci, mislioci, filozofi i autori poput Richarda Milleta, Roberta Redekera, Alaina Finkielkrauta i drugih sve više pišu o toj temi, no mi radije volimo poput nojeva zabijati glavu u pijesak i pretvarati se da je sve u redu i da ništa ne vidimo. Način na koji sada živimo pokazat će kroz vrijeme gdje će naša civilizacija biti za nekih 20 godina. Usprkos svemu, držim se onoga što je jednom napisao Jean Raspail: „Duša je uvijek ona koja nosi pobjedu u odlučujućem boju.“

Radovi
vezani uz temu broja

REGIONALIZACIJA EUROPSKOG PROSTORA I PITANJE HRVATSKOG IDENTITETA

Autor: **Marina Skelin**, mag. soc., apsolvent povijesti na Hrvatskim studijima

Pitanje regionalnog određenja neke države povezuje geografski smještaj i njezin geografski položaj[1] , političke globalne interese i odnose moći u geopolitičkom poretku u određenom povijesnom kontekstu prema širem području kojemu ta država pripada. Odražava denotativne i konotativne političke oznake – značenja koja su najčešće utemeljena na (usuglašenoj kao takvoj) kulturnoj hijerarhiji i odnosu subjekt – objekt, centar – periferija – poluperiferija. Postojanje same kulturne razlikovne kategorije u problematici političke regionalizacije prostora dovodi do otvaranja rasprave o identitetu koji iz potonjeg proizlazi. U vezi s identitetom važan je i kut gledanja jer se nerijetko događa da vizija identiteta nije identična iz kuta samog nositelja identiteta i drugih aktera pa tako autoperceptivni identitet označava poželjni identitet iz perspektive nositelja identiteta, a nametnuti identitet odražava trenutačno prevladavajuću sliku u svijetu o određenoj državi. [2]

Autoperceptivni identitet rezultat je određene geopolitičke kulture nacije, odnosno kulture konceptualizacije države i njezina jedinstvenog identiteta, pozicije i uloge u svijetu koja proizlazi iz sudara države sa svijetom, a uvjetovana je geografskim položajem države, povijesnom uvjetovanošću i birokratskom organizacijom, diskursima nacionalnog identiteta i tradicijom teoretiziranja odnosa s ostatkom svijeta te mrežama moći koje djeluju unutar države. [3]Geopolitička kultura sastoji se od geopolitičkih imaginacija (percepcije o vlastitom položaju u odnosu na ostatak svijeta) i geopolitičkih tradicija (teorijskih promišljanja vanjskopolitičkih orijentacija države). [4] Geopolitička kultura određenog naroda također odražava odnose moći u određenom povijesnom razdoblju jer biva okarakterizirana pozitivnom ili negativnom, odnosno prihvatljivom ili neprihvatljivom, ovisno o usuglašenoj valorizaciji od strane međunarodne zajednice. Isto je predstavljalo u određenom povijesnom kontekstu temelj za stvaranje određene geopolitičke kulture hrvatskoga političkog naroda koja je doživjela mijene ovisno o svom povijesnom razvitku geopolitičkog položaja, što se u hrvatskom slučaju vidi u analizi političkih rasprava u pojedinom povijesnom vremenu. [5] Stoga, na razvoj geopolitičke kulture hrvatskog naroda utjecao je položaj Hrvatske kao periferne zemlje zbog dodira i utjecaja različitih civilizacijskih krugova koji su se prožimali, ali i sukobljavali te su imali utjecaj na povijesni i kulturni razvoj cjelokupnog prostora što je naposljetku obilježilo hrvatsku složenu politogenezu i geopolitičku morfogenezu. [6] Razloge perifernosti na geopolitičkom planu moguće je shvatiti i geopolitičkim položajem unutar tzv. Rimlanda. Geopolitički teoretičar Nicholas

1 Geografski smještaj je određen prirodnim, relativno nepromjenljivim obilježjima, zbog čega se smatra statičnim geografskim lokacijskim obilježjem, dok je geografski položaj određen društvenim i političkim obilježjima koja su promjenljiva u vremenu i stoga je izrazito dinamično geografsko lokacijsko obilježje. (U: Mladen KLEMENČIĆ, „Zemljopisni i geopolitički položaj: sastavnice hrvatskoga identiteta." Biblioteka Zbornici.)

2 Isto.

3 Gearoid O' TUATHAIL, Simon DALBY, Paul ROUTLEDGE, Uvod u geopolitiku, PK, Zagreb, 2007., str. 21.

4 Isto.

5 Ona je u vrijeme nakon 1102. godine označavala borbu za prava hrvatskih velikaša naspram ugarske kraljevske kuće. Za vrijeme turske opasnosti izražavala je potrebu za homogenizacijom naroda i povratkom oduzete zemlje. Početkom 19. stoljeća stvorena je ilirska opcija koja je odražavala romantičarski duh vremena koji je žudio za minulim povijesnim vremenom, a praktično je odražavala činjenicu da je politički ideja opstanka u Monarhiji moguća jedino kroz ujedinjenje slavenskih zemalja. Nakon sloma Monarhije ta je južnoslavenska ideja dobila potporu Zapada za ustroj državne jedinice. Ideja o slobodnoj, neovisnoj hrvatskoj državi bila je politički okvir manjine dugo vremena, najvjerojatnije zbog opterećenosti kompleksom veličine, nepostojanjem hrvatske vladarske dinastije (što je u onodobnom političkom imaginariju predstavljalo veliki nedostatak) što je sveukupno naposljetku stvorilo geopolitičku kulturu koju je karakterizirala svijest o postojanju hrvatskog naroda, ali mogućnost njegova ostvarenja jedino u nekoj većoj političkoj tvorevini. Politička elita ideju o postojanju Hrvatske kao samostalne i neovisne države iskristalizirala je i postavila kao jedinu političku opciju tek nakon eskalacije sukoba 1990-ih godina i odbijanja ponude konfederalnog uređenja Jugoslavije od strane Predsjedništva SFRJ. (Više u: Petar VUČIĆ, Politička sudbina Hrvatske, Mladost, Zagreb, 1995.)

6 Izdvajaju se, međutim, tri ključna kulturno-civilizacijska kruga. Sa zapada i juga Hrvatska je bila izložena utjecajima europskoga Sredozemlja koji predstavlja katolički civilizacijski krug (narodnosno pretežito romanski). Na sjeveru je to srednjoeuropski civilizacijski krug, također pretežito katolički (ali i s primjesama židovstva i protestantizma), a utjecaji koje je Hrvatska primala ostvarili su se ponajprije kroz dodir s Germanima (Nijemcima, Austrijancima) te Mađarima. Treći kulturno-civilizacijski krug jest balkanski, obilježen pravoslavljem i islamom (turska osvajanja).

J. Spykman smatra da je onaj tko kontrolira rubne dijelove (Rimland) u stanju kontrolirati Euroaziju, što izravno podrazumijeva da kontrolira i svijet. Glavna geopolitička i geostrategijska značajka geopolitičkog Rimlanda jest to što je riječ o kontinuiranoj zoni sukoba unutar kojeg južnoslavensko područje zauzima geografski kontinentsku cjelinu Balkanskoga poluotoka, ali ne i ključne žarišne točke toga dijela Europe (ušće Dunava, Carigrad i tjesnaci, Solun, Trst).[7] Na tom je području stoga tijekom povijesti instrumentalizirano niz lokalnih konflikata kojima je svrha bila onemogućiti suparničke velesile da uspostave svoj utjecaj u regiji primjenom ofenzivnih i defenzivnih mehanizama. [8]

Navedeni odnosi mogu se evaluirati kroz četiri moderne kategorije regionalnoga određenja hrvatskog prostora (Balkan, zapadni Balkan, srednja Europa, jugoistočna Europa). Dodatno ću se dotaknuti i pojma „euroregije" koji proizlazi iz politike moderne europske regionalizacije koja bitno odražava latentne interese EU prema samom pojmu države i njezinim funkcijama. Zanemarit ćemo ovim putem fizionomski pogled na geografsku regionalizaciju prostora te se prikloniti u evaluaciji morfogenetskom pristupu. Načelo fizionomske homogenosti u prošlosti je imao veću primjenu, a potječe iz deterministične faze razvoja geografske znanosti, kada se smatralo da prirodni čimbenici imaju presudan utjecaj na prostor i formiranje regija, dok se utjecaj čovjeka smatrao sporednim. [9]S vremenom se sve veće značenje u pristupu regionalizaciji prostora davalo antropogenim utjecajima te morfogenetski pristup stoga više ističe potrebu uvida u socijalne čimbenike koji utječu na prostor i stvaranje regija.[10] Naposljetku, između prirodne i društveno-političke okoline uspostavljaju se recipročni utjecaji jer ljudske zajednice transformiraju prirodnu sredinu jednako koliko su i same pod njezinim utjecajem. [11]

Balkan

Geografski gledano, Balkan je izrazito nedefiniran pojam, a svaka enciklopedija, atlas ili neka druga stručna literatura s područja geografije navodi

7 Atlas Europe, (ur.) Mladen KLEMENČIĆ, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 1997., str. 349.

8 Jure VUJIĆ, Fragmenti geopolitičke misli, ZG, ITG, 2004., str. 112.

9 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska u europskim regionalizacijama: regionalizacija kao integracija ili geografija moći", Društvena istraživanja, 17/2008., br. 3(95), str. 352.

10 Isto.

11 Jure VUJIĆ, Fragmenti geopolitičke misli, ZG, ITG, 2004., str. 108.

drugačije geografske odrednice Balkana. [12] [13] Međutim, riječ je zapravo o geopolitičkoj odrednici koja označuje multietnički i politički trusan prostor jugoistočnoga ruba Europe te pojam označuje problem, a ne regiju, što znači da je riječ o povijesnom i političkom, [14]a ne o geografskom pojmu. [15]Razloge koji dovode do prethodne tvrdnje objašnjava Marija Todorova kada za regiju Balkana kaže: „U širem smislu riječi, regija koju danas nazivamo Balkanom jest složen rezultat međuigre brojnih povijesnih utjecaja: političkih, ekonomskih, društvenih, kulturnih itd." [16]

Geografski Balkan koji obuhvaća širi prostor jugoistočne Europe uvodi njemački prirodoslovac Johann August Zeune koji u svom djelu Gea (napisanom 1809. godine) prvi upotrebljava izraz „Balkanski poluotok", pogrešno zaključivši da se Stara planina Balkan pruža od Jadranskoga do Crnoga mora te da ima funkciju središnjega planinskog niza koji europsko kopno dijeli od njegova potkontinenta.[17] Takav prošireni Balkan nije svojedobno šire prihva-

12 Prirodoslovni Balkan je geografski i popularni pojam za južni dio europskog prostora koji podrazumijeva područje južno od spojnice Riječki zaljev – Kupa te Save i Dunava, a budući da su Dobruđa i delta Dunava u Rumunjskoj sličnije ostaloj Rumunjskoj i Ukrajini nego Balkanu, onda kao krajnju istočnu granicu Balkana uzimamo rumunjsko-bugarsku granicu od približno Silistre do Crnog mora. Balkanski se poluotok određuje i kao jugoistočni dio europskoga kontinenta kojemu je kopnena granica obično određena linijom Trst – Odessa. Polazeći od geografske definicije poluotoka u kojoj se navodi da je riječ o istaknutom dijelu kopna koji je s tri strane okružen morem, s tim da najkraća stranica toga zamišljenog trokuta mora biti okrenuta prema kopnu, Balkanski je poluotok definiran granicom na Savi i Dunavu geografski neodrživ. Kopnena stranica toga zamišljenog trokuta određena krajnjim točkama Trstom i Odesom bila bi duga 1 365 kilometara, dok bi njezine bočne stranice iznosile 1 285 km (Trst – jug Peloponeza), odnosno 1 350 km (Odesa – jug Peloponeza) te je u ovom slučaju kopnena stranica zamišljenoga trokuta poluotoka najduža, a ne najkraća stranica trokuta, a shodno tomu od svih uvjetno rečeno balkanskih zemalja samo Grčka te dijelom Albanija i Makedonija imaju izrazit poluotočni položaj, odnosno Balkanskim se poluotokom u prirodoslovnom, čisto geografskom smislu može se definirati samo prostor južno od planine Balkana. (Više u: Atlas EUrope, (ur.) Mladen KLEMENČIĆ, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 1997., Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?", Društvena istraživanja, 20/2011., br. 2(112), Radovan PAVIĆ, „Europa: zemljopisni sastav i geopolitička podjela", Anali Hrvatskog politološkog društva, 4/2007, br. 1.)

13 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?", Društvena istraživanja, 20/2011., br. 2(112), str. 402.

14 Politički Balkan ima jezgru Srbiju bez Vojvodine i Makedoniju te ima izrazito geopolitičko i prometno značenje, geopolitičko težište Balkana je Makedonija, a sam pojam „balkanska fragilna zona" je geopolitički izraz za pojas nesigurnosti, sukoba i neriješenih etničko-religijskih problema, kao i problema granica te nedovršenog održavotvorenja. (U: Atlas EUrope, (ur.) Mladen KLEMENČIĆ, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 1997., str. 201.).

15 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?", Društvena istraživanja, 20/2011., br. 2(112), str. 405.

16 Nevenka TANASIĆ, „Denotacija i konotacija imena „Balkan" i njegovih izvedenica", Hrvatistika, 4/2010., br. 4, str. 115.

17 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?", Društvena istraživanja, 20/2011., br. 2(112), str. 405 – 406. (Nakon Zeuneova djela koje uvodi sporni pojam, isti u prvoj polovici 19. stoljeća susrećemo rijetko te naposljetku i sam njemački geograf Carl Ritter izražava svoje neslaganje te ističe da poluotočni položaj ima samo područje južno od Stare planine

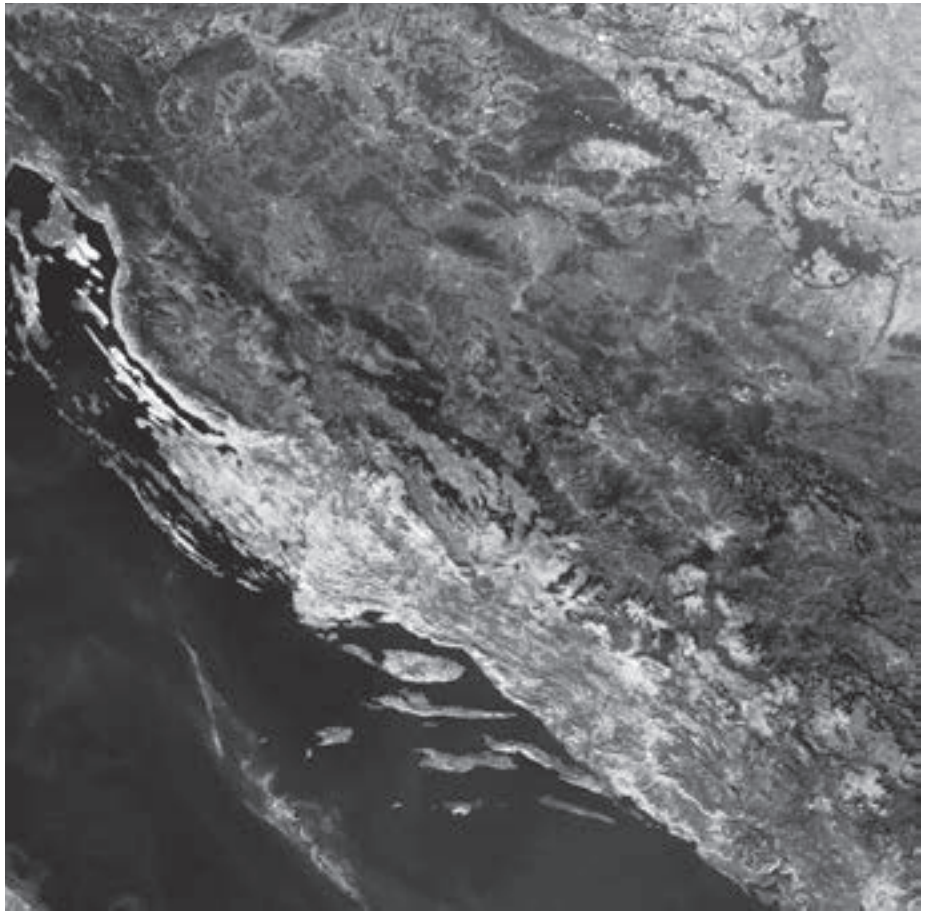

ćen zbog postojanja političko-geografske odrednice koja je imala vrlo sličan prostorni opseg – „Europske Turske“ (koja je podrazumijevala sve europske zemlje pod osmanskom vlašću). [18]Kada se Berlinskim kongresom počela mijenjati geopolitička slika Europe, pojam „Europske Turske“ izgubio je svoju funkciju te je revitalizirano ime „Balkanskoga poluotoka“ kao supstitucija, ali se njegove sjeverne granice više nisu poistovjećivale sa Zeuneovim središnjim planinskim lancem, nego s dosezima turskih osvajanja u 19. stoljeću. [19]Činjenicu da je geografski pojam Balkana potkraj 19. i na početku 20. stoljeća primarno povezan s osmanskim teritorijem u Europi potvrđuju i zemljopisne karte iz toga razdoblja. Dok karte Balkanskoga poluotoka nastale do 1878. godine redovito uključuju Bosnu i Hercegovinu, one nastale kasnije dosežu na sjever samo do Srbije i Crne Gore, odnosno obuhvaćaju tadašnji osmanski teritorij u Europi (isključujući tako i Grčku koja također više nije bila pod osmanskom okupacijom). [20] Jedine karte koje i u 20. stoljeću u sklopu Balkanskoga poluotoka prikazuju Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu jesu jugoslavenske provenijencije.[21] U revitalizaciji imena Balkan osobitu je ulogu imao srpski geograf Jovan Cvijić koji u Parizu 1918. godine objavljuje svoje djelo Balkanski poluotok – humana geografija (indikativno – mjesto i godina kada se odlučivalo o stvaranju Države SHS). [22] Cvijić je za potrebe vremena pomaknuo granicu Balkana na Soču i alpski planinski sustav u zaleđu, obuhvativši tako tim poluotokom i čitavu Sloveniju, ustvrdivši da je riječ o prostoru dokle doseže migracija Srba.[23] Ideja o takvom Balkanskom poluotoku poslužila je kao argument utvrđivanja novih granica na temelju etničkoga principa, a Balkan predstavljen kao etnički homogen prostor bio je nužan u naglašavanju jedinstva heterogenoga prostora.[24]

Nastavljajući razgovor o Jugoslaviji, tijekom Hladnoga rata ona je percipirana kao dio Balkana otvoren prema Europi koji je već 1980. godine potpisao sporazum o suradnji s EZ, no tijekom ratnih sukoba 1990-ih interpretacija pojma Balkan postaje drugačija, a za političke aktere EU Balkan postaje zajednički geopolitički izraz za grupu postkomunističkih zemalja na jugoistoku Europe čije su zajedničke značajke vjekovna nacionalna mržnja, neprestani nacionalni sukobi unutar i između država, povijesni animoziteti te ranjivost političkoga i ekonomskog sustava obuhvaćena pojmom „slaba država.“ [25] Poslije pada komunizma, Balkan se kao uvjetno rečeno geografska odrednica češće upotrebljava te najčešće konotativno značenje koje Balkan dobiva u europskom i svjetskom medijskome diskursu je ono koje kaže da je Balkan mračni i nepristupačni dio Europe, rubni dio u kulturološkom smislu i često se veže uz pojmove kao što su konflikt, nestabilnost, nesigurnost, anarhija, korupcija i sl.[26] Jedna od konotacija koje pojam Balkan sa sobom nosi je i da ono podrazumijeva europsku periferiju ili provinciju, a ponekad mu se obraća i kao „Zapadu

pa shodno tomu predlaže da spomenuti poluotok ponese ime „Grčki poluotok“.)

18 Isto.

19 Isto.

20 Isto.

21 Isto, str. 406 – 407.

22 Isto, str. 407.

23 Isto, str. 407.

24 Isto, str. 408.

25 Nataša BEŠIREVIĆ, Ivana CUJZEK, „Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu – dosezi i ograničenja“, Politička misao, 50/2013., br. 1, str. 158.

26 Nevenka TANASIĆ, „Denotacija i konotacija imena “Balkan” i njegovih izvedenica“, Hrvatistika, 4/2010., br. 4, str. 112.

Istoka“.[27] Iz tog razloga, pojam se u prvim godinama stvaranja hrvatske države, ali i danas, gotovo isključivo upotrebljavao/a kao pojam suprotan Europi/Zapadu, a Hrvatska je samu sebe identificirala nasuprot Balkanu. [28]

Zapadni Balkan

Sintagma „Zapadni Balkan“ označava simboličku moć, tko određuje pravila igre i odlučuje ne samo o uvjetima ulaska na „Zapad“ već i o samom nazivu političke regije.[29] Geopolitički projekt „Zapadnog Balkana“ izražava stratešku i eksperimentalnu meku zonu jugoistočne Europe te politiku EU prema istome, prostoru bivše Jugoslavije (minus Slovenija, plus Albanija), koji se onda promiče i kao geografska odrednica istoga prostornog opsega. [30]

Prve političke ideje i inicijative o rekonstrukciji Balkana kao novoj regiji Europe javljaju se 1993. godine, a politički koncept zapadnoga Balkana intenzivnije se razvija od 1997. godine kada „Opći savjet Europske unije“ usvaja „Politiku regionalnoga pristupa za zemlje zapadnoga Balkana“, a sam pojam zapadnoga Balkana uveden je i u institucije EU-a kada je u okviru „Vijeća ministara EU-a“ osnovano posebno „Regionalno povjerenstvo Vijeća ministara za Zapadni Balkan“. [31] [32] U političkoj afirmaciji pojma „Zapadni Balkan“ bitnu je ulogu imalo skupno izvješće Europske unije pod naslovom „Uloga unije u svijetu“, gdje se u sedmom odjeljku pod naslovom Odnosi sa zemljama zapadnog Balkana prvi put koncizno geografski određuje „Zapadni Balkan“ te od tada ne označuje samo virtualni politički pojam nego i jedinstvenu geografsku regiju definiranu prvenstveno određenom vanjskom politikom EU prema navedenom prostoru. [33]

Svojedobno, kada se pojavila, ta je definicija u Hrvatskoj dočekana kao uvreda i kritizirao ju je politički vrh zemlje, no s vremenom je prevladao pragmatizam pa je hrvatska politička elita prihvatila naziv.

27 Isto, str. 114.
28 Isto, str. 112.
29 Nataša BEŠIREVIĆ, Ivana CUJZEK, „Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu – dosezi i ograničenja“, Politička misao, 50/2013., br. 1, str. 158.
30 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?“, Društvena istraživanja, 20/2011., br. 2(112), str. 409. (Demokratizacijom regije putem projekata civilnog društva, zaštite ljudskih prava...)
31 „Council for the Western Balkans“ kojeg tvore diplomati članica zemalja EU-a, neki članovi Europske komisije i članovi tajništva Vijeća ministara.
32 Isto, str. 409 – 10.
33 Isto.

Srednja Europa

„Srednja Europa“[34] je kao i pojam „Balkan“ geografski pojam, povijesna kategorija i „stanje duha“, europski politički/geopolitički/civilizacijski pojam.[35] Obuhvaća dio europskoga kontinenta okvirno omeđenog Baltičkim morem na sjeveru, Alpama i Jadranom na jugu, granicama nekadašnjeg SSSR-a na istoku te francuskom granicom na zapadu i predstavlja prijelaznu regiju prema ostalim dijelovima Europe. [36]Georg Friedrich List sredinom 19. stoljeća rabi distinktivan naziv „Mitteleuropa“ čime je unutar te iste srednje Europe označio njemačko i austrijsko carstvo, Švicarsku i zemlje današnjeg Beneluksa, što se u geopolitičkim teorijama često poistovjećuje za njemački „lebensraum“.[37] Zapadnoeuropsko političko poimanje regije u povijesti je drugačije, predstavlja tampon-zonu koja dijeli Rusiju od Nijemaca, svojedobno brana od boljševika s istoka, a europska vizija srednje Europe danas je Srednja Europa bez Njemačke [38](Mala Srednja Europa) koju čine Poljska, Češka, Slovačka, Slovenija, Hrvatska, Mađarska, Austrija.[39] Nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do podjele te središnje zone na zapadni/kapitalistički i istočni/socijalistički blok. Ta je podjela stvorila suženi pojam „Srednje Europe“, koji se raspadom socijalističkoga sustava ponovno počeo mijenjati, vraćajući pritom u svoj opseg sve zemlje koje su mu položajem i kulturnom krugu u povijesti pripadale.

Iako etnički raznolika i s pojedinim snažnim identitetima, u najvećoj je mjeri prožeta germanskom civilizacijom (uz snažan utjecaj židovstva). Ona je križište između sjevera i juga, zapada i istoka, a osim toga participira i na morima (Sjeverno more, Baltik, Jadran) i dobro je položena za prodore i prema sjeveroistoku, istoku i prema jugoistoku, a središnji smještaj Njemačke sličan

34 Premda postoji distinkcija između političke i geografske „Srednje Europe“. Geografska je teritorijalno nešto veća.
35 Duško TOPALOVIĆ, Balkanska Europa: geopolitičke teme, Diorama, Zagreb, 2000.
36 Pojam se pojavljuje sa Zeunom, s primarnim ciljem da se naglase prijelazna obilježja središnjeg dijela kontinenta, oceansko atlantska i kontinentalni euroazijski utjecaji. (U: Atlas EUrope, (ur.) Mladen KLEMENČIĆ, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 1997.).
37 Atlas EUrope, (ur.) Mladen KLEMENČIĆ, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 1997., str. 201.
38 Time se politički i simbolički briše povijesna oznaka njemačkog „lebensrauma“ s ovog područja.
39 Isto.

je smještaju Italije na Sredozemlju. [40] Kulturološki, povijesni i religijski argumenti pripadanja Srednjoj Europi prisutni su u svim pokušajima određivanja srednjoeuropskoga prostora.[41]

Danas u definiranju Srednje Europe postoje zemlje izrazito prijelaznih značajki. Osim Rumunjske koja čini prirodni spoj Istočne i Srednje Europe, jedna od prijelaznih zemalja je i Hrvatska. Njezin sjeverni dio pripada srednjoeuropskoj regiji, dok južna Hrvatska s izrazito mediteranskim naslijeđem pripada krugu južnoeuropskih zemalja, a osim Hrvatske, izrazite osobine prijelaznoga prostora imaju Bosna i Hercegovina, Srbija i Makedonija.

Jugoistočna Europa

Pojam nastaje zbog definiranja južnih granica „Srednje Europe“ te prijelaznoga karaktera pojedinih zemalja pa se južni dio „Srednje Europe“ izdvaja kao „Jugoistočna Europa“ koju čine Grčka, Rumunjska, Bugarska, Albanija, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Hrvatska. [42] Sam pojam, međutim, u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata postaje nepoželjan za javno korištenje zbog nacističkih upotreba toga imena, premda se u ostatku Europe i u SAD-u oba imena podjednako koriste u identičnom smislu, s tim da se prednost ipak daje imenu „Balkan“. [43] Reaktualizira se pak kao regionalno određenje devedesetih godina 20. stoljeća američkom „Inicijativom za suradnju na Jugoistoku Europe“ (SECI). [44]

U političkom smislu SECI je trebao biti dokaz američke odlučnosti da bude prisutna na Jugoistoku Europe s premisom da bi uz razvijanje suradnje zemalja

40 Radovan PAVIĆ, „Europa: zemljopisni sastav i geopolitička podjela“, Anali Hrvatskog politološkog društva, 4/2007, br. 1, str. 238.

41 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska u europskim regionalizacijama: regionalizacija kao integracija ili geografija moći“, Društvena istraživanja, 17/2008., br. 3(95), str. 359 – 360.

42 Pojam proturječi osnovnoj geometriji kontinenta, a legitiman je ako se Rusija ne percipira kao dio Europe jer se spomenuti prostor definiran kao jugoistok uopće ne nalazi na jugoistočnom rubu kontinenta nego čini središnji dio južnoga europskog pročelja koje se proteže od Pirinejskoga poluotoka do Povolžja te je riječ o središnjem dijelu Južne Europe. (U: Radovan PAVIĆ, „Europa:zemljopisni sastav i geopolitička podjela“, Anali Hrvatskog politološkog društva, 4/2007, br. 1.; Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska u europskim regionalizacijama: regionalizacija kao integracija ili geografija moći“, Društvena istraživanja, 17/2008., br. 3 (95), 2008., str. 359 –360.)

43 Nevenka TANASIĆ „Denotacija i konotacija imena „Balkan“ i njegovih izvedenica“, Hrvatistika, 4/2010., br. 4, str. 112.

44 Albanija, BiH, Bugarska, Hrvatska, Turska, Grčka, Mađarska, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Rumunjska, Srbija, Slovenija.

jugoistočne Europe oslabio islamski utjecaj na tom području te da bi ujedno i neke ruske akcije bile u velikoj mjeri oslabljene.[45] Plan je obuhvaćao pojačanu američku suradnju sa zemljama jugoistočne Europe u kojima su krenuli procesi demokratizacije, a ciljevi plana trebaju biti: konsolidacija reformi, razvijanje regionalne suradnje, pomaganje integracije u europske i transatlantske zajednice, jačanje mira i stabilnosti u regiji.[46] Clintonova je politika tako uvela SAD u strategijsko područje Jugoistoka Europe, posebice važno glede pristupa i povezanosti s bitnim točkama tekućega američkog vanjskopolitičkog angažmana (Bliski istok, kaspijsko područje, Golf, istočni Mediteran). [47]

Hrvatska je javnost negativno prihvatila dotičnu Inicijativu vidjevši u njoj „identitetnu“ oznaku Istoka.

Europa regija i euroregije

Ono što je zajedničko dosadašnjim regionalizacijama jest da su sve do najnovijeg vremena granice regija činile granice država. Međutim, devedesetih godina 20. stoljeća u regionalizaciji Europe dolazi do pojave geoekonomske regionalizacije koja nije ograničena državnim granicama te je EU od prvotne ideje „Europe regija“ sastavljene od nacionalnih regija počela promicati „Euroregije“ kao transnacionalne i transkulturalne regije.[48] Osnovni kriterij za stvaranje „Euroregije“ jest da se radi o regiji koja obuhvaća dijelove teritorija

45 Radovan VUKADINOVIĆ, „Američka politika na jugoistoku Europe“, Politička misao, 35/1998., br. 4, str. 11 – 12.

46 Isto.

47 Isto, str. 19.

48 Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Hrvatska u europskim regionalizacijama: regionalizacija kao integracija ili geografija moći“ , Društvena istraživanja, 17/2008., br. 3 (95), str. 362 – 364. (Regije Europe čine regionalne jedinice nacionalnih država članica EU i država koje će to tek postati, a koje imaju službeni status u okviru matične države kao jedinice upravno-teritorijalnog ustroja. Trend defragmentacije nacionalnih prostora ojačao je od 1985. godine, kada je u Strasbourgu osnovana „Skupština europskih regija“ kao tijelo Europske unije koje promiče sudjelovanje regija u donošenju politika na europskoj razini te međuregionalnu suradnju. Osim što je time institucionalizirano sudjelovanje regija u političkom životu Europe, omogućeno je i da se model regionalizacije Europe postavi kao jedan od modela izgradnje ujedinjene Europe. Ugovorom iz Maastrichta 1992. godine regijama je omogućeno da imaju predstavnike u Vijeću EU/Vijeću ministara i oblikovano je novo političko tijelo „Odbor regija“ koje je uz „Gospodarski“ i „Socijalni odbor“ postalo drugo savjetodavno tijelo EU sa sjedištem u Bruxellesu te su svime navedenim regije dobile instrument vlastita društveno-političkoga djelovanja i izvan nacionalnih državnih tijela. Regije Europe u sklopu Hrvatske obuhvaćaju 21 regiju koje zapravo čine sve hrvatske županije i time je upravno-teritorijalni ustroj Hrvatske izjednačen s geografskim regijama.).

barem dviju država i da se temelji na obostranom dogovoru država o suradnji.[49] Pojava „Euroregija“ češća je u manjim državama, a čine prirodne geografske cjeline koje zbog prirodnih ili drugih društvenih čimbenika imaju zajedničke razvojne interese. [50]

Indikativno je, međutim, da zahvaljujući svojim izravnim predstavnicima u „Odboru regija“ te u „Skupštini europskih regija“, euroregije mogu donositi odluke bez prethodnoga konzultiranja s vladama nacionalnih država, imaju svoje službene akte (Statut), predsjednika regije, svoje zajedničke organe, zastavu i simbole. [51]Događa se stoga na europskoj razini pokušaj smanjivanja moći nacija-država u procesu odlučivanja, a polazeći od prostorno integrativne teorije o nastanku države – zastava i simboli su centripetalni/povezujući aspekt u procesu nastanka države jer su oni simbolički nositelji državne ideje i nacionalnog identiteta, što u ovom slučaju dovodi do zaključka da je regionalizam (koji je postao i oblik rastućeg nacionalnog izjašnjavanja općenito u posljednje vrijeme) ujedno i potenciran.

Jedna od euroregija koja obuhvaća hrvatski prostor je „Jadranska euroregija“. Osnovana je 2006. godine u Puli s namjerom da se trenutačna rascjepkanost jadranskoga prostora na nacionalne države i njezina perifernost u odnosu na ostatak EU prevlada transgraničnom suradnjom i tako omogući ekonomski rast i razvoj kao jedne koherentne cjeline.[52] Zatim, euroregionalna suradnja „Dunav – Drava – Sava“ [53] nastala 1998. godine koja obuhvaća dijelove Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Mađarske koji gravitiraju navedenom području spomenutih rijeka te se unutar nje ostvaruju načela „Europske okvirne konvencije o prekograničnoj suradnji teritorijalnih zajednica i vlasti“. Povod okupljanju primarno je bio projekt izgradnje europske autoceste Europskim prometnim koridorom V/c (TEM projekt) koji će bolje povezati ova područja te omogućiti bolju povezanost srednje Europe s Jadranskim morem.

49 Isto, str. 362 – 364.
50 Isto, str. 365 – 366.
51 Isto, str. 367.
52 Njezine članice su: osam hrvatskih županija (Istarska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska), sedam talijanskih regija, slovenska općina Izola, Hercegovačko-neretvanska županija, pet albanskih jedinica lokalne samouprave i crnogorska općina Kotor i transgranični je institucionalni okvir za rješavanje zajedničke problematike, između ostaloga zaštita kulturne baštine, okoliša, održivi gospodarski razvoj u turizmu, poljoprivredi, ribarstvu, rješavanje infrastrukturnih problema. Istodobno jest i okvir za stabilizaciju političkog prostora te latentno širi prostor EU izvan njezinih granica. (U: Više u: Daniele DEL BIANCO, „Crossborder Co-operation as a Tool for Trans-national Integration and Conflict Resolution: The Upper Adriatic Euroregional Experiences“, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, 43/2006., br. 1.)
53 Podatci s mrežne stranice http://www.ddseuro.org/. Zadnje pristupanje 12. 1. 2014.

Zaključak

Regionalno određenje europskoga prostora oblik je političke, kulturne i geografske organizacije, valorizacije i hijerarhizacije prostora. Povijesna je kategorija koja odražava odnose moći u geografiji prostora u određenom vremenu. Hrvatska tako u modernim europskim regionalizacijama pripada ekonomski i politički problematičnim i kulturno perifernim europskim regijama. Nakon pada socijalizma u Europi započeo je proces europske stabilizacije područja koje sama Europa naziva „Balkanom“, „Zapadnim Balkanom“, „Jugoistočnom Europom“. Cilj je bio širenje i adaptacija europskoga („Zapadnog“) modela funkcioniranja pravnih država (demokratizacije društva i institucija te usuglašavanja ekonomskih i pravnih regulativa) propagirajući pritom potrebu ekonomskog povezivanja dotičnih zemalja u duhu geoekonomije, polazeći od iste ideje koja je svojedobno predstavljala premisu za stvaranje ujedinjene Europe (koja bi ekonomskim povezivanjem nadišla svoju povijest opterećenu ratom i tako onemogućila neki budući). Problematika koja nastaje ovim pristupom je sljedeća − područje (uvjetno rečeno) „Balkana“ zbog niza je povijesnih razloga u današnje vrijeme još uvijek prostor nerazriješenih nacionalnih pitanja i nedovršenog održavotvorenja (kojima su razlog između ostaloga i interesi Zapada). Danas stoga, kada se u duhu fetišizacije globalne geoekonomije stvara i latentno kulturološki propagira ideja postnacionalnoga i postteritorijalnoga društva, Europa zanemaruje da je prostor „Balkana“ konglomerat „mladih“ država netom proizašlih iz rata za teritorij, ali bez obzira na tu „mladost“ − s dugom tradicijom postojanja nacionalnog identiteta. Prema modelu strukturnih rascjepa Lipseta i Rokkana po kojemu su dimenzije političkoga prostora određene socijalnim, ili vrijednosnim podjelama/rascjepima, uočava se rascjep kroz prizmu integracija-neovisnost / nacionalno-europsko. [54] Posebno je to uočeno u odnosu naziva EU-balkanizacija, odnosno integracija-teritorijalna rascjepkanost. Osim što se stvara dojam kulturne hijerarhizacije, što rezultira nastankom otpora prema istome (čemu su pridonijele simboličke oznake proizašle iz same regionalizacije), događa se i svojevrsna diskrepancija između zahtjeva i želja EU prema ovom prostoru te između stvarnog stanja na terenu pri čemu se na mikro-nivou društva latentno pod utjecajem retorike sa Zapada stvara podijeljena geopolitička kultura koja stvara ujedno i dvije kulturološke

54 Marko TRNSKI, „Prošlost u sadašnjosti: Lipset-Rokkanov model rascjepa i regionalna politika EU“, Politička misao, 43 / 2006., br. 4.

struje u stalnom ratu (što nerijetko biva instrumentalizirano u političke svrhe). Jednu obilježava određeni oblik atradicionalizma i anacionalizma jer se nacionalizam veže uz pojmove isključivosti kao što su šovinizam i ksenofobija (što je naposljetku plošno pristupanje samom pojmu i rezultat je između ostalog globalne retorike nakon posljednjeg svjetskog rata poduprte i globalizacijskim učincima). Obilježava je i negiranje pozitivnih funkcija tradicije, kao i tradicionalnih institucija društva, naglašavajući samo negativne osobine istih.[55] Navedeni aspekti tako se izjednačuju s prošlošću i konzervativnošću (što se u današnjem imaginariju smatra negativnim), pri čemu se stvara karikirani idealtipski (u Weberovom smislu) stereotip pripadnika druge skupine koji posjeduju nacionalno-kulturni (u ovom slučaju hrvatski) identitet.

Literatura

Atlas

1. Atlas EUrope, (ur.) Mladen KLEMENČIĆ, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb, 1997.

Knjige

1. O' TUATHAIL, G., DALBY, S., ROUTLEDGE, P., Uvod u geopolitiku, PK, Zagreb, 2007.

2. TOPALOVIĆ, D., Balkanska Europa: geopolitičke teme, Diorama, Zagreb, 2000.

3. VUČIĆ, P., Politička sudbina Hrvatske, Mladost, Zagreb, 1995.

4. VUJIĆ, J., Fragmenti geopolitičke misli, ITG, Zagreb, 2004.

Članci u časopisima

1. BEŠIREVIĆ, N., CUJZEK, I., „Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu – dosezi i ograničenja", Politička misao, 50/2013., br. 1.

2. DEL BIANCO, D., „Crossborder Co-operation as a Tool for Trans-national Integration and Conflict Resolution: The Upper Adriatic Euroregional Experiences", Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, 43/2006., br. 1.

3. PAVIĆ, R., „Europa: zemljopisni sastav i geopolitička podjela", Anali Hrvatskog politološkog društva, 4/2007, br. 1.

4. SLUKAN-ALTIĆ, M., „Hrvatska u europskim regionalizacijama: regionalizacija kao integracija ili geografija moći", Društvena istraživanja, 17/2008., br. 3 (95).

5. SLUKAN-ALTIĆ, M., „Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?", Društvena istraživanja, 20/2011., br. 2(112).

6. TANASIĆ, N., „Denotacija i konotacija imena "Balkan" i njegovih izvedenica", Hrvatistika, 4/2010., br. 4.

7. TRNSKI, M., „Prošlost u sadašnjosti: Lipset-Rokkanov model rascjepa i regionalna politika EU", Politička misao, 43/2006., br. 4.

8. VUKADINOVIĆ, R., „Američka politika na jugoistoku Europe", Politička misao, 35/1998., br. 4.

Internet

1. http://www.matica.hr/media/pdf_knjige/819/hrv.%20identitet%20105.pdf. (Mladen KLEMENČIĆ, „Zemljopisni i geopolitički položaj: sastavnice hrvatskoga identiteta", Biblioteka Zbornici.)

2. http://www.ddseuro.org/

55 Svaka društvena institucija posjeduje i negativne i pozitivne društvene funkcije.

DEMOGRAFSKO ODUMIRANJE HRVATSKE I HRVATA – NASTAVAK ILI OPORAVAK?

Autor: **Josip Beniš**, mag. educ. hist., mag. hist., apsolvent kounikologije na Hrvatskim studijima

O samoj demografiji...

Kako bi se čitateljima što vjernije dočaralo stvarno demografsko stanje u Hrvatskoj i susjednim zemljama, prvo je potrebno objasniti što je to demografija, čime se ona bavi te istaknuti neke pojmove koje ljudi često iz neznanja zamjenjuju ili miješaju.

Demografija je najstarija grana statistike, a proučava statistiku stanovništva. Posebno se obazire na vitalnu (broj rođenih/broj umrlih) ili demografsku statistiku. Demografiju, općenito gledajući, razumijevamo kao društvenu znanost koja proučava stanovništvo s kvantitativnog i kvalitativnog aspekta. Pod pojmom „stanovništvo“ razumijevamo specifičan skup osoba u kojemu svaka osoba sudjeluje sa svojim specifičnim obilježjima. Zbog toga se stanovništvo jednog teritorija po svojim obilježjima, značajkama, razlikuje od karakteristika pojedinih osoba koje čine njegov dio.

Demografiju kao znanstvenu disciplinu možemo definirati u užem i širem smislu. Poimanje demografije u užem smislu predstavlja brojnost i prostorni razmještaj stanovništva, prirodno kretanje stanovništva (natalitet − broj rođenih, mortalitet − broj umrlih), migracijsko kretanje stanovništva te starosno-spolna struktura stanovništva. Tako možemo sa sigurnošću reći da težište predmeta demografije u užem smislu leži na proučavanju prirodnog kretanja stanovništva, dok predmet demografije u širem smislu predstavlja proučavanje brojnog stanja i prirodnog razmještaja stanovništva, prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva i promjena u demografskim, socioekonomskim i ostalim strukturama stanovništva. [1]

Važno je istaknuti i nekoliko pojmova koje ljudi često miješaju, a osnovni su pokazatelji kretanja broja stanovnika na određenom području:

1. Natalitet (rodnost): broj rođenih na 1000 stanovnika.
2. Mortalitet (smrtnost): broj umrlih na 1000 stanovnika.
3. Fertilitet, eng. TFR (stopa plodnosti − broj rođene djece po ženi koja je stara između
15 − 49 godina)

1 A. WERTHEIMER-BALETIĆ, Demografija – Stanovništvo i ekonomski razvitak, Informator, Zagreb, 1973., str. 25 − 31.

Hrvatska demografska melankolija kroz 20. i 21. stoljeće

Kroz 20. je stoljeće stanovništvo današnje Republike Hrvatske prošlo kroz brojne promjene, što je odlika cijelog zapadnog svijeta. Prva stvar koju valja istaknuti jest demografska tranzicija koja se u Hrvatskoj u 20. stoljeću odvila u punom obujmu, tj. od prvog do četvrtog stupnja demografske tranzicije. To je vrlo lako uočiti pogledamo li 1900. godinu kad je rođeno 95 000 djece (natalitet 39 promila) i umrlo 67 000 ljudi (mortalitet 27 promila), što nam ukazuje na prvu etapu demografske tranzicije, dok je primjerice 2000. godine rođeno 43 746 djece (natalitet 10 promila; stopa plodnosti 1,40) i umrlo 50 246 ljudi (mortalitet 11,5 promila), što nam ukazuje na četvrtu stopu demografske tranzicije zbog male stope nataliteta, mortaliteta i fertiliteta. Shodno tome, u isto se vrijeme vrlo značajno promijenila i starosna piramida stanovništva.
Stanovništvo Hrvatske kroz cijelo se to vrijeme povećavalo (ako izuzmemo popise iz 1921., 1948. i 2001. godine koji su poslijeratni popisi) te se smanjilo samo od popisa 2001. do 2011. godine kao posljedica niskog nataliteta i kontinuiranih emigracijskih procesa. U isto vrijeme podala je i stopa plodnosti (TFR). Tako je TFR pedesetih godina prošlog stoljeća iznosio oko 3, dok je 2000-ih iznosio samo oko 1,4. Još od sedamdesetih godina Hrvatska ima TFR manji od 2,1 koji je nužan za prostu reprodukciju stanovništva, što nužno znači da je svaka naredna generacija sve malobrojnija, tj. populacija se prirodnim putem nakon određenog vremena počinje smanjivati. Upravo se to počelo događati od 1998. godine, ako izuzmemo razdoblje od 1991. do 1995. godine kada je smrtnost bila povećana zbog Domovinskoga rata. Tako je 1998. godine bilo 47 068 rođenih, dok je broj umrlih bio 52 311. Shodno tome, stanovništvo Hrvatske te se godine samo prirodnim putem smanjilo za 5 243 osobe. [2]

Taj se negativan trend nije promijenio ni u narednim godinama, već se dapače nastavio još bržim intenzitetom sve do danas pa je tako 2012. godine rođeno samo 41 771 djece, dok je iste godine preminulo 51 710 stanovnika. To je dalo negativnu bilancu od 9 939 stanovnika, što nam ukazuje da se negativan trend iz 1998. godine udvostručio do 2012. godine.

2 *http://www.dzs.hr/, 6. veljače 2014.*

Istovremeno možemo pratiti i kako je stanovništvo Hrvatske tada postajalo sve starije i populacijska je piramida dosegnula četvrti stupanj, što možemo vidjeti na shemi.

Prosječna se dob stanovnika u isto vrijeme značajno promijenila te je tako 1953. iznosila malo iznad 30 godina, dok je 2011. godine iznosila gotovo 42 godine, što znači da se u samo 58 godina prosječna dob stanovništva Hrvatske povećala za gotovo 12 godina.

Kroz to se vrijeme promijenila ponešto i nacionalna te vjerska struktura Republike Hrvatske. Tako možemo vidjeti kako se broj Hrvata povećavao svakim novim popisom sve do 2011. godine kada je značajnije pao i broj stanovnika. Tako je 1948. godine bilo 2.975.399 ili 79,2 %, dok je broj Hrvata 2001. godine iznosio 3.977.171 ili 89,6 %, a 2011. godine 3.874.321 ili 90,4 %. [3]Manjinsko se stanovništvo u isto vrijeme smanjilo za gotovo polovinu.

3 *http://www.dzs.hr/, 6. veljače 2014.*

Popis	Broj stanovnika	Broj Hrvata	Postotak Hrvata
1948.	3.756.807	2.975.399	79.2 %
1953.	3.918.817	3.117.513	79.6 %
1961.	4.159.696	3.339.841	80.3 %
1971.	4.426.221	3.513.647	79.4 %
1981.	4.601.469	3.454.661	75.1 %
1991.	4.784.265	3.736.356	78.1 %
2001.	4.437.460	3.977.171	89.6 %
2011.	4.284.889	3.874.321	90.4 %

Smanjenje manjina dogodilo se prvenstveno zbog asimilacije, odlaska dijela Srba za vrijeme Domovinskoga rata te zbog emigracije.

Kako stoje susjedne zemlje i Hrvati u njima?

Moramo priznati kako i susjedne zemlje ne stoje najbolje kada je riječ o demografiji. Najveći demografski pad od 1991. godine pretrpjela je svakako Bosna i Hercegovina. U toj je zemlji po popisu iz 1991. godine živjelo 4.377.033 stanovnika, dok je prema preliminarnim rezultatima iz 2013. godine u BiH popisano 3.791.662 osobe i taj će broj biti manji nakon konačnih rezultata koji će dati brojku stalno naseljenih stanovnika. Ovakav pad u BiH možemo objasniti proteklim ratom koji je ostavio pogubnu sliku na cjelokupno stanovništvo BiH, a pogotovo na Hrvate koji su najmalobrojniji od tri konstitutivna naroda.

Gledamo li vitalnu statistiku u BiH, onda su demografski pokazatelji još gori budući da je broj umrlih u odnosu na broj rođenih konstantno niži od 2009. godine. Vitalna statistika BiH uistinu je poražavajuća jer broj rođenih 1991. godine iznosi 64 769, dok je broj rođenih 2011. godine bio samo 31 875 (nešto niže od 10 000 u tzv. RS-u i nešto više od 22 000 u Federaciji BiH). Možemo dakle uočiti kako je u samo 20. godina broj rođenih prepolovljen. U isto je vrijeme broj umrlih povećan s 31 411 na 35 522 u 2011. godini. [4]

U isto je vrijeme smanjen i broj Hrvata u BiH. Tako je 1991. godine u BiH živjelo 760 852 Hrvata, dok se pretpostavlja kako bi ih na popisu iz 2013. godine moglo biti oko 500 000, no tu brojku moramo uzeti s rezervom dok se ne objave konačni rezultati, no kao dobar pokazatelj mogu se uzeti popisi katoličkih kućanstava i vjernika u BiH koje vrši Katolička crkva u BiH. Njihov popis iz 2011. godine ukazuje na to da u BiH živi 443 084 katolika. Budući da su Hrvati u BiH većinom katolici, a da nema većih katoličkih manjina u BiH, ovaj je broj vrlo realan uz vjerojatnu iznimku nekoliko desetaka tisuća Hrvata koji nisu katolici ili nisu obuhvaćeni ovim popisom Katoličke Crkve.

U isto vrijeme možemo zaključiti i kako u BiH stalno živi oko 3.400.000 stanovnika jer nam vitalni podatci ukazuju na taj broj. Ako u BiH živi 3.791.662 stanovnika, kao što nam govori posljednji neobrađeni popis, to bi značilo da je i natalitet i fertilitet u BiH katastrofalan i jedan od najgorih u svijetu.

Slična je situacija i u Srbiji koja također proživljava velik demografski krah. Tako je u toj zemlji 1991. godine živjelo 7.822.795 stanovnika, dok je 2011. godine popisano 7.186.862 stanovnika, dakle za 635 933 stanovnika manje nego 1991. Ako tome pribrojimo i velik broj doseljenih Srba s područja BiH, Hrvatske i Kosova, taj je pad još i veći. Tako je broj Srba u Srbiji 1991. godine bio 6.616.917, dok je 2011. godine bio 5.988.150. U isto vrijeme broj Hrvata u Srbiji smanjen je s 97 344 na 57 900.[5] Ovoliko smanjenje ima više uzroka, a glavni su protjerivanje Hrvata iz Srijema, stvaranje „bunjevačke“ nacije, asimilacija i emigracija.

Kako zaustaviti, usporiti ili čak preokrenuti ovakve trendove?

Univerzalan lijek za bijelu kugu, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj, ne postoji. Moramo upozoriti da se s ovakvom demografskom situacijom suočavaju brojne zemlje razvijenoga Zapada, ali sve više i ostale zemlje svijeta, izuzev subsaharske Afrike. U mnogim zemljama Zapadne Europe i SAD-a taj pro-

4 *http://www.bhas.ba/, 5. veljače 2014.*
5 *http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/, 5. veljače 2014.*

blem nije izražen kao što je npr. u Srednjoj i Istočnoj Europi, i to prvenstveno zbog populacijskog momenta i konstantne imigracije. Dobar primjer za to je Francuska koja ima fertilitet oko 2 te ima čak 150 000 živorođenih više od Njemačke koja ima čak 18.000.000 stanovnika više od Francuske. No taj uspjeh nije došao preko noći već se pronatalitetna politika u Francuskoj provodi nekoliko desetljeća. Kao što većina čitatelja može pretpostaviti, za taj demografski rast nisu zaslužni samo autohtoni Francuzi već su u velikoj mjeri za to zaslužni useljenici. Zapanjujući je podatak da u ukupnom stanovništvu Pariza useljenici rođeni izvan Francuske čine čak 20 % stanovništva, a čak 42 % osoba mlađih od 20 godina ima jednog od roditelja koji nije rođen u Francuskoj.

Francuski je scenarij naravno nemoguć u bližoj budućnosti u Hrvatskoj budući da je u Hrvatskoj proces obrnut, tj. više se ljudi iseljava nego doseljava, a ne postoji ni veća useljenička zajednica koja se ne asimilira u hrvatsko društvo. Najveći izgledi demografskoga oporavka Hrvatske leže u nekoliko procesa koje je vrlo teško, ali ne i nemoguće promijeniti. Na ruku nam ide i nekoliko činjenica i posebnosti vezanih uz hrvatsko društvo. Unatoč sveukupnom padu broja vjernika u velikom ostatku Europe i Zapada, taj proces nije značajnije prisutan u Hrvatskoj koja je uz još samo nekoliko zemalja jedna od najreligioznijih zemalja Europe, dakle unatoč svom utjecaju neoliberalnog kapitalizma, Hrvatska je ostala gotovo nedirnuta što se tiče vjerskog opredjeljenja. Sljedeći podatak koji govori u taj prilog je i broj djece koja su rođena izvan braka. Dok je u Hrvatskoj riječ o otprilike 14 %, u zemljama zapadne Europe taj broj čini gotovo 50 % ukupnog broja rođene djece. Možemo dakle konstatirati kako je Hrvatska još uvijek konzervativna zemlja, što je u demografskom smislu vrlo dobro. Sljedeća činjenica koja vrlo loše utječe na demografsku sliku Hrvatske je veliko iseljavanje te slabo doseljavanje stanovnika. Ovaj je trend bio zaustavljen, a čak i obrnut u razdoblju od 2001. do 2008. godine, no dolaskom recesije i ovaj se pozitivan mijenja te se sada prosječno 5000 ljudi više iseli nego što se doseli u Hrvatsku.

Ključ demografskog spasa Hrvatske leži u obnovi i razvitku ekonomije, zaustavljanju negativnih migracijskih bilanci te raznim mjerama koje izravno potiču pronatalitetnu politiku. Koliko je ekonomija važna za Hrvatsku jasno pokazuje podatak kako zaposlene Hrvatice rađaju prosječno 2,44 djece (najviše u Europi), dok nezaposlene Hrvatice rađaju prosječno 0,63 djeteta (najniže u Europi). Ovo su podatci po kojima smo potpuno različiti od drugih europskih zemalja. Dakle, u nekoj bajkovitoj ekonomskoj budućnosti gdje bi sve Hrvatice bile zaposlene negativni demografski bi se pokazatelji brzo preokrenuli, no to je u praksi naravno neizvedivo, ali se ipak na ovom području može puno napraviti. Za demografsku budućnost Hrvatske također je važno preokrenuti negativnu migracijsku bilancu i stimulirati povratak Hrvata u domovinu. Ta je opcija usko vezana uz razvoj ekonomije, kao i ona treća, tj. poticanje pronatalitetne politike. Fantastičan primjer pronatalitetne politike može biti Rusija koja je uz ostalo raznim stimulacijama povećala broj rođenih s 1.200.000 rođenih krajem 1990-ih godina prošlog stoljeća na čak 1.900.000 rođenih 2010-ih godina 21. stoljeća.

Na koncu, nemoguće je dati siguran i jednoznačan odgovor na pitanje što će se događati sa stanovništvom Hrvatske u budućnosti, budući da Hrvatska obiluje posebnostima i jakim izgrađenim identitetom koji si ni sami ponekad ne želimo priznati, no svatko tko je bio izvan Hrvatske vrlo brzo postane toga svjestan, već se „trpamo u isti koš“ s drugim državama. Spas Hrvatske kao države i Hrvata kao nacije leži u brižno čuvanom i od predaka preuzetom identitetu, jačanju ekonomije zemlje vlastitim i stranim kapitalom bez da svoje tvrtke prodajemo u bescjenje i predajemo u milost stranim kompanijama koje će na njih gledati isključivo kao na sredstvo za izvlačenje profita.

Uspijemo li zadržati jak identitet, ojačati ekonomiju, poticati ljude na povratak u domovinu te postaviti pronatalitetnu politiku kao jednu od dominantnih tema, smatram da Hrvatska ima priliku zadržati svoju posebnost kao država, a Hrvati kao narod. U suprotnom možemo očekivati da će potomci budućih doseljenika učiti o Hrvatskoj kao o zemlji koja je nekada postojala, a o Hrvatima kao o narodu koji je živio ovdje prije njih, kao što mi danas učimo o izumrlim narodima koji su ovdje živjeli prije nas.

Literatura

- *Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, Demografija – Stanovništvo i ekonomski razvitak, Informator, Zagreb, 1973., str. 25 − 31.*
- *http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/, 5. veljače 2014.*
- *http://www.bhas.ba/, 5. veljače 2014.*
- *http://www.dzs.hr/, 6. veljače 2014.*
- *http://www.dzs.hr/, 6. veljače 2014.*

IDENTITET CRKVE U SUVREMENOM SVIJETU

Autor: **Josip Cota**, student filozofsko-teološkog studija na Katoličkom bogoslovnom fakultetu

Razmišljanje o identitetu Crkve [1] moguće je jedino ako se vodi dvama principima, a to su Bog i čovjek. Bog je utemeljio Crkvu, on je htio da ona postoji, a čovjek je razlog zašto ona postoji, odnosno zašto ju je Bog ustanovio. Prema tome, svako promišljanje identiteta Crkve određeni je doprinos u traženju odgovora na pitanje tko je čovjek. Identitet Crkve odnosi se poglavito na vjernike koji je čine, no ne samo na njih nego i na sve ljude čiji pogledi na čovjeka mogu biti prošireni onim što Crkva misli o sebi, svijetu i međusobnim odnosom sa svijetom. Dakako da su pritom dijalog i pluralizam od ključne važnosti. Pri svakom promišljanju identiteta uvijek se iznova propitkuju i vrednuju najvažnija obilježja onoga za čijim se identitetom traga. Jedno od najvažnijih obilježja Crkve jest njezina zadaća da svima nudi i izlaže poruku spasenja koju je primila od Boga.[2] Iz te poruke spasenja - evanđelja nazire se bit Crkve, a to je posredništvo između Boga i čitava ljudskog roda. Želja je Crkve da evangelizira sve ljude, a na to je potiče iskrena želja da sa svima podijeli radost spoznatog, ali ipak nikada do kraja proniknuta smisla.

1 Zbog izbjegavanja eventualnih nejasnoća, napominjem na početku da Crkvu, koja je glavni predmet ovoga rada, treba shvaćati kao narod Božji, a ne samo u hijerarhijskom smislu institucije koju čine biskupi i svećenici. Treba ju shvaćati u njezinoj cjelovitosti, dakle kao skup klerikalnog i laičkog dijela. Više o tome kako je II. vatikanski koncil definirao Crkvu kao narod Božji usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi (21. XI. 1964.), br. 9 − 17, u: Dokumenti, Zagreb, 72008.

2 Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7. XII. 1965.), br. 1, u: Dokumenti, Zagreb, 72008. (dalje: GS).

Između nebeske i zemaljske stvarnosti

Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes, obraćajući se svijetu jednako kao i Crkvi, govori o višestrukosti poslanja [3]koje Crkva vrši u svijetu. U poslanju Crkve jedno ima nenadmašivu vrijednost: "Crkva ima spasenjski i eshatološki cilj, koji se može potpuno postići samo u budućem vijeku." [4]Drugim riječima, radi se o prvenstvenom cilju Crkve čije postizanje na ovom svijetu nikada ne može biti dovršeno. Nada koju Crkva nosi u sebi i koju žarko želi podijeliti sa svim ljudima usredotočena je na Božju transcendentnu stvarnost gdje zbog punine njegove vladavine nema nikakva zla, ondje je otrta svaka suza s očiju ljudskih (usp. Otk 21,4) i ostvareno je potpuno kraljevstvo mira i pravednosti. Međutim, u kakvom odnosu stoje taj objekt nade i sadašnja realna situacija? Ako je ta nada isključivo transcendentna, onda se opravdano može posumnjati da je samo idealistička i da joj nedostaje trezvenosti i realizma. No, isključivo transcendentna nada nije autentična kršćanska nada jer Crkva ne promiče dualizam u kojemu zemaljsko i vremenito ne posjeduju svoju autonomiju i vrijednost. Upravo suprotno, Crkva je uvijek uporno isticala da je jedan te isti Tvorac ovoga svijeta i Spasitelj ljudskoga roda. Prema tome, nepoštivanje ili bilo kakav prijezir prema stvorenom svijetu značio bi isto to i prema njegovu Stvoritelju. Upravo zato Crkva promiče brigu i odgovornost prema vremenitim stvarima, štoviše, ona se sama za njih zalaže s namjerom da u društvu uvijek bude što prisutnija i aktivna. U skladu s rečenim, Crkva se zalaže za aktivnost na mnogim područjima (političkom, gospodarskom, društvenom i sl.), ali sva njezina aktivnost mora biti podvrgnuta spasenjskom i eshatološkom cilju kako bi evanđelje zaista preobrazilo kulturu. Ako to nije slučaj, onda je i Crkva u napasti da njezin sustav vrijednosti bude poremećen te da se iznevjeri Božjem naumu. Sve što Crkva čini u svijetu mora biti u znaku posredništva između Boga i ljudi.

Crkva u suvremenom svijetu

Nadzemaljska usmjerenost Crkve jest njezino najvažnije obilježje, ali potrebno je također zapitati se što Crkva u suvremenom svijetu znači onima koji ne vjeruju u transcendentno ili ne vjeruju onako kako Crkva vjeruje. Takvih je ljudi danas jamačno sve više, a ipak i oni imaju neka očekivanja od Crkve. Prije svega, valja ponoviti ono što je već naglašeno, a to je da Crkva nije slijepo usmjerena isključivo prema "gore" u indiferentnosti naspram ovoga svijeta. Ona, poučena od svojeg Učitelja da se Kraljevstvo Božje nalazi ovdje i već sada (usp. Lk 17,21), svjesna je da su ovaj svijet i ova povijest jedino mjesto gdje se ostvaruje spasenje. Zbog toga ih želi u cijelosti preobraziti. Potaknuta Kristovom riječju da se njemu čini što god se čini bilo kojem čovjeku (usp. Mt 25,40), Crkva želi biti tijesno povezana s cijelim ljudskim rodom te mu služiti i raditi za njegovo spasenje. U tom je pogledu II. vatikanski koncil snažno priželjkivao da radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našega vremena budu također radost i nada, žalost i tjeskoba Kristovih učenika. [5]Crkva duboko vjeruje da prosvijetljena svjetlom evanđelja može pomoći svakom čovjeku u njegovu traganju za smislom života koje je nerijetko mučno, tjeskobno i zagonetno. [6]Zato poziva sve na dijalog i međusobnu otvorenost. Potrebu za tim Crkva osjeća sve više jer je svjesna da živimo u svijetu u kojemu je ogroman raskorak između vjernika i nevjernika. Takva udaljenost ne doprinosi društvu u kojem žive jer ono ne može napredovati ako je u sebi razdvojeno na skupine koje međusobno ne surađuju. Bilo bi pogrešno ignorirati Crkvu kao onu koja pripada prošlosti i danas više nema što za reći. Crkva je kroz povijest učinila puno za svijet i uvelike odredila njegov identitet, a i danas može i treba sudjelovati u izgradnji društva budući da svjetlom evanđelja "uzdiže dostojanstvo ljudske osobe" te čini "da ljudska obitelj i njezina povijest postanu čovječnijima." [7]

Dijalog crkve i svijeta

Na mnogim primjerima povijest Crkve najbolje pokazuje da su dobronamjeran dijalog i njegovo ispravno shvaćanje uvijek donosili mnogo plodova. Svaki put kada se tako pristupalo nečemu nekršćanskom dolazilo je ne samo do preobrazbe svjetovnoga, nego i do boljeg razumijevanja evanđelja kao unutarnje vlastitosti Crkve. Na primjer, crkveni su se oci služili grčkim filozofskim pojmovljem koje je pomoglo kršćanstvu da bolje shvati misterij Boga. S druge

3 Usp. Isto, br. 40.
4 Isto, br. 3.
5 Usp. Isto, br. 1.
6 Usp. Isto, br. 12.
7 Isto, br. 40.

strane, kršćanstvo je doprinijelo jasnijem poimanju čovjeka kao osobe, a koji kao takav nije bio shvaćan u dotadašnjoj religioznoj i filozofskoj misli. Nadalje, teologija sv. Tome Akvinskog ne bi imala toliku prodornost i jasnoću da on nije kao sugovornike evanđelja prepoznao prethodne tražitelje istine, i to u prvom redu grčkog filozofa Aristotela. S druge strane, neka još neriješena pitanja u grčkoj filozofiji dobila su zahvaljujući kršćanskoj misli nove odgovore, kao npr. pitanje stvaranja svijeta. To su samo neki od primjera koji i danas mogu poslužiti kao uzor dijaloga te potaknuti otvorenost prema drugom.

Otvorenost prema drugom jest jedna od osnovnih značajki dijaloga. Ona oslobađa od samodostatne zatvorenosti u kojoj se čovjek smatra jedinim poznavateljem istine. Prema tome, otvorenost je znak poniznosti, a poniznost obilježje tražitelja istine. Onaj tko se ne smatra tražiteljem istine nego njezinim posjedovateljem, ne osjeća potrebu za dijalogom te u svojoj samodostatnosti ostaje zapravo sam i bez odnosa s drugima. Jedini način komunikacije koji on poznaje jest monolog i zbog toga ostaje siromašan duhom jer drugi i drukčiji uvijek znači mogućnost međusobna obogaćivanja.

Crkva želi svijetu posredovati poruku evanđelja da je Bog u Isusu Kristu jednom zauvijek stupio u dijalog s čovjekom ne htijući ga ostaviti u siromaštvu neznanja njegove ljubavi. II. vatikanski koncil ovako opisuje Božju susretljivost s čovjekom: "Nevidljivi Bog iz preobilja svoje ljubavi oslovljava ljude kao prijatelje te s njima druguje da ih pozove i primi u zajedništvo sa sobom."[8] Zajedništvo s Bogom omogućeno je ljudima po Isusu Kristu koji je ustanovio Crkvu kako bi u sva vremena pozivala sve ljude u zajedništvo s Bogom. Prijateljstvo i zajedništvo s Bogom su najsnažniji znakovi identiteta Crkve i ona to mora svjedočiti kao svoju bitnu vlastitost. Prijateljstvo pak i zajedništvo ne bi bilo moguće da Bog nije stupio u dijalog s ljudima, a on je to učinio jer je on kao Trojedin sam u sebi ljubav i dijalog. Prema tome, svako nastojanje Crkve oko dijaloga sa svijetom jest plod Božjeg dijaloga s Crkvom.

Nadalje, treba ustvrditi da poruku koju Crkva propovijeda ne prihvaćaju svi ljudi vjerom. Unatoč tome, bilo bi pogrešno zaključiti da joj ne treba pridavati nikakva značenja u društvu. Crkvu se zbog same njezine prisutnosti i mnogostruke aktivnosti ne može ignorirati. Ona zahtijeva od društva istu onu otvorenost koju sama treba imati kako bi se dijalog nesmetano razvijao. Nikad se ne može točno znati kuda će dijalog odvesti jer je on uvijek na neki način rizik ako pretpostavlja izlazak iz samih sebe, ali u svakom slučaju zajednič-

8 DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dei verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi (18. XI. 1965.), br. 2, u: Dokumenti, Zagreb, 2008.

ka odgovornost za društvo i njegov napredak jest ono što povezuje Crkvu sa svima drugima koji ne vjeruju. U tom se pogledu Koncil izjašnjava ovako: "Crkva pak, premda potpuno odbacuje ateizam, ipak iskreno izjavljuje da svi ljudi – oni koji vjeruju i oni koji ne vjeruju – moraju pridonositi ispravnoj izgradnji ovoga svijeta u kojem zajedno žive. To se, dakako, ne može dogoditi bez iskrenog i razboritog razgovora." [9] Ispravna izgradnja ovoga svijeta jest, dakle, ono što sve povezuje. Svi su odgovorni za stanje u društvu i svi se u njegovu izgradnju trebaju uključiti zajedničkim udruživanjem naporâ.

Izlazak iz samodostatnosti radi otvorenosti i dobrohotnosti prema drugome su potrebne zbog zajedničkog dijeljenja odgovornosti u pogledu društvenog napretka. To, međutim, nipošto ne znači gubljenje samoga sebe ili zamagljivanje vlastitog identiteta. Kada ne bi bilo svijesti o vlastitom identitetu, pravi dijalog ne bi bio moguć jer pretpostavka autentična dijaloga jest autentičan i kvalitetan sugovornik. Dijalog pretpostavlja otvorenost prema drugom i iskazivanje onoga vlastitoga drugomu. Dijalog je u isto vrijeme i aktivan, ako se drugomu daje vlastita spoznaja, i pasivan, ako se prima spoznaja od njega, a "drugoga istinski može slušati samo onaj tko zna nešto o stvari o kojoj bi trebao biti razgovor, koji ima svoje mišljenje te je stoga sposoban prosuđivati o onome što sluša." [10] Iz toga slijedi da su posjedovanje i oblikovanost vlastitoga mišljenja o temi dijaloga neophodni za dijalog. Crkva treba razvijati dijalog sa svijetom, ali ne tako da se pomodarski prilagodi i podloži svijetu zaboravljajući pritom evanđelje. Evanđelje nipošto ne smije prilikom dijaloga biti zanemareno, nego ono treba biti najviše poznavano. Ako se ne poznaje i zanemari, niti Crkva može obogatiti svijet, niti joj svijet može pomoći da evanđelje još dublje shvati. I Crkva treba biti svjesna da u dijalogu i ona treba biti autentičan sugovornik.

Evanđelje i kultura

Evanđelje je Božja radosna vijest priopćena čovjeku i kao takvo je neodvojivo od kulture kojoj se priopćava. Njegov unutarnji i nepromjenjivi sadržaj koji se sastoji u Kristovoj slavodobitnoj pobjedi nad smrću tek u susretu s kulturom dobiva svoju izvanjsku formu. Evanđelje poziva kulturu na preobrazbu, a ona mu daje novi način izricanja. Već novozavjetni spisi Svetoga Pisma o tome svjedoče jer je u njima evanđelje inkulturirano u helenističku kulturu, dakako sa svojim židovskim korijenima. Ta dinamika unutarnjeg i izvanjskog daje evanđelju s jedne strane nepromjenjivu trajnost, a s druge strane uvijek novu mogućnost i novi način na koji se ono može izreći. Crkva duboko vjeruje da je svaka kultura prijemljiva za evanđelje budući da ima božanski nalog da ga propovijeda svim narodima (usp. Mt 28,19). Dok evanđelje kulturu preobražava, svaka nova kultura obogaćena evanđeljem očituje na novi način njegovu ljepotu.

Inkulturacija evanđelja zbog toga se čini najvažnijim zadatkom evangelizacije. Pritom se ne radi samo o kulturama koje još nisu dospjele u doticaj s evanđeljem, nego i o onima koje jesu doduše kristijanizirane, ali im je ipak potrebna nova evangelizacija. Bit kršćanskog života u tim kulturama nije zaživjela osim na formalnoj i izvanjskoj razini. Zato je potreba za dijalogom Crkve kao donositeljice evanđelja i tih kultura još veća. Unatoč osnovnoj međusobnoj simpatiji evanđelja i svake kulture, potrebno je i kritičko preispitivanje i pročišćavanje takvih kultura.

Kritičko vrednovanje kulture koje Crkva treba pri inkulturaciji činiti prokazuje i razlučuje negativne elemente kulture koji su odraz čovjekove grešnosti. Činjenica da živimo u kulturi koju obilježava stanovita zbunjenost u pogledu vrednota te indiferentnost s obzirom na religiozne vrijednosti požuruje potrebu za prokazivanjem svega što je nečovječno. Kritika koja želi dati kvalitetu svjesno vođenom životu neophodna je kao trajni proces kultiviranja. [11]Crkva se u taj proces uključuje drage volje sa svima koji promiču istinske vrednote te se svojim zalaganjem bore protiv zla. Ono što je grijeh i što je nemoralno, ne može voditi kulturu u dobrom pravcu i Crkva se ne treba ustručavati to uvijek govoriti. Koliko god da se činilo da je nemoralnost isplativa i korisna u određenom smislu, ona je u dugoročnom smislu protivna čovjeku i njegovu dostojanstvu. Međutim, da bi se prokazalo nešto kao zlo i kao grijeh, naprosto se nije dovoljno samo pozvati na nauk Katoličke Crkve. To bi značilo navještanje evanđelja bez inkulturacije i netaktično. Taj nauk Katoličke Crkve kao polog evanđelja mora se aktualizirati i temeljito racionalno argumentirati. To je također moguće jedino pod uvjetom susreta i dijaloga evanđelja i kulture. Čini se da je taj zadatak danas vrlo težak jer živimo u vremenu koje je baštinilo višestoljetni novovjekovni raskorak između Crkve i svijeta koji nije moguće lako prevladati.

9 GS, br. 21.

10 V. GRMIČ, Dijalog, govor snošljivosti, u: Dijalog. Na putu do istine i vjere, Frano Prcela (ur.), Zagreb, 1996., 346.

11 Usp. J. ZOVKO, Filozofija i kultura. Primjeri estetičkog kultiviranja u doba recesije duha, Zagreb, 2009., 22.

Crkva i pluralizam

Već spomenuto načelo II. vatikanskog koncila da su radosti i patnje ljudi u svijetu također radosti i patnje kršćana govori o snažnoj želji Crkve da se raskorak između nje i svijeta nadvlada. Sama činjenica da najvažnija koncilska konstitucija započinje tom mišlju govori da taj zadatak treba shvatiti u najozbiljnije. Nadvladati raskorak moguće je samo ponovnim zbližavanjem, upoznavanjem i pomirivanjem. Pregrada koja dijeli Crkvu i svijet još i danas izgrađena je od mnogih predrasuda koje dolaze s obiju strana i koje je potrebno rušiti međusobnim dijalogom. Pritom Crkvu ne smije voditi nikakva zemaljska težnja [12] jer njezin prirodni ambijent uvijek mora biti pustinja (usp. Otk 12, 14).

Sve to nedvojbeno vodi u pluralizam koji je paradigma našega vremena. Za razliku od hegemonije i tendencije monolitnosti i jednoobličnosti, pluralizam se trudi prije svega oko jedinstva u različitosti. Nitko ne može zanemariti činjenicu da u današnjem globaliziranom i raznolikom svijetu postoje mnogi i različiti entiteti. Drugi se treba shvaćati i poštivati kao drukčiji. Tako je i s onima koji su pripadnici drugih religija i s onima koji ne vjeruju uopće. Međutim, što je to što povezuje u jedinstvo navedene različitosti? Koja je „supstancija" pluralizma?

Ako ne postoji zajedničko uporište tih različitih entiteta oko kojega će se svi složiti, nego se svi ignoriraju u međusobnoj nezainteresiranosti, onda se prividni pluralizam pretvara u relativizam. Pluralizam jest međusobna različitost, ali nipošto suprotnost i zbog toga zajedničko uporište postoji. Johann Baptist Metz uvjerenja je da je taj globalni etos, kako ga on naziva, "autoritet onih koji trpe, onih koji nedužno i nepravedno trpe."[13] Po njemu, to je jedini univerzalni autoritet koji svoj suverenitet proteže kako na religije, tako i na kulture i to bez iznimke.[14] Lice čovjeka koji pati i gleda nas dok i mi gledamo njega ne može nas ostaviti pasivnim promatračima zla naše okoline, nego nas potiče u našoj savjesti na reakciju koja će biti poslušna tom autoritetu.[15] Naša reakcija na tu patnju jest imperativ jer drugi treba našu pomoć. Ta potreba povezuje pripadnike svih religija međusobno i one koji ne vjeruju u jedno i u zajedničku borbu protiv zla.

12 Usp. GS, br. 3.
13 J. B. METZ, MEMORIA PASSIONIS. Provokativni spomen u pluralističkom društvu., Zagreb, 2009., 227.
14 Usp. Isto, 228.
15 Usp. Isto, 232.

Crkva, nikada pomirena s relativizmom, promiče shvaćanje pluralizma koji mora imati neko uporište. Spomenuti autoritet patnika ona prihvaća kao univerzalni i prepoznaje kao evanđeoski jer je u svim patnicima prisutan Isus Krist, njezin Utemeljitelj, koji u ovom svijetu i nije bio drugo doli patnik. Pateći je završio svoj život i iskusio smrt da čovjek ne bude sam kada se susretne sa smrću,[16] onim najstrašnijim o čemu se može misliti. Toliko se poistovjetio s patnicima da čovjek njemu uzvraća ljubavlju kada se brine za patnike (usp. Mt 25,35-39). To je najvažniji razlog zašto i Crkva prepoznaje svoj identitet u brizi za sve one koji pate na bilo koji način.

Literatura

- *Biblija. Stari i Novi zavjet, Zagreb, 2000.*
- *DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dokumenti, Zagreb, 2008.*
- *Johann Baptist METZ, MEMORIA PASSIONIS. Provokativni spomen u pluralističkom društvu, Zagreb, 2009.*
- *Frano PRCELA (ur.), Dijalog. Na putu do istine i vjere, Zagreb, 1996.*
- *Joseph RATZINGER, Uvod u kršćanstvo, Zagreb, 2007.*
- *Jure ZOVKO, Filozofija i kultura. Primjeri estetičkog kultiviranja u doba recesije duha, Zagreb, 2009.*

16 Usp. J. RATZINGER, Uvod u kršćanstvo, Zagreb, 2007., 302.

PREKORAČENJE GRANICA: MULTIKULTURALIZAM I IDENTITET U 21. STOLJEĆU

Autor: **Leo Marić**, student povijesti i filozofije na Hrvatskim studijima

Nizozemci, baš kao i Hrvati i mnogi drugi europski narodi, svakog 6. prosinca slave blagdan sv. Nikole koji se u njih često počinje obilježavati i večer prije. Sv. Nikola (Sinterklass na nizozemskom) donosi darove dobroj djeci, dok njegov crni suputnik kažnjava zločestu djecu. Toga se suputnika u zemljama njemačkoga govornog područja, kao i u Hrvatskoj i Sloveniji, naziva Krampusom, dok nešto drukčiju inačicu svečeva suputnika Nizozemci nazivaju Zwarte Piet (hrv. Crni Petar). Dio je to europske kulturne baštine, europskog folklora, europskog identiteta. No, određene udruge boraca za ljudska prava u Nizozemskoj počele su zadnjih godina kampanju za zabranu ovog lika i njegovo uklanjanje iz proslave blagdana sv. Nikole zbog – rasizma. Lik Zwarte Pieta, po riječima antirasističkih aktivista i crnačke zajednice u Nizozemskoj, zbog svoje crne kože i asocijacije na Afrikance zapravo poziva na obnavljanje ropstva u Europi. Koliko god se činilo tragikomičnim optuživati lika pučke predajne kulture za rasizam, ova je optužba u 21. stoljeću nagnala Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih naroda da pošalje službeni zahtjev nizozemskoj vladi za zabranom Zwarte Pieta. Zahtjev ipak nije prošao, vlasti ove zapadnoeuropske države odbile su zabraniti lika iz dječjeg blagdana, a Nizozemci su u nekoliko javnih prosvjeda te kroz internetsku kampanju dali do znanja da ne prihvaćaju optužbe za rasizam.[1]Besmislenost optužbi takve vrste je očita, no ovaj slučaj povlači pitanje utjecaja ideologije multikulturalizma na europski identitet i kulturnu baštinu.

Prije svega, potrebno je odrediti značenje pojma multikulturalizam. U opisnom (deskriptivnom) smislu multikulturalizam označava sva društva koja se sastoje od pripadnika više kultura, naroda, etničkih skupina ili vjeroispovijesti. U ovom kontekstu multikulturalizam predstavlja samo jednu demografsku činjenicu bez dodatnog političkog značenja. S druge strane, multikulturalizam je u propisnom (normativnom) smislu ideologija ili politički stav koji promovira koncept multikulturnog društva i teži institucionalizaciji multikulturalnih značajki nekog društva. Upravo multikulturalizam u drugom značenju, tj. ideologija multikulturalizma, predstavlja jedan od najvažnijih problema europskog društva na početku 21. stoljeća. Ideologija je suprotstavljena američkom sustavu odnosa prema useljenicima, popularno nazivanom melting pot (hrv. kotao za taljenje), koji podrazumijeva potpunu asimilaciju useljenika u domicilno društvo. Za razliku od melting pota, multikulturalizam zagovara očuvanje posebnosti manjinskih kulturnih, etničkih i vjerskih zajednica unutar nekog društva.

1 Prema istraživanju agencije za ispitivanje javnog mnijenja Peil.nl, čak 92 % Nizozemaca ne smatra Zwarte Pieta rasističkim likom niti ih asocira na ropstvo, a 91 % protivi se izmijeni osobnosti lika. Facebook stranica internetske kampanje za obranu Zwarte Pieta (www.facebook.com/pietitie) skupila je preko 2 milijuna lajkova, što ju čini najpopularnijom nizozemskom Facebook stranicom uopće.

Etnomazohizam kao prijetnja europskim društvima

Središnji problem multi-kulti ideologije nalazi se u obrazovnoj politici i javnom diskursu koji promovira. Oni sadrže svjesno obezvrjeđivanje europske (zapadnjačke) kulture, razgradnju nacionalno-utemeljiteljskih mitova, nametanje krivnje za kolonijalističku prošlost i zločine počinjene tijekom Drugoga svjetskog rata, poticanje na prihvaćanje većeg broja izvaneuropskih useljenika, itd. Francuski filozof Guillaume Faye za taj skup stavova upotrebljava izraz etnomazohizam, pod čime misli upravo na pridavanje krivnje i bezvrijednosti vlastitoj etničkoj skupini, odnosno vlastitom narodu.

Spomenute je stavove u sklopu tzv. obrazovne reforme počela provoditi američka Nova ljevica 1970-ih, kao i njihovi europski istomišljenici desetljeće poslije, a koja je u međuvremenu dobila i potporu establishmenta. Američki neokonzervativni teoretičar i politički komentator Irving Kristol smatra „da su ti sveučilišni radikali (profesori kao i studenti), nakon što su odustali od 'klasne borbe' jer američko radništvo listom odbija u njoj sudjelovati, sad prešli na program etničko-rasnog sukoba. Taj program u svojoj prosvjetnoj dimenziji ima neskrivenu svrhu da u mislima i osjećajima studenata pripadnika manjina proizvede 'svijest Trećeg svijeta' – fraza koju oni rabe. U praksi to označuje pokušaj da se studenti pripadnici manjina uvjere da preziru i omalovažavaju Ameriku i zapadnu civilizaciju u cjelini, koju se doživljava kao drevni sustav potlačivanja, kolonijalizma i izrabljivanja. To što ti radikali neutralno nazivaju multikulturalizmom u jednakoj je mjeri 'rat protiv Zapada' koliko su to bili nacizam i staljinizam.“ [2]Slično Kristolu, i hrvatski esejist Tomislav Sunić optužuje obrazovni sustav Zapada da se „od profesora više ne traži da pokažu posebne vještine u svojim stručnim područjima, nego umjesto toga moraju paradirati s osjećajnim i samo-osuđujućim izjavama koje, što je pravilo, moraju ocrnjivati europsku kulturnu baštinu.“ [3]

Osim u obrazovnom sustavu, etnomazohizam postoji i u javnom diskursu gdje je znan kao politička korektnost. Novogovor multikulturalizma podrazumijeva korištenje tzv. kulturalno uključivih izraza, odnosno izbjegavanje izraza koji navodno diskriminiraju manjinske kulturne, etničke i vjerske skupine. Tomislav Sunić piše toj pojavi: „Kao ishod rastuće rasne raznolikosti liberalne elite su svjesne da, kako bi očuvale društvenu koheziju te spriječile moguću balkanizaciju sustava i građanski rat, nove riječi i nova sintaksa moraju biti stvoreni. Za očekivati je da će te nove riječi uskoro naći svoj put u moderno zakonodavstvo. Sve više i više zemalja Zapada prihvaća zakone koji kriminaliziraju slobodu govora i čine političku komunikaciju teškom.“[4] Upravo slučaj spomenut na početku ovoga članka predstavlja primjer takvog etnomazohizma i novogovora koji nameće novi, multikulturalni sustav vrijednosti.

Kraj multikulturalizma?

Razvoj situacije s izvaneuropskim useljenicima u Europi zadnjih desetak godina pokazao je i najvećim optimistima da ideologija multikulturalizma doživljava svoj slom u praksi. Jačanje islamističkog terorizma na globalnoj razini, pobune mladih muslimana u predgrađima europskih prijestolnica, neuspjeh integracije muslimana u europska društva te usporedno povećanje broja muslimanskih useljenika u Europu jasno su dali do znanja da multikulturalna utopija nema budućnost.

Tu su činjenicu potvrdili i politički čelnici europskog kontinenta. U listopadu 2010. njemačka kancelarka Angela Merkel izjavila je kako je „pristup izgradnji multikulturalnog društva i života jednih kraj drugih propao, potpuno propao.“ Merkel je dobila potporu za svoje stavove od vodstva Kršćansko-demokratske unije i partnera iz Kršćansko-socijalne unije, a istraživanja javnog mnijenja pokazuju da njezine stavove o propasti multikulturalizma dijeli i većina njemačkog društva. [5] Nekoliko mjeseci kasnije, britanski premijer David Cameron u veljači je također izjavio da je doktrina državnog multikulturalizma propala. „Nismo uspjeli ponuditi viziju društva kojem bi oni (muslimani, op. L. M.) osjećali da žele pripadati. Čak smo i tolerirali ove odvojene zajednice koje su se ponašale na načine koji su suprotni našim vrijednostima“, rekao je Cameron u svojem govoru pred münchenskom konferencijom o europskoj

2 I. KRISTOL, Neokonzervativizam, str. 67. − 68.

3 T. SUNIC, Postmortem Report, str. 130.

4 Isto, str. 129.

5 „Merkel says German multicultural society has failed“, BBC News, 17. listopada 2010. (http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11559451)

sigurnosti. [6]Naposljetku, proglašavanju smrti multikulturalizma pridružio se i tadašnji francuski predsjednik Nicolas Sarkozy, koji je prilikom televizijskog nastupa izjavio: „Bili smo previše zabrinuti nad identitetom osoba koje su stizale, a nedovoljno nad identitetom zemlje koja ih je primala.“ Dodao je tome da „ako dolazite u Francusku, vi prihvaćate da se uklopite u jednu zajednicu, koja je nacionalna zajednica, i ako ne želite to prihvatiti vi ne možete biti dobrodošli u Francuskoj.“ [7]

Spomenute izjave vodećih europskih državnika zasigurno nisu prekinule priljev izvaneuropskih useljenika u Europu niti su poništile činjenicu da su današnja europska društva izuzetno multikulturalna. No, one su unaprijed do određene mjere legitimirale javnu raspravu o problemima multikulturalizma koja je do tada bila smatrana rubnim političkim terenom. Kako mainstream političke stranke nisu ponudile rješenje za problem velikog broja ilegalnih useljenika i postojanja ogromnih neintegriranih muslimanskih zajednica u Europi, došlo je do jačanja nacionalističkih i populističkih stranaka na kontinentu koje se zalažu za širok raspon protuuseljeničkih mjera: zaustavljanje ili barem smanjenje daljnjeg useljavanja, repatrijaciju ilegalnih useljenika (tj. vraćanje u njihovu domovinu), protjerivanje useljenika koji su počinitelji zločina, ukidanje Schengenske zone slobodnog prometa robe i ljudi u EU, itd. Neke od stranaka s takvim političkim programima trenutno sudjeluju u vlasti pojedinih europskih zemalja, no do šire sveeuropske platforme za rješavanje problema masovnog useljavanja i propasti multikulturalnog modela još nije došlo.

Prema alternativnim rješenjima

Zanimljivo je stajalište glede multikulturalizma zauzeo francuski filozof Alain de Benoist, utemeljitelj europske Nove desnice kao škole mišljenja. U razgovoru za američki časopis The Occidental Quarterly, De Benoist kaže kako bi „bilo nerealno vjerovati da će imigranti koji su već ovdje odjednom odlučiti otići ili da bi bilo moguće obvezati ih da otiđu. To je razlog zašto mislim da bi bilo bolje napustiti tu jakobinsku logiku asimilacije, koja poznaje samo apstraktnog pojedinca i svodi kulturne identitete i religijske slobode na osobnu sferu, i umjesto nje prihvatiti realnu politiku priznavanja zajednica u javnoj sferi.“ [8] Drugim riječima, De Benoist odbija zahtjeve za bržom i dosljednijom asimilacijom izvaneuropskih useljenika u europsko društvo, kako to traži većina zapadnoeuropskih nacionalističkih stranaka. Razlog je to zašto je 2004. kritizirao pokušaj vlade desnog centra da zabrani nošenje vela muslimanskim ženama. Umjesto toga, on zagovara komunitaristički model supostojanja različitih kulturnih, etničkih i vjerskih zajednica u Europi.

Ključni koncept europske Nove desnice po pitanju identiteta je etnopluralizam (nazivan još i etno-diferencijalizmom ili samo diferencijalizmom). To označava stav da svaki narod ima pravo na očuvanje svoje kulturne baštine i nacionalnog identiteta, priznavanje svoje posebnosti od strane drugih i stvaranje svojih političkih ustanova. [9]Etnopluralizam je suprotstavljen univerzalizmu i miješanju kultura (što vodi njihovom nestajanju), ali i teoriji o sukobu civilizacija. Svijet je pluriverzum, sastavljen je od mnoštva različitih kultura, naroda i vjera. „Priznavanje različitosti sada je preduvjet da živimo zajedno u globaliziranom svijetu u kojemu nijedna zapadna zemlja više nije „homogena“. Naravno, takvo priznanje zahtijeva uzajamnost i poštovanje prema zajedničkom pravu. Federalne ili imperijalne politike najbolje pristaju tom suživotu različitih populacija jer takve politike ne tjeraju različite narode u isti kalup, ali i sprječavaju separatističke težnje poopćujući načelo autonomije, tj. uspostavljaju rastezljivu dijalektiku između nužnosti jedinstva u odlukama i poštovanja različitosti zajednicâ“, tvrdi Alain de Benoist. [10]

Francuski filozof predstavlja pravo na različitost (fr. la droit à la différence) i stvar narodâ (fr. la cause des peuples) kao odgovor na ideologiju liberalnog egalitarizma i individualizma. U tom smislu ovi stavovi nikako nisu ustupak liberalizmu, kako to tvrde njegovi kritičari s desna. Američki novodesni publicist Michael O’Meara optužuje De Benoista da „nije bio manje odgovoran za odvođenje Nove desnice u slijepu ulicu, kompromitirajući svoj projekt i učinivši nepotrebne ustupke liberalizmu kojem se prividno suprotstavlja.“ [11]Po njemu, francuski je filozof zagovornik „komunitarnog liberalizma“ (što je zapravo contradictio in terminis jer su komunitarizam i liberalizam suprot-

6 „State multiculturalism has failed, says David Cameron“, BBC News, 5. veljače 2011. (http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12371994)

7 „Nicolas Sarkozy joins David Cameron and Angela Merkel view that multiculturalism has failed“, Daily Mail Online, 11. veljače 2011. (http://www.dailymail.co.uk/news/article-1355961/Nicolas-Sarkozy-joins-David-Cameron-Angela-Merkel-view-multiculturalism-failed.html)

8 B. SYLVIAN, „European Son: An Interview with Alain de Benoist“, The Occidental Quarterly, str. 19.

9 „Ethno-différencialisme“(http://fr.wikipedia.org/wiki/Ethno-differencialisme

10 Isto, str. 22.

11 M. O’MEARA, „Benoist’s Pluriversum: An Ethnonationalist Critique“, The Occidental Quarterly, str. 30.

stavljene političke ideologije). U korijenu ovakvih neopravdanih optužbi leži nerazumijevanje liberalizma i multikulturalizma. Liberalizam, naime, pretpostavlja izostanak ikakvih posrednih veza između pojedinca i države. Egalitarni liberalizam danas također upućuje kritiku multikulturalizmu, ali s drugačijih stajališta. [12]Za razliku od liberalizma, De Benoistov etnopluralizam jasno traži afirmaciju etničkih zajednica kao posrednika pojedinca i države. S druge strane, dok ideologija multikulturalizma podrazumijeva eksplicitni etnomazohizam i osnaživanje etničkih manjinskih skupina nauštrb većinske, etnopluralizam traži pravo na različitost za sve etničke zajednice, afirmirajući tako etničke identitete.

Umjesto zaključka: Što kada se prekorače granice?

Ideologija multikulturalizma neosporno je poražen politički projekt u Zapadnoj Europi. Etnomazohizam koji iza nje ostaje nanio je znatnu štetu zapadnoeuropskim društvima, njihovim identitetima i političkom samopouzdanju. S rodnom ideologijom, homoseksualizmom, feminizmom i ljudskopravaškim pokretom predstavljat će čimbenik u političkom prostoru Europe vjerojatno još neko vrijeme, odnosno dok opstaje sigurnost i mir u Europi. No, kako sve više useljenika iz afričkih i arapskih zemalja prekoračuje europske granice, a useljeničke muslimanske zajednice u Europi sve više jačaju, za pretpostaviti je da će u europskim društvima doći do odbacivanja etnomazohizma i reafirmacije etničkih identiteta kao temelja društvene kohezije. Drugim riječima, kada useljeničke muslimanske zajednice u svojim zahtjevima prekorače granice mogućega i poželjnoga, etnomazohizam će morati nestati iz obrazovnoga sustava i javnog diskursa.

Ipak, postavlja se pitanje kako urediti odnose među različitim kulturnim, etničkim i vjerskim zajednicama u Europi. Multikulturalnost europskih društava

12 Sa stajališta univerzalnoga egalitarnog liberalizma, problem ideologije multikulturalizma je u njezinoj neodrživosti. Ako bi se državni zakoni različito provodili u odnosu na različite etničke i vjerske skupine zbog uzimanja u obzir njihovih stvarnih razlika (a upravo to se događa u multikulturalnim društvima Zapada), ishod bi bilo nepravično društvo. Zagovornici univerzalnoga egalitarnog liberalizma smatraju da religija mora ostati u privatnoj sferi te da država mora uspostaviti zajedničke moralne obveze. Opširnije u B. BARRY, Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma, Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.

ostat će demografska činjenica, čak i nakon nestanka ideologije multikulturalizma, a to pred europska društva postavlja zadatak stvaranja novoga sustava koji bi zamijenio i građansko-liberalni i onaj nametnut od ideologa multikulturalizma. Može li etnopluralizam biti ostvariva alternativa ili će Europa opet morati voditi krvave ratove za očuvanje svojih identiteta i načina života?

Literatura

- *Brian BARRY, Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma, Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.*
- *Irving KRISTOL, Neokonzervativizam: Autobiografija jedne ideje, Algoritam, Zagreb, 2004.*
- *Michael O'MEARA, „Benoist's Pluriversum: An Ethnonationalist Critique", The Occidental Quarterly, 5/2005., br. 3., str. 29. – 36.*
- *Tomislav SUNIĆ, Postmortem Report: Cultural Examinations from Postmodernity, The Palingenesis Project, 2010.*
- *Bryan SYLVIAN, „European Son: An Interview with Alain de Benoist", The Occidental Quarterly, 5/2005., br. 3., str. 7. – 27.*

SMILJANA RENDIĆ, KATOLIČKI IDENTITET I HRVATSKI PREPOROD

RASPRAVE, KRITIKE, IZVJEŠTAJI, GLAS KONCILA, ZAGREB, 2012. – PRIKAZ KNJIGE

Autor: **Davor Dijanović**, student prava

U nakladi Glasa Koncila (biblioteka Hrvatska katolička baština 20. stoljeća) 2012. godine objavljena je knjiga Katolički identitet i hrvatski preporod. Rasprave, kritike, izvještaji Smiljane Rendić, novinarke, vatikanistice, kritičarke, prevoditeljice, polemičarke, judaistkinje i dugogodišnje suradnice Glasa Koncila. Riječ je o važnoj knjizi koja predstavlja rad osobe koja se bez ikakve dvojbe može smatrati prvakinjom katoličkoga novinarstva u Hrvatskoj.
Knjiga je podijeljena na pet dijelova koji nose sljedeće naslove: I. Ja govorim Hrvatski, II. Drugi vatikanski koncil, život Crkve, III. Kakvi smo mi, takva su vremena, IV. Židovi i kršćani, V. Ime Hrvatâ u knjizi života. Knjigu je uredio i uvodnom studijom popratio Vlado Čutura. Pogovor knjizi potpisuje glavni urednik Glasa Koncila, Ivan Miklenić, a u prilogu je dodan kratki životopis Smiljane Rendić, bibliografija i literatura.

Životopis

Smiljana Rendić rođena je 2. kolovoza 1926. u Splitu, od oca Marka i majke Ivanice Rusinović. Od 1933. do 1940. pohađala je osnovnu školu i gimnaziju u Splitu. U ranoj je mladosti stupila u katolički pokret Domagoj, što je u bitnome

odredilo njezine kasnije vjerničke i nacionalne stavove jer je ime Domagoj za mlade tada značilo čitav program, kako u narodnom državno-pravnom, tako i u vjerskom i kulturnom životu Hrvatske. Otac joj je bio radićevac, tako da je još od malih nogu bila politički usmjeravana. Godine 1948. komunističke su vlasti oduzele obitelji Rendić imovinu, a Smiljana i majka izbačene su iz stana. Naredne tri godine žive u jednoj sobi u podstanarstvu u Splitu.

U razdoblju od 1950. do 1960. Smiljana živi u Bačvicama, a radi u Jugoplastici. Nakon majčine smrti 1960. seli se u Rijeku gdje se zapošljava u listu La Voce del popolo, no ubrzo je izgubila taj posao jer je bila prepoznata kao „klerikalka“. Godinu kasnije zaposlila se u upravi časopisa Pomorstvo gdje je ostala do umirovljenja nakon političkog progona zbog članka Izlazak iz genitiva.

Godine 1963. javlja se u Glasniku sv. Antuna Padovanskog (Veritas) pod pseudonimom Marina Vjeri, gdje daje svoj doprinos raspravama i člancima težeći se izražavati na što književnijem hrvatskom jeziku. Iste godine javlja se i u Glasu Koncila te postaje redovna suradnica pod pseudonimom BERITH. Svojim prilozima „na mala vrata“ vraća stari i stvara novi pravopis i kroz svoje priloge usmjerava hrvatsku jezičnu politiku. Piše pripovijesti o svakidašnjem životu, a u mnogima donosi autobiografske činjenice. Godine 1965. biskup Petar Čule odlikovao ju je svojom koncilskom medaljom za suradnju u Glasu Koncila.

U vrijeme Hrvatskog proljeća, 1971., u časopisu Kritika Matice hrvatske objavljuje članak Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod zbog kojega su je komunističke vlasti optužile. Godinu kasnije u sudskom ju je procesu branio odvjetnik Milan Vuković, a bila je osuđena na godinu dana strogog zatvora i na godinu dana zabrane javnog djelovanja. U studenom 1973. Vrhovni je sud kaznu strogog zatvora promijenio u uvjetnu, ali je ostala kazna gubitka radnog mjesta i prijevremena mirovina. Od 1973. živjela je na Trsatu kao umirovljenica. Godine 1988. dobila je jedinstvenu nagradu Zlatno pero Glasa Koncila. Preminula je 26. svibnja 1994. na Trsatu u Rijeci gdje je i pokopana.

Smiljana Rendić nije imala mogućnost pohađanja studija, ali je neformalno stekla iznimno obrazovanje i erudiciju. Izvrsno je govorila talijanski i francuski jezik te savršeno poznavala crkveno-latinski i hebrejski, a razumjela je i njemački i španjolski jezik. Bila je vrsni poznavatelj političke i kulturne povijesti europskih naroda.

Izlazak iz genitiva – jedan od najvažnijih članaka objavljenih u doba Jugoslavije

U kontekstu teme ovog broja Obnove, identiteta, posebno je važan i zanimljiv prvi dio knjige Ja govorim hrvatski, koji obuhvaća već spomenuti članak Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod, objavljen 1971. u osamnaestom broju matičina časopisa Kritika (urednik: Vlatko Pavletić). Bez ikakve sumnje riječ je o jednom od najvažnijih članaka koji su u vrijeme komunističke Jugoslavije objavljeni u režimu nesklonom tisku. U tomu kritičkom članku Rendić analizira razaranje hrvatskoga jezika koji smatra ključnom odrednicom nacionalnog identiteta.

Iako ne zaboravlja na tzv. Bečki dogovor iz 1850., na ilirska lutanja i zablude, na razdoblje Khuena bana i madžarske tame (M. Krleža), Rendić, suprotno većini autora, smatra da se pogibelj za hrvatski jezik i hrvatsko nacionalno biće konkretizirala tek u razdoblju poslije ilirizma. „U cijeloj drugoj polovici XIX. stoljeća ona (pogibelj, nap. D. D.) ostala je još uvijek samo potencijalna, još uvijek praktički paralizirana tvrdom vjerom u apsolutnu nužnost hrvatske državne strukture“. Pogibelj je postala stvarna „tek onda kad su sami Hrvati (...) počeli misliti da im hrvatska država nije više potrebna“, kad su ti „asimilanti jugointegralističkog mita“, ti „Hrvati koji Hrvati neće da budu“ pristupili „akciji za stvaranje integralističke jugoslavenske države, države u kojoj će Hrvatska kao država nestati“.

No, čak ni razdoblje monarhističke Jugoslavije, čak ni nametanje „jedinstvenog“ Belićeva pravopisa u doba kraljevske diktature, smatra Rendić, nije hrvatski jezik ozbiljno ugrozilo u njegovoj biti. „Hrvatski književnici, hrvatski učitelji i profesori, hrvatski lektori pazili su tada na hrvatski jezik, i imali su mogućnost paziti. Integralizam u staroj Jugoslaviji nije ipak išao dotle da nameće integraciju jezika, poslije propale ludosti s generalizacijom ekavice ograničavao se na integraciju pravopisa, pa i to je mogao izvoditi samo u školama od 1930. do 1939. Hrvatsko novinstvo i hrvatska književnost nisu tih godina – osim gdjekoje iznimke – prihvatili ‘unificirani’ a zapravo srpski Belićev pravopis, i netom je Hrvatska polučila kakvu-takvu samoupravu u Banovini Hrvatskoj, vraćen je Boranićev pravopis i u škole, i to je bio upravo jedan od prvih propisa banske vlade“.

Sustavna opasnost radikalne kolonizacije hrvatskoga jezika počela je tek „u novoj Jugoslaviji nastaloj iz partizanskog pokreta za narodno oslobođenje“, ističe Rendić. Partizanska vojna terminologija „srpska je i puna rusizama: takva je i terminologija poratne Jugoslavenske narodne armije. (...) Srpska i rusificirana ostala je poslije rata i gotovo sva politička i pravna terminologija u Hrvatskoj, pa ako su se rusizmi dosad donekle i očistili, srbizmi su ostali: Hrvatska, stara zemlja koja je stoljećima živjela upravo od svoje pravne svijesti, i koja je upravo u oblikovanju svoga pravnog nazivlja dala jedno od najfrapantnijih svjedočanstva svoga jezičnog genija, ostala je poslije rata bez svoje pravne terminologije, kolonizirana je na tome području tako potpuno da se danas samo rijetki živi stari odvjetnici sjećaju, na primjer, da se žalba u pravnom postupku hrvatski ne kaže žalba nego utok“.

Kao protivnica unifikacije hrvatskoga i srpskoga jezika koja je uslijedila u XX. stoljeću i svoj vrhunac dosegla tzv. Novosadskim dogovorom iz 1954., Rendić je tzv. Novosadski pravopis smatrala torturom „rastapanja hrvatskoga identiteta“. Taj je pravopis „nevjerojatnim akrobacijama na silu od dva jezična osjećaja i dva književna jezika pravio jedan“; radilo se o „torturi koja nam je i samo ime materinskog jezika, jezika hrvatskoga, jezika koji za Hrvata nikakvo drugo ime ne može imati, mučila nenaravnom imenskom simbiozom kakve nema nigdje na svijetu, pa ni u imenima jezika mnogo sličnijih nego što su hrvatski književni i srpski književni jezik“.

U drugoj Jugoslaviji formalno je ustanovljena hrvatska Republika, ali Hrvatska je, piše Rendić, svedena na „nekakav administrativno-teritorijalni pojam“. „Vlada Hrvatske u genitivu, Sabor Hrvatske u genitivu... kao da se ništa nije moglo protiv proskripcije hrvatskoga imena, ništa protiv sustavne vanifikacije hrvatskoga nacionalnog bića, ništa protiv prekida hrvatskoga kulturnog kontinuiteta, ništa protiv konstantne agresije na hrvatsku inteligenciju. Da bi se nešto moglo početi protiv svega toga, trebalo je najprije izići iz genitiva, učiniti od genitiva pridjev, steći moralnu hrabrost da se konačno postane hrvatska vlada i hrvatski sabor. Netom se ta hrabrost počela stjecati, Hrvatska je izišla iz sjene“.

U „izlasku iz sjene“, dakako, važnu je ulogu odigrala znamenita Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. „... Nije se više moglo izdržati očajnu poniženost i zanemarenost hrvatskoga jezika u hrvatskim školama, i to da se u hrvatskim školama povijest hrvatske književnosti predavala tako da se od nje bezočno otkidalo i u veoma metodičkoj regionalnoj magli ostavljalo gotovo sve stare pisce hrvatske osim kajkavaca. I još mnogo toga nije se više moglo izdržati pod barjacima bratstva, i baš poradi njih, poradi njihove časti i vjerodostojnosti. I ta hrvatska moralna nemogućnost da se dalje izdrži torturu verbicida i falsifikata zgusnula se u ‘čin svijesti’, u Deklaraciju o jeziku. Cijela hrvatska svjesna inteligencija stala je uz nju, svi svjetionici hrvatske kulture u onoj olovnoj noći nju su potpisali čvrstim sjajem svoga imena. Tako je počeo drugi hrvatski preporod – i smrtni strah od njega“.

Retrospektivno gledajući, članak Izlazak iz genitiva dao je velik doprinos u borbi za očuvanje hrvatskoga jezika, u osvješćivanju nacionalnog identiteta i težnji ka hrvatskoj jezičnoj i nacionalnoj slobodi. U njemu su na praktičnom primjeru objašnjene razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika i dano alarmantno upozorenje na „administrativni genitiv“ koji nije samo nametnuti jezik jugoslavenskoga unitarizma nego i „velikosrpski zagrljaj“ u kojemu su Hrvati, njihova prošlost, kultura, pa i prostor na kojemu žive postali dio nečega i nekoga.

Taj članak, kao što je istaknuto u pogovoru, „izvrsno dokumentira iznimnu erudiciju autorice, njezin interdisciplinarni pristup, golemo povijesno, jezikoslovno i politološko znanje, ali i jedinstvenu sposobnost komunikativnog, jasnog, preciznog i pitkog izražavanja“.

Činjenica pak da je Smiljana Rendić zbog tog članka bila osuđena najprije na zatvorsku kaznu, a kasnije na uvjetnu kaznu uz gubitak radnoga mjesta i zabranu javnog djelovanja, upravo je ta činjenica jedna od najjasnijih osuda jugoslavenskoga komunističkog sustava kojemu neki i danas tepaju da je predstavljao „socijalizam s ljudskim licem“.

Teologinja, prozaistica, judaistkinja, pjesnikinja

Drugi dio knjige obuhvaća osvrte i izvještaje o životu Crkve za vrijeme i nakon Drugoga vatikanskog sabora. Rendić nije studirala teologiju, ali upravo ovi članci pokazuju da je imala zavidno teološko znanje. Svojim komentarima dala je važan doprinos u praćenju i objašnjavanju koncilskih i postkoncilskih zbivanja u Crkvi, a posebno u Crkvi hrvatskoga jezika. Njezin je pristup u raspravama objektivan i otvoren te se uvijek vodi načelom: „Treba znati tisuću stvari da bi se jedna mogla javno reći ili napisati."

U trećem dijelu knjige objavljeno je deset kratkih pričâ koje je Rendić objavila u Glasu Koncila. Priče prate suvremeni život ljudi iz njezina okruženja, s kojima je raspravljala o vjeri, Bogu, Crkvi, kulturi, povijesti, socijalnoj pravdi, Božjoj kazni i Božjoj ljubavi itd. U pričama koje imaju snažnu socijalnu dimenziju ljudskih sudbina, Rendić traži živo Evanđelje, Krista koji budi nadu i vraća svjetlost u svagdašnji život, u društvo koje je u to vrijeme bilo obilježeno komunističkim jednoumljem i represijom.

Četvrto poglavlje Židovi i kršćani Rendić pokazuje kao odličnu poznavateljicu Židova, židovske tradicije i povijesti. U studiju židovstva Rendić je posebno tumačila i poznavala poveznice s kršćanstvom. Na njezin rad u tom području kasnije su se referirali mnogi znanstvenici. U Hrvatskoj ju se smatra jednom od najboljih poznavateljica židovstva u 20. stoljeću.

Zadnje, peto poglavlje sadrži trinaest soneta napisanih u povodu Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, odnosno u spomen početka evangelizacije Hrvata 641. godine, kad je papa Ivan IV. Dalmatinac poslao hrvatskom knezu Borku opata Martina, što se u povijesnim izvorima uzima kao jedan od dokaza pokrštavanja Hrvata. U pjesničkom duhu Rendić opisuje povijesne, nacionalne i kršćanske prijelomne trenutke od doseljavanja Hrvata, preko primanja kršćanstva do hrvatske samosvijesti i odanosti te čvrste poveznice sa Svetom Stolicom. Svakom sonetu posvećen je dio hrvatske prošlosti, dio hrvatske patnje, križa i radosti preko razvoja hrvatske kulture i pismenosti.

Primjer hrabrosti i neustrašivosti

Na koncu možemo kazati da knjiga Katolički identitet i hrvatski preporod daje dobar temelj za upoznavanje života i djela Smiljane Rendić (za širi uvid, dakako, bit će potrebna daljnja istraživanja). Uvršteni prilozi Smiljanu Rendić prikazuju kao osobu bogate kulture, naobrazbe i erudicije, kao vrsnu novinarku (jednu od onih kojoj je novinarstvo bilo životnim pozivom) koja je imala velik utjecaj na formiranje katoličkih stavova i očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta, ali i na formiranje i usmjeravanje novih generacija katoličkih novinara.

U borbi za bolje i pravednije društvo, u borbi za hrvatski nacionalni, vjerski i kulturni identitet, Smiljana Rendić ostaje primjerom izvanredne hrabrosti i neustrašivosti, jednim od svjetionika u četrdesetpetogodišnjem mraku komunističke Jugoslavije.

MARKUS WILLINGER, GENERATION IDENTITY: A DECLARATION OF WAR AGAINST THE '68ERS

ARKTOS, LONDON, 2013.-PRIKAZ KNJIGE

Autor: **Leo Marić**, student povijesti i filozofije na Hrvatskim studijima

Političkoj desnici u Europi često se prigovara zastarjela retorika, izostanak originalnih zamisli, pretjerana vezanost uz prošlost… Bilo da je riječ o parlamentarnim strankama, intelektualnim think-tankovima ili prosvjednim pokretima, poruka političke desnice u 21. stoljeću pokazala se nedovoljno suvremenom kako bi privukla nove ljude. Knjiga Markusa Willingera predstavlja nam jednu drugačiju desnicu.

Generation Identity: A Declaration of War Against the '68ers (hrv. Naraštaj identiteta: Objava rata šezdesetosmašima) knjiga je mladog austrijskog autora Markusa Willingera (1992.), studenta političkih znanosti na Sveučilištu u Stuttgartu i dugogodišnjeg aktivista identitarijanskog pokreta. Prvo njemačko izdanje knjige objavila je nakladnička kuća Arktos sa sjedištem u Londonu, a zbog zanimanja koje je knjiga izazvala u europskim novodesnim krugovima uslijedila su i izdanja na drugim jezicima: engleskom, francuskom, talijanskom… [1]Ova nevelika knjižica od jedva stotinjak stranica pisana je u obliku političkoga manifesta. Kratkim poglavljima i upečatljivim rečenicama autor čitateljstvu predstavlja kritiku političke baštine naraštaja šezdesetosmaša te viziju Europe u (bliskoj) budućnosti. Vizualni dojam i stil pisanja jasno daju do znanja da je djelo prvenstveno namijenjeno mlađem naraštaju koji je istaknut i u naslovu – naraštaju identiteta. Predgovor je napisao Philippe Vardon, jedan od čelnih ljudi francuskoga identitarijanskog pokreta [2], a John B. Morgan iz Arktosa potpisuje se kao urednik knjige.

Autor problematizira generacijski jaz koji postoji između šezdesetosmaša [3] i novoga naraštaja koji se u politiku i društveni život uključuje u 21. stoljeću. Ključnu optužbu protiv starijeg naraštaja Willinger izriče već u uvodu: „Mi mladi Europljani odrasli smo na kontinentu koji nam više ne pripada. Znali smo samo kulturu u propadanju, naše narode na kraju svojih života. Moramo izdržati pokušaje naših roditelja, djedova i baka da nas iskorijene i učine nas 'pojedincima' bez ikakvog identiteta. Žele da se radujemo što Europa propada, da prihvatimo to i priključimo se njezinom porazu. Ali ne ćemo. Mi se bunimo." U središtu ove objave rata našim prethodnicima stoji teza o njihovoj krivnji za nezavidnu situaciju u kojoj se Europa našla na početku novoga tisuć-

1 M. WILLINGER, Die identitäre Generation, Arktos, London, 2013.

2 Identitarijanski pokret (francuski Mouvance identitaire) podrazumijeva pokret mladih koji je nastao u Francuskoj početkom 21. stoljeća, u međuvremenu proširen i u ostalim zemljama Zapadne Europe. Pokret poziva na jačanje pan-europskog identiteta, suprotstavljanje islamizaciji Europe te prekid s liberalnim društvenim eksperimentima.

3 Šezdesetosmaši su naraštaj rođen u godinama nakon Drugoga svjetskog rata koji je bio pokretač liberalnih revolucija u Europi 1960-ih. Naziv su dobili po studentskim pobunama u Parizu u proljeće 1968., što predstavlja simbolički početak liberalnih promjena na kontinentu.

ljeća: demografska propast, gospodarska kriza, ekološke katastrofe, otuđenje čovjeka i nestanak tradicionalne obitelji, opasnosti multikulturnog društva, itd. Mladi Europljanin, piše Willinger, danas zapravo iznova traži svoj identitet.

Knjiga je podijeljena na 41 poglavlje, pri čemu svako obrađuje jedan od problema suvremenog društva, odnosno rješenja koja nudi identitarijanski pokret. Prvo je poglavlje kratki presjek svih nedaća koje su naraštaju 21. stoljeća donijeli društveni eksperimenti njihovih prethodnika, što autor detaljnije razrađuje (istim redoslijedom) u sljedećim poglavljima. Kako je nemoguće ovdje prepričati sadržaj čitave knjige, što bi i uskratilo zadovoljstvo potencijalnom čitatelju ovoga originalnog političkog štiva, iznijet ćemo samo nekoliko zanimljivih crtica iz knjige.

Willinger se osvrće (4. poglavlje) na nezainteresiranost mladih za političke procese. „Nitko od nas danas više ne vjeruje da može promijeniti nešto sa svojim glasom. Mi glasamo samo ako nema ničeg dobrog na televiziji“, piše autor. Smatra (13. poglavlje) da trenutni politički sustav u Zapadnoj Europi ne predstavlja prave demokratske ideale onako kako su bili predstavljeni u antičkoj grčkoj demokraciji, posebno atenskoj. Upravo zato predlaže uvođenje više elemenata izravne (direktne) i sudioničke (participativne) demokracije u političke sustave europskih zemalja. [4]

Bavi se također i društvenim temama poput propasti tradicionalne obitelji i promoviranja rodne ideologije. U 7. poglavlju optužuje stariji naraštaj za zločin pobačaja. „Mi smo mali naraštaj jedinaca. U tome leži uzrok naše samoće. Vi ste istrijebili našu braću i sestre. Počinili ste ubojstvo nad milijunima i eufemistički taj zločin nazvali ‘seksualnom emancipacijom’ i ‘planiranjem obitelji’. Što vi zovete pobačajem, mi zovemo ubojstvom“, riječi su koje Willinger upućuje naraštaju šezdesetosmaša.

Kako identitarijanski pokret ne nasljeduje uobičajenu nezainteresiranost političke desnice za ekonomska pitanja, tako i Willinger u knjizi posebnu pozornost pridaje problemima europske ekonomije danas: rastu vanjskoga duga i nezaposlenosti mladih. „Kako biste održali svoj životni standard, povisivali ste svoje dugove godinu za godinom. Primijetili ste rast dugova, ali niste činili ništa; to vas ionako ne uznemiruje. Naravno da ste se uvijek žalili oko toga, ali nikad se niste borili da to zaustavite. Jer, to zapravo i nije vaš problem.

4 Političkom sustavu Savezne Republike Njemačke, nazivanom streitbare Demokratie (hrv. borbena demokracija) i wehrhafte Demokratie (hrv. utvrđena demokracija), uistinu i nedostaje mnogih demokratskih ustanova koje su prisutne u ostalim zapadnoeuropskim zemljama. Primjerice, na saveznoj je razini moguć referendum samo o donošenju novoga ustava i promjeni zemaljskih granica, a Služba za zaštitu ustavnoga poretka ima pravo ograničiti ljudska prava osobama koje se utvrde opasnima za ustavni poredak Njemačke.

Oduvijek ste znali da će netko drugi morati plaćati vaše dugove. Da ćemo mi morati otplaćivati ih.“ U sličnom tonu, Willinger nastavlja i o nezaposlenosti mladih: „Nezaposlenost je rasla, ali vi niste bili oni koji će platiti cijenu. Mi smo ti, mladi naraštaj, koji ne će moći naći posao. Mi smo ti koji smo prisiljeni žrtvovati se kako bismo otplatili vašu planinu duga.“

Središnja tema knjige, pitanje identiteta, najviše dolazi do izražaja u 11. poglavlju, koje Willinger posvećuje multikulturalizmu i masovnoj izvaneuropskoj imigraciji. Po autoru, opasnost se nalazi u neshvaćanju starijih naraštaja da multikulturno društvo novim naraštajima predstavlja stvarne, svakodnevne probleme. Jedan je od tih problema identitet: „Mi ne želimo da imigranti preuzmu naše identitete i odbace svoje. Oni trebaju zadržati svoje vlastite identitete i pustiti da mi imamo svoje. Ne tražimo više nego što bi se trebalo podrazumijevati: Europa pripada samo Europljanima. Mi imamo pravo naslijediti ovaj kontinent i ne ćemo se odreći našeg nasljedstva.“ Istu kritiku autor nastavlja u 12. i 14. poglavlju koja govore o univerzalizmu i različitosti, pri čemu osuđuje nivelizatorski multikulturalizam i nametanje zapadnih modernističkih vrijednosti ostatku svijeta te se zalaže za očuvanje autohtonih kultura i identiteta (kako u Europi, tako i u ostatku svijeta). Tome se vraća u 25. poglavlju govoreći o islamu: „Mi ne činimo pogrješku mnogih konzervativaca koji su proglasili islam svojim apsolutnim neprijateljem. Ne mislimo kako je potrebno pokušati preobratiti muslimane na tzv. ‘zapadne vrijednosti’ – baš suprotno! Ne želimo niti smetati identitetu muslimana, niti želimo započinjati križarske ratove protiv Istoka kao vi. Ne osuđujemo ni muslimane, ni islam. U tome smo tisuću puta tolerantniji nego što ste vi ikad bili. Mi ih ne mrzimo i ne demoniziramo. Ne tvrdimo da smo pronašli apsolutnu istinu, nego priznajemo jedinstvene i legitimne istine svakoga i svake kulture.“ Kao alternativu multikulturalizmu, Willinger predlaže etnopluralizam. Etnopluralizam je politička ideja koju je osmislio francuski filozof Alain de Benoist, a koja kaže da svi narodi, plemena, kulture, civilizacije trebaju zadržati svoje načine života i poglede na svijet na posebnom prostoru na kojemu se razvijaju. U tom se smislu ova ideja protivi multikulturalizmu i melting potu te stoji na poziciji zaštite kulturnih različitosti. Sličnoj se argumentaciji autor vraća i u 29. poglavlju, u kojemu su tema problemi globaliziranog svijeta, kao i u 34. poglavlju gdje govori o integraciji imigranata u europska društva.

Willinger u knjizi iznosi (15. poglavlje) jasnu i nedvosmislenu osudu nacional-socijalističkog poretka. No, pritom on njemačkim šezdesetosmašima prigovara da su ostali zarobljeni u post-nacističkom razdoblju gradeći političke stavove isključivo na protimbi ideološkim postavkama Trećeg Reicha.

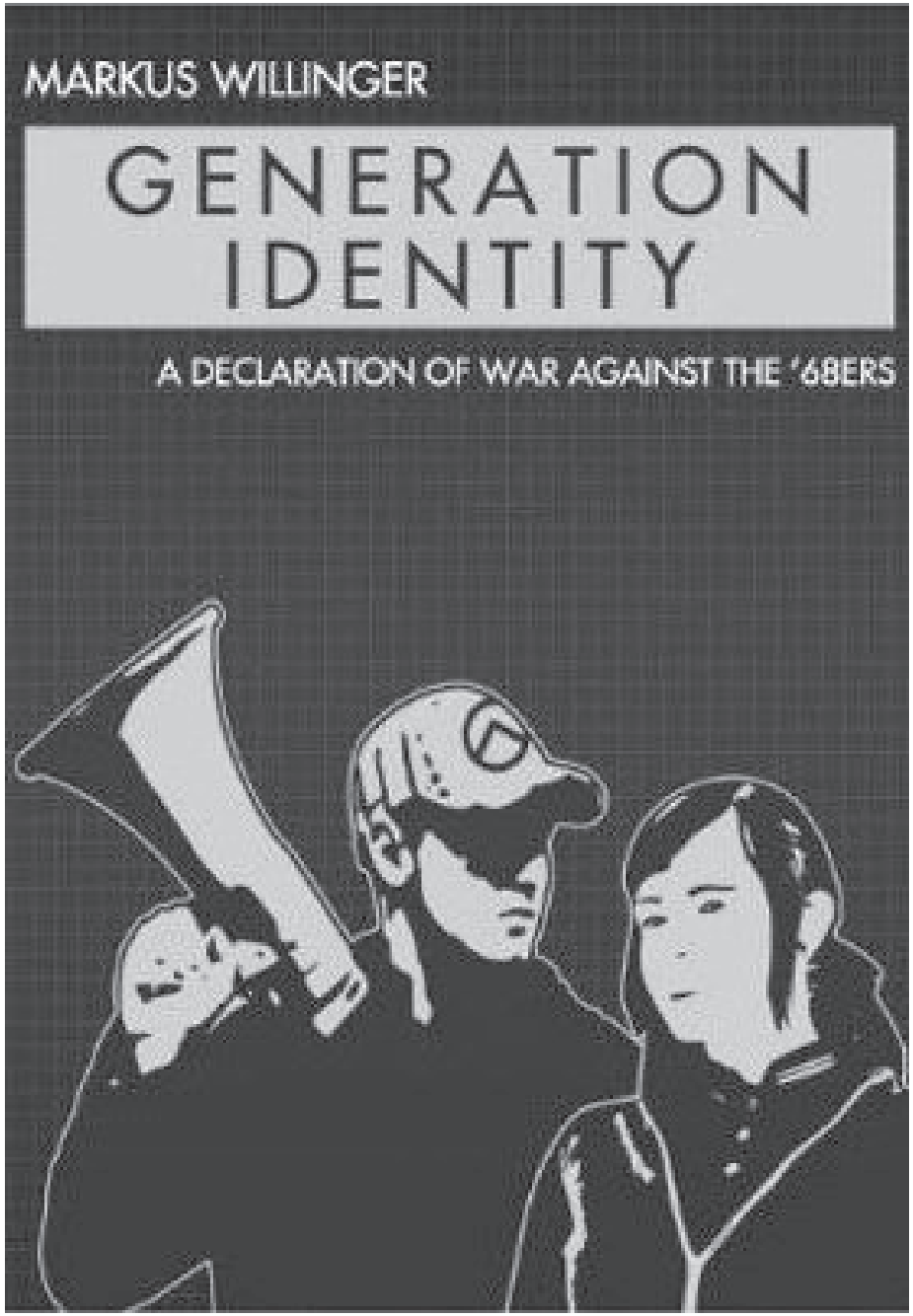

„Nacizam je bio rasistički pa ste vi htjeli biti 'anti-rasisti'. Nacizam je bio nacionalistički? Naravno, vi ste postali internacionalisti. Bio je militaristički, fašistički i imperijalistički pa ste vi postali antimilitaristi, antifašisti i anti-imperijalisti. Kako je nacizam promovirao vjeru u tradicionalnu obitelji, morali ste i to ocrniti također. Na ovaj način Adolf Hitler postao je vaš najveći uzor", tvrdi austrijski autor. Nasuprot tome, mladi naraštaj, prema Willingeru, „uživa veću intelektualnu slobodu (…). Mi smo prvi naraštaj nakon 1933. koji je istinski nadišao nacional-socijalizam. Mi ne određujemo sebe ni u njegovim kategorijama, ni u kategorijama protimbe njemu. Mi odbacujemo tu ideologiju i neprijateljstvo prema slobodi i različitosti među ljudima, baš kao što odbacujemo i vašu ideologiju."

U sljedećim poglavljima autor analizira nekoliko fenomena post-modernoga svijeta: apokaliptične prognoze i vjeru u skori kraj svijeta, fatalistički odnos prema smrti, sveprisutnu spolnost, rasizam, novogodišnje proslave, bijeg od stvarnosti, modernu umjetnost itd. Willinger predstavlja i vrlo jasan stav s obzirom na pitanje međunarodne politike i Europske unije. Velik problem vidi u ovisnosti o SAD-u te njegovim političkim i vojnim strukturama. Zalaže se za obnovu europskog obrambenog sustava, ponovno uvođenje vojnog roka, kao i za stvaranje jake Europe. U 35. poglavlju, Willinger iznosi distopijsku viziju europske budućnosti bez identiteta, jednoobraznog i sivog svijeta. Kao alternativu tome svijetu, mogućoj posljedici aktualnog propadanja Europe, on poziva na borbu za stvaranje novih temelja, novog svijeta, novog Zlatnog doba.

Naposljetku, u zadnjim poglavljima svoje objave rata, Willinger pred svoje vršnjake, naraštaj koji u politički i društveni život ulazi na početku 21. stoljeća, postavlja sliku mračne sadašnjosti i poziva na aktivni otpor procesima koji uništavaju Europu. „Povijest je postavila pred nas najveći ispit koji možemo zamisliti. Odrasli smo na kontinentu koji je već odavno zaboravio samoga sebe. Odgojili su nas roditelji koji su bili odlučni da unište naše zemlje, okružene živim i jakim stranim narodima koji se bore za bogatstva oslabljene Europe. To je naša sudbina. Sudbina kojoj ne možemo pobjeći. Bilo da ju želimo ili ne, bilo da je priznajemo ili ne, bilo da je prihvaćamo ili odbijamo, to jest i ostat će naša sudbina."

A kakva će biti sudbina ovoga političkog manifesta? Sudeći prema popularnosti i reakcijama koje je knjiga izazvala u manje od godinu dana od objavljivanja prvog izdanja, za pretpostaviti je da ima svjetlu budućnost. Willingerova Generation Identity sigurno ne će zadovoljiti sljedbenike prošlih političkih ideologija, kao niti vjernike geopolitičkoga, ekonomskoga ili ekološkoga determinizma. Oni koji će od knjige očekivati dubinsku analizu sadašnjeg poli-

tičkog trenutka u stilu Vennera ili De Benoista također će se razočarati. Štivo je to koje je namijenjeno upravo onima koji se osjećaju naraštajem identiteta i koji su spremni raditi na promjeni svijeta u kojemu živimo, stvaranju novoga svijeta.

Literatura

- *Markus WILLINGER, Die identitäre Generation, Arktos, London, 2013.*

DRŽAVA KAO BREND: UPRAVLJANJE NACIONALNIM IDENTITETOM

MATICA HRVATSKA, ZAGREB 2011., BOŽE SKOKO-PRIKAZ KNJIGE

Autor: **Krešimir Džoić**, student povijesti na Hrvatskim studijima

Država kao brend prerađena je doktorska disertacija iz 2008. godine, hrvatskog politologa Bože Skoke izdana u nakladi Matice hrvatske 2011. U pet poglavlja na 245 stranica autor je obradio svoju misao vodilju, a to je „kako redefinirati nacionalni, to jest državni identitet u iznimno kompetitivnom globaliziranom svijetu“. U analizi ću se usmjeriti na dijelove koje smatram korisnijima.

Na samom se početku postavlja pitanje koliko veze ima knjiga koja se bavi marketingom i imidžom države s nacionalnim identitetom. Nisu li marketing i imidž dva pojma koja neodoljivo asociraju na konzumerizam, a posredno i globalizam koji nemilice uništavaju tradicionalne vrijednosti i uvode nove hibridne? Kako bih pojasnio, navodim citat iz knjige: „Imidž i nacionalni identitet su prihvaćeni, ali brand nas pogađa u srce. Da sam umjesto riječi brand i drugih korporacijskih izraza (…), koristio riječi kao što su identitet, nacionalni imidž (…), ni jedna obrazovana osoba ne bi ni trepnula. (…) Nacije kao što su Španjolska i Australija , čija se stvarnost promijenila, vrlo pažljivo i namjerno prilagođavaju tehnike koje u marketingu koriste samo (…) kako bi si pomogle projicirati novo, preuređeno ili na neki način promijenjeno viđenje samih sebe.“

Kao što je vidljivo iz podnaslova, knjiga je vrlo aktualna, osobito zbog

nekoliko razloga koje ću pokušati pobliže objasniti u daljnjem tekstu. U modernom je svijetu vrlo iracionalno očekivati zatvaranje jedne kulture, a time i nacije unutar svojih granica. Zbog međuovisnosti velikoga broja država potrebno je promisliti u kojem smjeru odvesti koncept nacije – države, odnosno kako odgovoriti suvremenim izazovima. „Japanci dvoume oko toga čine li ih njihov zemljopisni položaj, povijest i kultura Azijcima, (…) ili su po vrijednostima Zapadnjaci?“

Dakle, koncept nacionalnog identiteta u svojevrsnoj je krizi, više ne može zadovoljiti izazove koji su stavljeni pred njega i potrebno ga je preoblikovati. Zalaže li se autor za kraj nacije kao političkog fenomena i gleda li na to kao stvar prošlosti? Nipošto. „Samopoštovanje bismo mogli razumjeti kao svijest o tome tko smo i što smo, neovisno od toga što znamo i što možemo. To je osjećaj da smo netko i nešto sami sebima“.

Autor zatim navodi kako je osjećaj nacionalnog identiteta vrlo koristan, ne samo zato što jača društvenu koheziju, nego zato što i istraživanja pokazuju da su ponosniji narodi ujedno i uspješniji, u čemu, na temelju istraživanja, prednjače Amerikanci kao najponosniji narod. Dakle, kako u novome svijetu odgovoriti na nove izazove? Kako svoje ideje predstaviti drugima i tako očuvati većinu kulturnoga stvaralaštva? Kako se prilagoditi novoj stvarnosti?
Ono što autor stavlja u prvi plan i zapravo izlaže kroz knjigu je koncept „meke moći“, neformalnog i suptilnog utjecaja kojim svaka država može na jeftiniji način uvidjeti rezultate.

Brend koristi kao pojam pojednostavljene percepcije države, stereotipiziranoga poimanja određenih pojmova koji mogu biti pozitivni, ali i negativni. Što autor podrazumijeva pod „mekom moći“? U svojem djelu on ističe: „Meka moć predstavlja sposobnost zavođenja i privlačenja, a privlačenje često dovodi do oponašanja. Ako država uspije svoju moć učiniti legitimnom u očima drugih, njezine želje naići će na manji otpor.“

Vrlo jednostavno, kao što se engleski nametnuo kao lingua franca, američki proizvodi preplavljuju tržišta širom svijeta, a američka zabavna glazba ima povelik utjecaj. To dovodi do svjesnog i nesvjesnog oponašanja. Američki ideali poput kulta individualnosti i favoriziranja liberalne demokracije kao glavnog tipa državnog uređenja postaju dominantni, ako i ne nametnuti.
Nadalje se u djelu razlaže da je ovaj koncept uvelike djelotvorniji jer ne zahtijeva velike troškove. Mnogo je jeftinije utjecati na ljude pomoću zabavne glazbe nego držati vojne baze. Uz to, potencijalni će konzumenti prije kupiti proizvode iz poznatije zemlje nego iz potpuno nepoznatoga područja. Preostali se dijelovi knjige bave konkretnijim primjerima koji prikazuju kako su države provele brendiranje.

S obzirom na to da je ovaj dio usko vezan uz turistički i ekonomski aspekt te ih autor predstavlja na konkretnim primjerima, nisam smatrao važnim dalje raspravljati o napisanom, no svakako pozivam zainteresirane na čitanje.
Iako je ova knjiga napisana s marketinškoga aspekta, univerzalnost ideja koje autor iznosi velika je. Naime, osim u reidentificiranju države, izložene se ideje mogu primijeniti u mnogobrojnim drugima aspektima, primjerice kako „prodati“ političku ideju. Zbog te polivalentnosti i jednog drugačijeg „materijalističnijeg“ pristupa identitetu, preporučujem svima ovu knjigu.

Radovi
nevezani uz temu broja

DOMOVINSKI RAT– GRAĐANSKI ILI OBRAMBENI RAT?

Autor: **Antonio Mock**, mag. edu. hist. et geog.

U agresiji na Republiku Hrvatsku poginulo je preko 21 000 osoba: 13 583 na hrvatskoj strani, uključujući nestale (Goldstein 2003.). Pod okupacijom se našlo 14 760 km2 ili 26 % hrvatskoga teritorija. Prema podatcima Državne revizije za popis i procjenu ratne štete, izravna ratna šteta u Hrvatskoj u razdoblju 1990. – 1999. godine iznosila je 236.431.568.000 kuna ili 65.350.635.000 DEM. Prema drugim podatcima, uništeno je 180 000 domova, 25 % hrvatskoga gospodarstva te prouzročeno 27 milijardi USD materijalne štete. [1]

Domovinskomu ratu prethodila je pobuna dijela srpskoga življa u Hrvatskoj koja je izbila u kolovozu 1990. godine, a sam Domovinski rat sastoji se od tri etape. U prvoj je etapi, do siječnja 1992. godine, izvršena vojna agresija i Hrvatska je bila prisiljena na obranu. Oružani sukobi počeli su izbijati u travnju 1991. godine, uz postupnu naklonjenost JNA srpskim pobunjenicima, a od kolovoza 1991. godine prerasli su u izravnu agresiju iz Srbije. U drugoj etapi, od siječnja 1992. do svibnja 1995. godine, došlo je do zastoja u agresiji i do razmještaja mirovnih snaga UN-a duž crta prekida vatre. Za Hrvatsku je to bila etapa diplomatskih nastojanja i pregovora te strpljivog jačanja snaga uz provedbu operacija taktičke razine u kojima su oslobođeni manji dijelovi teritorija. U trećoj su etapi, u svibnju i kolovozu 1995. godine, bile izvedene vojne operacije u kojima je oslobođen najveći dio okupiranoga područja u Posavini i zapadnoj Slavoniji te na Banovini i Kordunu, u Lici i sjevernoj Dalmaciji. Preostalo okupirano područje u Podunavlju reintegrirano je uz pomoć prijelazne međunarodne uprave 1996. – 1998. godine.

1 PERKOVIĆ, I., 2001: Ratne štete, izdatci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj Revija za socijalnu politiku 8 (2)., 81–90.

Htio bih promotriti ovu temu kroz dva aspekta, možda i ključna za pokretanje tako velike mašinerije u koju su bili uključeni svi značajniji čimbenici srbijanskoga društva. Prvi je srbijansko teritorijalno posezanje i priprema prostora za brzo ratno djelovanje kroz prizmu reorganizacije vojnih oblasti u tadašnjoj Jugoslavenskoj narodnoj armiji, a drugi su demografski uzroci agresije. Što se događalo u Jugoslaviji i njezinim federativnim republikama sa stanovništvom u desetljećima koja su prethodila ratu? Ima li veze prirodni prirast i popis stanovništva te njegovo održavanje s vremenom pokretanja rata u bivšoj Jugoslaviji?

Srbijanska koncepcija kontrole prostora

Jugoslavenska narodna armija bila je udarni dio Oružanih snaga SFRJ. Do kraja 1988. godine sastojala se od šest armija, Vojnopomorske oblasti, Ratnoga zrakoplovstva i protuzračne obrane te jednoga samostalnog korpusa. Krajem 1988. godine JNA je prema planu Jedinstvo prešla na vojno-teritorijalnu organizaciju u kojoj su armije zamijenjene vojištima, odnosno vojnim oblastima. Značajka nove organizacije bila je protuustavno podređivanje TO-a zapovjedništvima JNA u ratu, konkretno republičkih i pokrajinskih štabova TO-a u ratu zapovjedništvima vojišta, a postrojba TO-a zapovjedništvima korpusa. Ovakva je organizacija dijelom funkcionirala i u miru, što se vidjelo u Sloveniji i Hrvatskoj tijekom 1990. godine.

Od snaga JNA u Sloveniji, sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Istri, Gorskom kotaru, Lici, Kordunu i Banovini osnovana je 5. vojna oblast sa sjedištem u Zagrebu. Peta vojna oblast sastojala se od podstožernih postrojba, četiri korpusa, od čega dva u Hrvatskoj i jedne pješačke divizije. Zrakoplovnu potporu 5. vojnoj oblasti pružao je 5. korpus Ratnoga zrakoplovstva i protuzračne obrane sa sjedištem u Zagrebu. Ostali, veći dio teritorija Hrvatske bio je podijeljen između 1. vojne oblasti i Vojnopomorske oblasti. Prva vojna oblast sa sjedištem u Beogradu obuhvaćala je Slavoniju, preko 17. korpusa koji je imao sjedište u Tuzli. Vojnopomorska oblast sa sjedištem u Splitu bila je nadležna za jadransku obalu i dio sjeverne Dalmacije, a sastojala se od Flote, tri vojnopomorska sektora i korpusa kopnene vojske u Kninu (sl. 1.).

Slika 1. Vojne oblasti JNA u drugoj polovici 1980-ih godina [2]

S ovakvom je strukturom JNA ušla u rat. Ratni plan JNA bio je dio jedinstvenoga plana obrane SFRJ. Od početka 1970-ih godina ratni planovi oružanih snaga SFRJ vođeni su pod imenom Sutjeska. Varijanta napada s Istoka bila je Sutjeska-1, a varijanta napada sa Zapada Sutjeska-2. Od proljeća 1990. godine Sutjeska-2 bila je osnovni plan JNA. U zimi i proljeće 1991. godine, JNA je izradila svoju posljednju verziju ovog plana. Zapovjedništvu 5. vojne oblasti podređena je ojačana Gardijska mehanizirana divizija koja je bila razmještena u Beogradu i užoj Srbiji. Prema njoj su orijentirani Banjalučki i Tuzlanski korpus 1. vojne oblasti, kao i Kninski korpus Vojnopomorske oblasti. [3]

Ideju manevra snaga objavio je savezni sekretar JNA Veljko Kadijević u svom pogledu na rat. Prema njegovu priznanju, zamisao ofenzive temeljila se na zahtjevu potpune blokade Hrvatske iz mora i zraka. Glavna zadaća bila je ipak na kopnu, a plan je bio Hrvatsku ispresijecati na pravcima Gradiška – Virovitica, Bihać – Karlovac – Zagreb, Knin – Zadar i Mostar – Split. Najjača skupina JNA sastavljena od oklopno-mehaniziranih snaga angažirana je u istočnoj Slavoniji, s ciljem da se brzo probije prema zapadu, spoji sa snagama JNA u zapadnoj Slavoniji i produži prema Zagrebu i Varaždinu, odnosno prema granici Slovenije. Istovremeno je planirano jačim snagama iz područja Herceg Novi – Trebinje s kopna blokirati Dubrovnik, izbiti u dolinu Neretve i tako pomoći snagama angažiranima u napadu na pravcu Mostar – Split (sl. 2). Prema očekivanoj provedbi dijela zadaće trebalo je osigurati i „držati granicu Srpske Krajine u Hrvatskoj“, izvući preostale snage JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske. Već uporabljenim sastavima JNA trebalo je pridodati još 15 do 18 oklopnih, mehaniziranih i pješačkih brigada kopnene vojske. Za njihovu mobilizaciju, pripremu mobiliziranih i demobiliziranih postrojbi, kao i dovođenje na pravce uporabe, planirano je 10 – 15 dana, što je ovisilo o stupnju njihove bojne spremnosti i udaljenosti od pravca uporabe. Operacija je počela početkom druge polovice rujna 1991. godine (sl. 2) . [4]

Pohod JNA na Hrvatsku u rujnu 1991. godine nesumnjivo je imao elemente razrađene ratnim planom Sutjeska-2. Srbijanski problem bio je netransparentan ratni cilj zbog nesuglasja između Srbije i JNA koja je to trebala provesti u djelo. Srbija je bila za Veliku Srbiju, a JNA za obnovu Jugoslavije. Nakon sukoba u Sloveniji, srbijanski je politički vrh od vojnog vrha tražio i dobio obećanje da će Armija glavne snage koncentrirati na crti „Karlovac – Plitvice na zapadu; Baranja, Osijek, Vinkovci – Sava na istoku i Neretva na jugu. Na taj način pokriti sve teritorije gde žive Srbi do potpunog raspleta, odnosno do konačnog slobodnog opredeljenja naroda na referendumu.“ Uz to je traženo da se iz Armije potpuno eliminiraju Hrvati i Slovenci. Na temelju ovog zahtjeva, JNA je u drugoj polovici 1991. godine pokušala poraziti hrvatske snage pa je 14. svibnja 1990. godine stigla zapovijed o razoružanju TO-a koja je realizirana u sljedećih tjedan dana.

JNA je oduzela oružje TO Socijalističke Republike Hrvatske i pohranila ga u svoja skladišta. Armija je tvrdila da je oružje isključivo u nadležnosti vojske, a ne republika i da postoji mogućnost da se oružje vrati ako republike osiguraju „dobre uslove zaštite“. Iako su u dijelu općina osigurani uvjeti kvalitetne zaštite, oružje nije vraćeno. Istovremeno, 15. svibnja 1990. godine u Generalštabu Oružanih snaga potpisana je zapovijed o preustrojavanju snaga u JNA sukladno novoj političkoj slici u zapadnim dijelovima Jugoslavije. Krajem 1990. godine, unošenjem zadaće sprječavanja građanskog rata, promijenjena je doktrina postupanja JNA u izvanrednim prilikama. U postupcima Armije javlja se bitna novost – „tampon zona“. S „tampon zonama“ stavljen je znak jednakosti između tijela vlasti legalno izabrane politike i pobunjenih srpskih skupina.

2 http://www.google.hr/imgres?q=vojne+oblasti+jna&um=1&hl=hr&tbo

3 MARIJAN, D., 2003: „Jedinstvo“ – posljednji ustroj JNA, Polemos, 6 (1-2), 11–47

4 Isto

Slika 2. Plan JNA za napad na Hrvatsku [5]

Uz sve to, i izjave srbijanskih političara podupiru ideju velikosrpskih posezanja. Izjave Vojislava Šešelja govore o problemima i protivniku kakvog je imala Republika Hrvatska pred sobom. „Naš stav je savršeno jasan. Mi se zalažemo za obnovu srpske države na Balkanu, države koja će ujediniti sve srpske zemlje: današnju srpsku federalnu jedinicu, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu i srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju." [6]

Uoči 4. srpnja u listu ON, Šešelj je izjavio što bi on učinio da se nalazi na čelu Srbije: „Ja bih najpre naredio Armiji da povuče trupe i naoružanje sa područja današnje Slovenije i omogućio otcepljenje Slovenije. Zatim bih naredio amputaciju Hrvatske i povlačenje Armije i naoružavanje na liniji Karlobag – Ogulin – Karlovac – Virovitica. Ukinio bih sve organe savezne vlasti i formirao komitet srpskog nacionalnog spasa, koji bi imao sve ingerencije u vanrednom stanju do izbora za ustavotvornu skupštinu, a izbori bi se zakazali do kraja godine. To bi bilo bezbolno. Jer bi se Hrvati posakrivali u mišje rupe. To je kukavički narod. U genima su kukavice. U zapadnom Sremu 22 Srbina su potukli više od 300 ustaških specijalaca. Bosna je nesporno srpska, a kome se to od muslimanskih fundamentalista ne sviđa, moraće da pakuje kofere na vreme i da se seli. Ja smatram da je srpski narod samim svojim genetskim bićem uvek spreman za ratovanje. Svaki Srbin kad se rodi, rodi se kao vojnik, a to zna i Evropa. Mnogi su ovde na Balkanu platili gorka iskustva zato što su potcenjivali srpski narod. Ne verujem da će se neko naći tako brzo da nam nasilno nameće neka rešenja koja nisu u skladu sa našim nacionalnim interesima." [7]

Nadalje, beogradska Politika donosi u svom izdanju iz 14. svibnja 1991. godine Šešeljevu izjavu: „Nemamo mi ništa protiv toga da novi ustaški 'poglavnik' Franjo Tuđman stvori svoju Nezavisnu državu Hrvatsku, ali samo zapadno od linije Karlobag – Ogulin –Karlovac – Virovitica. Osvetićemo srpsku krv i ispostaviti račun novom ustaškom pokretu za sve zločine i za milion srpskih žrtava. Svekoliko srpstvo; srpstvo nema cene! (…) Iz Srbije treba da ode 100 000 Hrvata. Naprosto bez toga Srbija ne može smestiti nesrećne Srbe proterane iz Hrvatske. To je obična razmena stanovništva pod prinudom hrvatskoga državnoga terora."

Iz svih ovih Kadijevićevih i Šešeljevih izjava više je nego jasno da je vizija srbijanske agresije izlazila na hrvatski Jadran, s jasnom idejom presijecanja Hrvatske na nekoliko dijelova i amputacijom većine hrvatskog državnog teritorija.

Demografski uzroci agresije

Kada govorimo o uzrocima pokretanja rata i velikosrbijanske agresije na prostoru Republike Hrvatske, definitivno kao jedan od ključnih uzroka možemo smatrati demografsko stanje u Jugoslaviji, a pogotovo u samoj Srbiji. Mnogi, kada se govori o velikosrbijanskom ratu i uzrocima istoga neće lako naći razlog zašto se stvarno pokretao takav mehanizam. Sve je bilo idilično,

5 *Slika 2. Plan JNA za napad na Hrvatsku*
6 *Intervju Branka Akarmica, Tribuna, 1. listopada 1990. godine*
7 *List ON, 7 (1) 1990.)*

pod budnim okom Beograda bila je vojska, policija, vanjska politika, školstvo itd., živjelo je bratstvo i jedinstvo i ostale nebitne stvari, ali neke se svari nisu mogle kontrolirati (Šterc i Pokos, 1993). [8] Tako su nastupili prosvjedi na Kosovu 1981. godine kada su u Prištini izvikivane parole „Kosovo republika" itd. Prosvjedi su nasilno ugušeni jer je Beograd poslao JNA da smiri prosvjednike Albance koji su tražili pravo na samoopredjeljenje i neovisnost SAP Kosovo.

Brojke su uvijek bile te koje su zabrinjavale „službene krugove" Srbije i Jugoslavije. Sličan problem imao je i Sovjetski Savez, odnosno Rusi u SSSR-u, čiji se broj postupno smanjivao u odnosu na druge narode koji su činili Sovjetski Savez. Tako se broj Rusa osamdesetih godina 20. stoljeća opasno približavao udjelu od 50 % u ukupnom udjelu stanovnika. Srbi nisu imali takav problem jer su u ukupnom stanovništvu Jugoslavije činili 36,3 % stanovnika prema popisu iz 1981. godine. Međutim, udio Srba u ukupnom stanovništvu Srbije smanjen je na samo 66,4 %. Istodobno je udio Hrvata u Hrvatskoj bio 75,1 %, Slovenaca u Sloveniji 90,5 % itd (Šterc i Pokos, 1993). Jasno je bilo da se postotak Srba u Srbiji kao i u Jugoslaviji smanjuje te je trebalo nešto učiniti da bi se stalo na kraj smanjenju Srba u relativnom broju u odnosu na druge narode i narodnosti. Velik problem Srbiji bio je izrazito velik porast Albanaca na Kosovu i u samoj užoj Srbiji. Albanci su 1981. godine prema popisu stanovništva činili 7,7 % stanovnika Jugoslavije i, gledajući postotke ostalih naroda u ukupnom broju, prijetilo je da Albanci budu treći narod po relativnom broju odmah iza Srba i Hrvata jer je Crnogoraca bilo 2,6 %, Makedonaca 6 % od ukupnoga broja, dok je Muslimana bilo 8,9 %, što je skoro izjednačeno s Albancima (Šterc i Pokos, 1993). Problem Albanaca očitovao se i u tome što im je životni prostor na Kosovu postao malen, naseljavali su tako prostor zapadne Makedonije, granični prostor sa Crnom Gorom, južnu Srbiju i po svim demografskim pokazateljima, Albanci su razmjerno brzo rasli zahvaljujući primarno visokoj stopi nataliteta. Dakle, da su Albanci izašli na popis stanovništva 1991. godine i da tada već nije pokrenuta velikosrbijanska agresija, Albanci bi bili treći narod u Jugoslaviji po relativnom broju stanovnika. U samoj Srbiji Albanaca je 1981. godine bilo 14 %, s trendom da bi ih 1991. godine bilo oko 20 % u ukupnom narodnosnom udjelu Srbije. [9]

Poseban je problem srbijanskoj politici bio odnos novorođene srpske i nesrpske djece u Srbiji, kao i u Jugoslaviji. Od ukupnog broja rođene djece 1989. godine u Srbiji (144 926), srpskoga etničkoga podrijetla bilo je tek 50,48 % djece, dok je 33,69 %, odnosno 48 812 djece bilo albanskoga etničkoga podrijetla. Sudeći prema trendovima, u naredno se vrijeme moglo očekivati izjednačenje broja rođene srpske i albanske djece. Nadalje, na razini cijele Jugoslavije, broj rođene djece srpskoga etničkoga podrijetla iznosio je 28,54 % djece, dok je istovremeno u drugim, nesrpskim republikama broj novorođene djece srpskoga etničkoga podrijetla bio ispod relativnoga udjela Srba u stanovništvu. Tako je u Bosni i Hercegovini 23,97 % novorođenih naspram 32 % udjela u ukupnom stanovništvu, u Hrvatskoj 9,36 % naspram 12,2 % itd. [10] Sve to navodi na jasne zaključke da su Srbi, vršeći agresiju prije 1991. godine, htjeli prikriti negativni demografski trend srpskoga etničkoga kontingenta u Srbiji i Jugoslaviji uopće. Nadalje, zbog pozitivnoga prirodnoga prirasta Albanaca na Kosovu, isti su naseljavali i ostale republike Jugoslavije, međutim, najviše su se naseljavali u područje zapadne Makedonije, prigranična naselja u Crnoj Gori. Na prostoru južne Srbije u dva naselja i prevladavaju (Bujanovac, Preševo), a imaju visok udio u jednoj općini (Medveđa). Nadalje, dvije su općine na jugu Srbije zapravo s bugarskom etničkom većinom i malim apsolutnim brojem Srba, a to su Trgovište i Bosilegrad. [11] Jasno je da je jug etnički izgubljen, prošaran mnogim nesrpskim narodima koji nastanjuju prostore Kosova, Makedonije, južne Srbije i Crne Gore. Tako se otvara prostor prema zapadu za izvršenje velikosrbijanske agresije i okupacije nesrpskih teritorija pod svaku cijenu.

Srbija je godinama uspješno naseljavala nesrpska područja srpskim stanovništvom. Tako je Vojvodina, povijesno nikad dio srpskih povijesnih zemalja, postala demografski praktično Srbija, s postotkom većim od 60 %, prema popisu iz 2002. godine. Srbija je također planski naseljavala Srbe po svim urbanim područjima cijele bivše Jugoslavije, kroz javne i državne službe te su tako bili prisutni u svim općinama bivše Jugoslavije. Kako su Srbi tradicionalno nastanjivali brdsko-planinske prostore cijele bivše države, tako je dolazilo do pada nataliteta, demografskoga izumiranja i konačno preseljavanja Srba u matičnu zemlju, što naravno nije pogodovalo velikosrbijanskom planu vršenja agresije na Hrvatsku i BiH jer je Srbija također bila imigracijsko ishodište, ali su njezini građani većinom ostali unutar granica Jugoslavije, dok su Hrvati u većoj mjeri odlazili u inozemstvo u potrazi za radnim mjestom. Nadalje, često se manipuliralo s nacionalnom kategorijom „Jugoslavena" u mnogim programiranim anketama, kao i u „stručno-znanstvenim" radovima. Dublje analize pokazale su da nacionalnu kategoriju „Jugoslavena" ne čine uglavnom Srbi, već da je riječ o mješovitim etničkim područjima u kojima se formirala ta

8 ŠTERC, S., POKOS, N., 1993: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, Društvena istraživanja 4-5 (2-3), Zagreb, 305–333
9 Isto
10 Isto
11 Isto

nacionalna kategorija. Također, često su se ljudi u miješanim brakovima nazivali „Jugoslavenima“, što upućuje na to da nije riječ samo o Srbima, već i svim drugim pripadnicima etničkih naroda. To je bila jedna od mnogobrojnih manipulacija, kao i brojni drugi procesi koje su Srbi prisvajali sebi kao nositeljima, a zapravo su se uvijek pridruživali prema vlastitom interesu i kasnije ih umnogome koristili kao promidžbu ideje o Velikoj Srbiji. [12]

Na kraju, na temelju tolikih uvjeravanja kroz povijest sebe i drugih da su nositelji panslavizma, panjugoslavizma, antifašizma itd., kao i forsirajući mit o Velikoj Srbiji, ratničkoj Srbiji, srpskom junaštvu i tko zna kakvim još mitovima, uspjeli su se nametnuti međunarodnoj zajednici kao najvažniji čimbenik na ovim prostorima i kao i najveći narod, iako iz demografskog aspekta sagledano stanje nije bilo tako u 20. stoljeću.

Prema popisu stanovništva iz 1981. godine, Srba je u tadašnjoj Jugoslaviji bilo 8 140 507 ili 36,3 %, a Hrvata 4 428 043 ili 19,8 %. Kako Srbi nikada nisu intenzivnije iseljavali iz Srbije prema europskim zemljama, već su se zadržavali unutar granica Jugoslavije, lako se može procijeniti da Srba ima oko 9 milijuna, s npr. etničkom zajednicom Srba u Rumunjskoj (oko 34 000). S tim su brojem Srbi smatrani velikim narodom, a Hrvati malim. Procjena je da je Hrvata na prostoru bivše Jugoslavije bilo 4,8 milijuna. Analize demografskih promjena u razdoblju 1921. − 1981. godine u Hrvatskoj i Srbiji pokazuju da bi Hrvatska, da joj je stanovništvo raslo po stopi kao u Srbiji, imala 1,8 milijuna stanovnika više. Kada govorimo o iseljavanju stanovnika iz Hrvatske u istom razdoblju, analize pokazuju da je iz Hrvatske iselilo oko milijun ljudi. Uzimajući u obzir reproduktivnu stopu iseljenog stanovništva, dolazimo do brojke od još 2 − 2,5 milijuna ljudi koji čine hrvatski emigracijski kontingent.[13] Kako piše S. Šterc, „Srbi su ostajali i učvršćivali svoju Jugoslaviju, Hrvati su odlazili i sanjali o povratku vlastitoj državi; Srbi su brojni i veliki narod, a Hrvati, iako ih je tek neznatno manje, dijele sudbinu malog.“ [14]

Za vrijeme pobune i agresije u Hrvatskoj, cilj pobunjenih Srba, kao instrumenta velikosrbijanske politike iz Beograda, bio je izlazak na more i kontrola Jadrana od Karlobaga do Konavala. Analizom izvora ustanovljeno je da su Srbi okupirali općine u kojima su bili većinsko stanovništvo, kao i općine u kojima su činili znatniji postotak. Pripajanje pojedinih mjesnih odbora drugim općinama u kojima su Srbi činili većinu činjeno je u prostoru tako da je zapravo stvarana granica zamišljene „Velike Srbije“ na liniji Virovitica − Karlovac − Ogulin − Karlobag. Krajinskim je Srbima nuđen Plan Z-4 kojim bi dobili

12 Isto
13 Isto
14 Isto, str. 310

dva autonomna kotara, Knin i Glinu, a k tome bi još bili teritorijalno povezani preko Slunja. Odbili su takvo okončanje agresije želeći zadržati postojeće granice tzv. Republike Srpske Krajine. U tom su pogledu Srbi zazivali vojnu intervenciju HV-a kako bi prebacili krivnju sa sebe na hrvatsko vodstvo i zadržali postojeću poziciju u prostoru RH.

Odbijanjem Plana Z-4 pobunjeni su Srbi dali jasnu poruku što žele, zadržavanje postojećeg okupiranog dijela i teritorijalno pripojenje s tzv. Republikom Srpskom. Stanje u tzv. Krajini bilo je iz više aspekata iznimno teško. Gospodarstvo je bilo na izdisaju, inflacija je bila visoka, Srpska vojska Krajine nije primala plaću te je bila nemotivirana za bilo kakva djelovanja. Milošević je, što je potvrdio i Peter Galbraith na suđenju Slobodanu Miloševiću u Haagu, imao zadnju riječ u političkim odlukama te je, kako piše Ante Nazor u knjizi Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih, Milošević prvoga dana Oluje telefonirao Martiću i poručio mu da „Krajina“ izdrži pet do šest dana kako bi se Beogradu ostavilo prostora za djelovanje. Dakle, računalo se da će Hrvatska pred međunarodnom zajednicom biti diskreditirana te će Beograd, otprije opterećen gospodarskim sankcijama, dobiti bolji status u pregovorima oko zadržavanja „Krajine“ na prostoru RH.

Srbi u Hrvatskoj nisu pristajali na primirja, odnosno, njihovo ponašanje u hrvatskom prostoru bilo je pokazatelj da im je jedini cilj ujedinjenje srpskih tvorevina zapadno od Drine i potom pripojenje matičnoj zemlji Srbiji. Na temelju mnogih poteza na terenu bilo je vidljivo da je vjetar u leđa pobunjenim Srbima u Hrvatskoj davala velikosrbijanska politika iz Beograda gdje je politička i intelektualna elita imala jedan cilj – amputaciju velikog dijela Republike Hrvatske, izlazak na more preko strateški važnog, ne slučajno osvojenoga prostora zapadne Krajine i kontrolu Jadrana od Karlobaga južnije.

Potpuno je jasno da je Republika Hrvatska koristila legitimno pravo uspostavljanja samostalnosti i neovisnosti koja je uslijedila nakon jačanja nacionalizma dijela Srba potaknutog iz Beograda. Hrvatskoj je rat bio nametnut i RH je vodila obrambeni rat protiv velikosrbijanske agresije. Pravednom je borbom oslobodila okupirani prostor, a zaključno s mirnom reintegracijom Podunavlja stavila je pod kontrolu cjelokupni državni teritorij.

Tragičnost hrvatskoga obrambeno-oslobodilačkog rata jest u tome što agresor nije imao namjeru samo fizički osvojiti zemlje. Bit je bila i u potpunom uništenju identiteta Hrvatske i Hrvata – pojedinca, kulture i povijesti. O tome najbolje svjedoči granatiranje Dubrovnika, UNESCO-ve svjetske kulturne baštine, šibenske katedrale, zadarske prvostolnice te niza drugih objekata.
Sada se na kraju možda pitate zašto sam iznio one brojčane podatke o broju

umrlih i materijalnoj šteti koja je bila uzrokovana ratom i agresijom na Hrvatsku? Vrlo je važno odrediti karakter rata koji se vodio na prostoru Republike Hrvatske. Danas u 21. stoljeću u Hrvatskoj, kada se mnoge stvari u društvu relativiziraju, treba jasno reći da je rat koji su hrvatska država i njezini odani građani vodili bio rat za neovisnost i oslobođenje od agresora koji je stoljećima imao teritorijalne pretenzije i želju za osvajanjem hrvatskoga nacionalnog prostora u potrebi da izliječi stoljetne komplekse vlastitog identiteta koji se valjda u pomanjkanju osobnog bogatstva drznuo krenuti u pohod na tuđu zemlju, kulturu i identitet. Na svu sreću, hrvatski su sokoli podmetnuli svoja leđa i dali sve što su imali. Završit ću ovo pisanje riječima ubijenoga vukovarskoga izvjestitelja i heroja Siniše Glavaševića: „Nema leđa jačih od mojih i vaših, i zato, ako vam nije teško, ako je u vama ostalo još mladenačkog šaputanja, pridružite se. Netko je dirao moje parkove, klupe na kojima su još urezana vaša imena, sjenu u kojoj ste istodobno i dali, i primili prvi poljubac − netko je jednostavno sve ukrao jer, kako objasniti da ni Sjene nema? Nema izloga u kojem ste se divili vlastitim radostima, nema kina u kojem ste gledali najtužniji film, vaša je prošlost jednostavno razorena i sada nemate ništa. Morate iznova graditi. Prvo, svoju prošlost, tražiti svoje korijenje, zatim, svoju sadašnjost, a onda, ako vam ostane snage, uložite je u budućnost. I nemojte biti sami u budućnosti. A grad, za nj ne brinite, on je sve vrijeme bio u vama. Samo skriven. Da ga krvnik ne nađe. Grad – to ste vi!“

Literatura

- *Goldstein I., 2003: Hrvatska povijest, Novi Liber, Zagreb*
- *Marijan, D., 2003: „Jedinstvo“ – posljednji ustroj JNA, Polemos, 6 (1-2), 11–47.*
- *Marijan, D., 2008: Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj, Hrvatski institut za povijest, Zagreb*
- *Šterc, S., Pokos, N., 1993: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, Društvena istraživanja 4-5 (2-3), Zagreb, 305–333.*

Izvori:

- *Akarmica, B., 1990: Intervju sa Šešeljem, Tribuna, 1. 10. 1990. godine.*
- *Perković, I., 2001: Ratne štete, izdatci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Re publici Hrvatskoj Revija za socijalnu politiku 8 (2)., 81–90.*

Mrežni izvori:

- *List ON, http://stopsrs.mojblog.rs/p-govori-i-izjave-vojislav-seselj/29110.html*

REVOLUCIJA NIČEGA: JULIUS EVOLA I KRITIKA MANIFESTACIJE DRUŠTVENIH PROMJENA U 1960-IM GODINAMA

Autor: **Mario Tomas**, mag. hist.

Rad pokušava ponuditi kompleksan uvid u Evolinu misao kroz 1960-e godine, zadržavajući se na interpretaciji značaja njezine metapolitike kroz desetljeće koje predstavlja razdoblje velike Evoline popularnosti i intenzivnog izdavaštva u kojemu je dobio etiketu Marcusea s desnice. U ovom razdoblju, posebno krajem šezdesetih, objavljuje niz knjiga, članaka i razgovora s kojima opisuje društvene promjene kroz nekoliko aspekata. Evolina kritika odnosila se na studentski pokret, stigmatiziran kao iracionalni i subverzivni fenomen, novu kulturu koja je obilježila karakter mlađih generacija te formulacija jednog modela suprotstavljanja desnice, shvaćenog kao revolt protiv modernog svijeta i kao forme legitimacije svakog mogućeg propitivanja i osporavanja dominantnih sustava.

Cavalcare la tigre kao pretpostavka kritike

Djelo Cavalcare la tigre (Jahati tigra), izdano 1961., predstavlja svojevrsnu uputu Juliusa Evole prema, kako ih je nazvao, „strancima modernog svijeta“, tj. ljudima tradicije: *namjera ove knjige je proučiti pojedine aspekte, zbog kojih je aktualna epoha esencijalno predstavljena kao doba disolucije, suočavanjem s problemima ophođenja i formama egzistencije koji su u takvoj situaciji prikladni određenom tipu ljudi.* [1] Obraćajući se „diferenciranom“ čovjeku, Evola predlaže normu i strategiju ponašanja u suočavanju s modernošću koja proizlazi iz tradicionalne metafizike, smatrajući kako disolucija modernog svijeta pogađa buržoasko društvo na sličan način kao što je ono pogađalo tradicionalno. Takva „negacija negacije“ ocrtava određenu alternativu između „ništavnosti“ i mogućeg povratka tradiciji: *Alternativa je da ta „negacija negacije“ procvjeta u ništavnosti – u ništavnosti koja izbija iz višestrukih formi kaosa, očaja, pobune i osporavanja koje karakteriziraju nemali broj struja posljednjih generacija, ili u onoj drugoj ništavnosti koja se krije iza organiziranog sustava materijalne civilizacije, ili pak da ta za ljude u ovom diskursu stvori novi slobodan prostor koji eventualno može biti premisa za nadolazeću formativnu akciju.*[2] Metafora „jahanja tigra“ opisuje obrazac ponašanja koji tradicionalna etika propisuje za završne etape povijesnih ciklusa: *kad se jedan civilizacijski ciklus približava kraju, teško je nešto postići otporom, izravnim suprotstavljanjem dominantnim snagama, struja je previše jaka. Esencijalno je ne dopustiti impresioniranje prividnim uspjesima snaga epohe. Takve snage su ionako, zbog lišenosti bilo kakvog superiornog principa, ograničene. Ne treba se fiksirati na sadašnjost i na približne stvari, već imati u vidu uvjete koji mogu ocrtati buduće vrijeme. U tom slučaju princip za slijediti je ostavljanje slobodnog prolaza snagama i procesima epohe, zadržavajući se spremnima intervenirati kada se „tigar“, koji ne može nasrnuti na onog tko ga jaše, umori.*[3] Napuštajući izravnu akciju, Evola zagovara povlačenje „diferenciranog čovjeka“ na interne pozicije kao preduvjet za eventualni povratak tradiciji u budućnosti. U skladu s tim, sugerira apolitičnost povezanu s „disolucijom politike“: *U suvremenom svijetu svaki je oblik hijerarhijske i organske države, u tradicionalnom smislu, nestao i ne nazire se jedna stranka koja stremi ka „određenoj superiornoj ideji“. Uosta-*

1 *J. EVOLA, Cavalcare la tigre, Edizioni Mediterranee, Rim, 2009., str. 21.*
2 *Isto, str. 25.*
3 *Isto, str. 27.*

lom, ako se takav pokret i pojavi, on ne bi bio podržan od strane masa koje pozitivno reagiraju prema onima koji im obećavaju materijalne pogodnosti i društveno napredovanje. [4] Za „diferenciranog čovjeka" jedina prihvatljiva norma je apolitičnost, tj. odmak od političkog svijeta.

Zagovaranje koncepta tradicije je središnja misao knjige, kao i uostalom čitave Evoline misli jer u njoj pronalazi antinihilistički kontinuitet razvoja društva i kulture. U tradiciji je pronalazio principe koje je okarakterizirao kao superiorne i suprotstavljao ih raznim društvenim aspektima kroz šezdesete godine.

Kritika mladih i studentskog pokreta

Evolina kritika šezdeset osme pretpostavlja prije svega podcjenjivanje mladih kao autonomnoga, političkog i društvenog subjekta. U filozofiji povijesti usmjerenoj prema ideji dekadencije, koncept „mladog" ne predstavlja ekvivalent konceptu „novog". Mladenaštvo je znači „regresivan fenomen suvremenosti" i prema njemu je mlada osoba glas promjene, nositelj novih i autentičnih vrijednosti kojemu se treba ostaviti slobodan put i od kojega bi se trebalo učiti, umjesto da ga se obrazuje i formira. [5] Govoreći o talijanskoj mladeži, zaključio je kako je infantilna: k*ad ta mladež zaključuje kao nije shvaćena, jedini odgovor je da se nema što shvatiti, jer je njihova glupost invazivna i drska* te zaključuje kako u većini slučajeva argument ne zaslužuje biti razmatran na razini koja mu je posvećena kao ni važnost koja mu se pripisuje uz apsurdno odbacivanje kritike onih koji nisu „mladi". *Nema sumnje da živimo u epohi disolucije, pa prema tome uvjeti koji prevladavaju uvijek su oni za koje društvo više nema značaj*.[6] Koncept „mladosti" prema tradicionalnoj perspektivi odbija generacijsku granicu prikazujući se kao unutarnja dimenzija, karakterizirana voljom za neuvjetovanim, koja implicira sve što je idealizam u pozitivnom smislu, a s druge strane svaku vrstu hrabrosti, kreativne inicijative, raspoloženja koje dovodi do novih pozicija, imajući u vidu vlastitu osobnost. [7] U ovom

4 *Isto, str. 152.*
5 *F. CASSATA, A destra del fascismo - profilo politico di Julius Evola, Bollati Boringhieri, Torino, 2003. str. 395.*
6 *J. EVOLA, L`Arco e la Clava, Edizioni Mediterranee, Rim, 1995. str. 191.*
7 *J. EVOLA, Ricognizioni, Edizioni Mediterranee, 1974. str. 39.*

smislu biološka mladost za Evolu pretvara se u političku mladost, ali samo u mjeri u kojoj umjesto da se postaje „revolucionarima pod svaku cijenu", postaje se eksponentima tradicije i nositeljima njezine snage.[8] Na vrednovanje mladeži nadovezao je odbacivanje glavnih karakteristika kulture mladih u šezdesetim godinama. Prihvaćanje određenih modela od strane mladih s obzirom na glazbu, odijevanje, uporabu žargona Evola je protumačio kao vulgarni eksces i simptom „regresivnih progresista" povezanih s dekadencijom suvremenoga svijeta. Posebna osuda bila je usmjerena prema vulgarnim izričajima mladih: *S obzirom na to da takav žargon nije onaj iz vlastite klase, vlastitog društvenog ambijenta, a koriste ga mladi i osobe zrele dobi iz srednje klase, pritom vjerujući da time daju dokaz slobode i moderniteta, smisao tog fenomena je jednostavno u preferiranju degradacije.*[9] S obzirom na onodobnu glazbu, dotaknut je uspjeh Beatlesa koji su okarakterizirani kao „kreštavi glazbenici" te još jedna manifestacija ukusa za vulgarno. Osim toga, rasprostranjenost popa i rocka na svjetskoj razini predstavljena je kao izražaj internacionalizma i američke kulturne hegemonije koja zahvaća mlade na masovnoj razini.[10] S obzirom na masovni studentski pokret u šezdesetim godinama, Evola daje dvostruku interpretaciju, ovisnu o povezanosti, odnosno nepovezanosti studentskoga bunta s politikom. S jedne strane, gotovo konspiratološki, studentski revolt predstavlja jednostavno kao oružje u rukama marksističke subverzije, u smislu puke instrumentalizacije studentskog pokreta, ali također i kao značajku stvarnih političkih afiniteta. S druge strane, studentski je pokret depolitiziranoga karaktera, definiran kao iracionalan i anarhičan instinktivni fenomen: *reakcija protiv negativnih aspekata aktualnog svijeta je obilježje spomenutih struja, ali još je više za njih karakteristično da se radi o instinktivnim manifestacijama koje su nesređene i anarhične pa se ni na koji način mogu legitimirati kao protivne onome kome se suprotstavljaju.* [11] Na taj način, suprotstavljanje i osporavanje studentskoga pokreta određeno je kao iracionalni anarhizam mase s nekoordiniranim instinktom koji u Evolinom dekadentističkom i antiprogresivnom poimanju povijesti predstavlja simptom dodatnog pada i regresije moderniteta.

8 *Isto, str. 42.*
9 *J. EVOLA, L`Arco e la Clava, Edizioni Mediterranee, Rim, 1995. str., 81.*
10 *F. CASSATA, A destra del fascismo, str. 397.*
11 *Isto, str. 405.*

O Marcuseu i maoizmu

Iz određene političke i ideološke perspektive, za Evolu Herbert Marcuse i Mao Tse-tung predstavljaju uzore studentske pobune u šezdesetim godinama.

Interpretirajući Marcuseovu popularnost, Evola ističe kako je njegov slučaj zanimljiv kao primjer načina na koji se u tom vremenu formirao mit: *Snaga Marcuseovog mita je u kristaliziranju konfuznog impulsa revolta koji je, lišen principa, vjerovao kako je pronašao u njemu svog filozofa bez jasnijeg viđenja i bez jasnijeg odvajanja pozitivnog i negativnog u ozbiljnoj studiji. U stvarnosti, Marcuse je mogao dati vrijedan doprinos kritici moderne civilizacije, predstavljajući se samo kao epigon jedne skupine mislioca koji su je već ranije započeli.* [12] Iz određene političke i ideološke perspektive, za Evolu je Herbert Marcuse predstavljao važnog mislioca koji je motivirao bunt studenata i mladih u šezdesetim godinama. S njim je dijelio jedan aspekt kritike sustava, analizu represivnog karaktera tehnološki naprednog društva: *Marcuse je ocrtao grubi okvir „industrijski naprednog društva" i „civilizacije konzumiranja" optužujući oblike njezinog ujednačavanja, porobljavanja i represivnog uvjetovanja, u okviru sustava dominacije koji se, kako ne bi prišao teroru i neposrednom nametanju, realizira u znaku dobrobiti, maksimalnom zadovoljavanju potreba i prividnoj, slobodnoj demokratičnosti, a stvarno nema manje totalitaran i destruktivan karakter od komunističkih sustava. Marcuse u svojoj analizi pokazuje kako je funkcionalizam utjelovljen na istom području kao i špekulativna i znanstvena misao, koja znanju uzima svaki metafizični karakter, podređujući sve instrumentaliziranoj „racionalnosti".*[13] Ovoj interpretaciji Evola oduzima originalnost te zaključuje: *Sa svim tim Marcuse nije rekao ništa stvarno novo. Prethodnici takve kritike pronalaze se već u jednom De Tocquevilu, Johnu Stuartu Millu, A. Siegfriedu te u samom Nietzscheu.*[14] S druge strane, isticao je nekonzistentnost Marcuseove kritike te ga okarakterizirao kao autora revolucionarne utopije prepuštene provedbi studentima i marginaliziranim manjinama: *Takvo suprotstavljanje pomaknulo se iz revolucionarnog marksizma, lišenog originalne snage, prema „globalnom suprotstavljanju" sustavu koje u svom neraspolaganju niti jednim superiornim principom, u svom iracionalnom, anarhičnom i instinktivnom karakteru, u svom obraćanju manjinama i „outsiderima" zbog pomanjkanja drugog izbora te po prilici i tzv. „trećem svijetu" kao jedinom revolucionarnom potencijalu, efektivno stoji u ispraznom značaju, predstavlja histeričnu „revoluciju" ničega i s kojim se, između ostalog, potvrđuje opći nihilistički karakter epohe.*[15] Prema tome Evolina kritika ima složen karakter, „mit o Marcuseu" nedvojbeno je osuđivan, iako je njegovu revoltu davao legitimnost uz isticanje nedostataka u nuđenju pozitivne alternative. Marcuse prema Evoli postaje dostojan filozof „revolucije ničega" u formi „divlje i destruktivne" odmetnutosti. [16]

Motiviran popularnošću Mao Tse Tunga, pogotovo u određenim krugovima desnice, u listu Il Borghese 1968. objavljuje članak u kojemu analizira karakter maoizma. Evola je smatrao da se o jednoj pravoj, specifičnoj maoističkoj doktrini ne može uopće govoriti, stoga jedan čisti mit maoizma kojemu nedostaju precizne ideološke formulacije izvodi iz značaja danog Maovoj „kulturnoj revoluciji" i nacionalizmu. *Kao baza maoističke doktrine smatran je nacionalizam. Ali na stranu što se nacionalizam već afirmirao s Titovom „herezom" i čini se da napreduje i među mnogim satelitima SSSR-a, prelazi se preko ključnog pitanja, to jest da se u maoizmu radi esencijalno o jednom komunističkom nacionalizmu, temelj je kolektivistička koncepcija mase, ili skoro horde, nacije, u konačnici ne različite od one jakobinske. Kada Mao kaže da se želi boriti protiv rigidnih stranačkih i birokratskih struktura za izravnu povezanost s „narodom", kada govori o „vojsci koja sve radi s narodom" preuzimajući nama dobro poznatu formulu „totalne pokretljivosti", on manje ili više manifestira isti duh, ili pathos, masa iz francuske revolucije, dok odnos masa – poglavar (kult osobnosti protiv kojeg se borilo u poststaljinističkoj Rusiji uskrsnuo je, ojačao u osobi Maoa), reproducira jedan od najproblematičnijih aspekata diktatorskih totalitarizama. Komunizam plus nacionalizam upravo je suprotno od superiorne artikulirane koncepcije, aristokracija nacije.*[17] Interpretirajući Maovu kulturnu revoluciju nastavlja: „Kulturna revolucija" bila bi pozitivno nihilistička, ciljala bi na obnovu koja kreće od nule. Sve su to samo prazne riječi. Osim toga, Mao se ne obraća čovjeku već „narodu": narod, narod je jedina pokretačka sila, stvaratelj univerzalne povijesti. Prijezir prema osobi, prema pojedincu, nije manje nasilan nego što je bio u prvoj boljševičkoj ideologiji. Famozna kulturna revolucija upravo je antikulturna revolucija. Kultura je u tradicionalnom i zapadnom smislu (čak tradicionalno kineska: konfucijanski ideal jena) osporavana i protiv nje se bori. Na kraju zaključuje kako Mao može ostaviti dojam na naivnog, onog koji je u početnoj aktivističkoj fazi, euforičnoj za revolucionarnim pokretom, ali ne u većoj mjeri. Kao adekvatnije točke orijentacije preporučuje ideje „herojskog realizma" Ernsta Jüngera, for-

12 *J. EVOLA, Il mito Marcuse, u: „I testidiTotalità, Il Borghese, La Destra", 2002., str. 65.*
13 *Isto.*
14 *Isto.*
15 *J. EVOLA, Cavalcarela tigre, Edizioni Mediterranee, Rim, 2009., str. 43.*
16 *J. EVOLA, Il mito Marcuse, str. 68.*
17 *J. EVOLA, L` infatuazione maoista, u: „I testidi Totalità, Il Borghese, La Destra", 2002., str. 69.*

muliranog izvan bilo koje instrumentalizacije, u razdoblju neposredno nakon Prvoga svjetskog rata. [18]

Suprotstavljanje desnice

Dobar dio Evolinih tekstova nakon Drugoga svjetskog rata cilja na teoretizaciju o jednoj tradicionalnoj desnici koja bi postala opće prihvaćenom normom. Prema definiciji koju je dao, u kontekstu „parlamentarne anarhije" desnica se ne poistovjećuje s konzervativnom strankom suprotstavljenoj ljevici, niti jednoj društvenoj klasi ili interesnoj skupini, već kao snaga usmjerena ideji obrane države u odnosu na dominaciju nad državom u ime ekonomije i individualističkog atomiziranja društva.[19] S obzirom na vlastitu kritiku osporavanja sustava koje je zagovarala ljevica, prema kojoj se radilo o lažnom osporavanju, lišenog bilo kakve pozitivne alternative i obilježenog „iracionalnim temeljima", Evola, kao njemu suprotstavljeno zagovara stvarno osporavanje s desnice, legitimirano metafizikom tradicije i usmjereno ne samo protiv sustava i konzumerističkog društva, već i na općenitijoj razini, protiv moderniteta. Prema njegovu teoretiziranju, takvo je globalno osporavanje trebalo činiti nekoliko elemenata: ideja stvaranja političke i spiritualne elite, model reforme sveučilišta i projekt progresivnog transformiranja društva.[20] Svjestan nemogućnosti prihvaćanja takvog koncepta na široj i masovnijoj razini, zbog predvidljive inercije širih slojeva stanovništva nespremnih na odricanje komoditeta proizašlog iz kulture konzumiranja, predstavljanje takve ideje na široj razini smatrao je previše apstraktnom. Zbog toga, predmet predložene konzervativne revolucije nije trebao biti poistovjećen s masama, već s političkom i spiritualnom elitom te suprotstavljen „zaglupljenoj" mladeži i beat generaciji koje je smatrao pobunjenicima bez zastave. Takva bi elita morala izgraditi kapacitet za entuzijazam, neuvjetovanu posvećenost, odmak od buržujske egzistencije i čisto materijalističkih te egoističkih interesa. S takvim preduvjetima krenuo bi proces spiritualnog formiranja u tradicionalnom smislu, kroz proučavanje tradicionalne metafizike. Spomenuta duhovna formacija trebala je biti polazište za aktivizam na društvenom i političkom planu [21] koji bi se ogledao u

18 *Isto, str. 70 – 71.*
19 *F. CASSATA, A destradel, str. 321.*
20 *F. CASSATA, A destradel, str. 409 – 410.*
21 *J. EVOLA, L`Arco e la. str. 201 – 204.*

kulturnoj revoluciji koju postavlja analognu polemici Wilhelma von Humbolta i njegovih suradnika stoljeće i pol ranije, u početnoj fazi industrijalizacije, protivnu svemu što je predstavljalo praktičnu i utilitarnu instrumentalizaciju znanja. Kao alternativu predlaže afirmaciju tradicije kao ključne za drugačiji „pogled na svijet" koji bi se temeljio na „antiznanstvenom demistificiranju" jer je uspon znanosti povezivao s porastom važnosti materijalizma.[22]

Zaključak

Živimo u epohi disolucije i ruševina. Tako je Julius Evola sročio svoj vrijednosni sud početkom šezdesetih godina kada su kulturalne tenzije privilegirale sasvim drugačija stremljenja. Misao koja je artikulirala krizu europske kulturne tradicije kroz analizu društvenih kretanja i političkog organiziranja bila je potpuno marginalna. Danas smo dramatično svjesni da je dominantna ideja suvremenog društva u gospodarskom simulakrumu bez kulturalnoga identiteta i stvarnoga shvaćanja vlastite tradicije. Posljedice takvoga naslijeđa ogledaju se u korupciji kulture i politike te rasprostranjenosti konformizma. Odvažna sinteza između idealizma i metafizike koja karakterizira filozofiju Juliusa Evole ukazivala je na takve procese i nije bila usmjerena na apstraktnu premisu slobode koliko na determiniranu mogućnost nadilaženja spiritualne i društvene krize Zapada. Evoline analize deriviraju iz činjenice što nisu temeljene samo na njegovim filozofskim testovima i apstraktnoj misli, već i na određenoj kvantiteti povijesnih, mitoloških i religioznih materijala koje je Evola koristio s velikom sigurnošću u njihovo poznavanje, tražeći osvjetljavanje njihove logike i najdubljeg značaja. Iako je često koristio složene argumente, njegovo proučavanje stalne dvojnosti u odnosu materijalnog i spiritualnog čini ga trajno aktualnim.

22 *F. CASSATA, A destra del fascismo, str. 412 − 413.*

Literatura

- *Francesco CASATA, A destra del fascismo - profilo politico di Julius Evola, Bollati Boringhieri, Torino, 2003.*
- *Julius EVOLA, Cavalcare la tigre, Edizioni Mediterranee, Rim, 2009.*
- *Julius EVOLA, L`Arco e la Clava, Edizioni Mediterranee, Rim, 1995.*
- *Julius EVOLA, Ricognizioni, Edizioni Mediterranee, 1974.*
- *Roberto MELCHIONDA, I testidi Totalità, Il Borghese, La Destra, Edizioni di Ar, Padova, 2002.*

EMIL CIORAN I KULTURNI PESIMIZAM

Autor: **Mate Šimić**, student prava

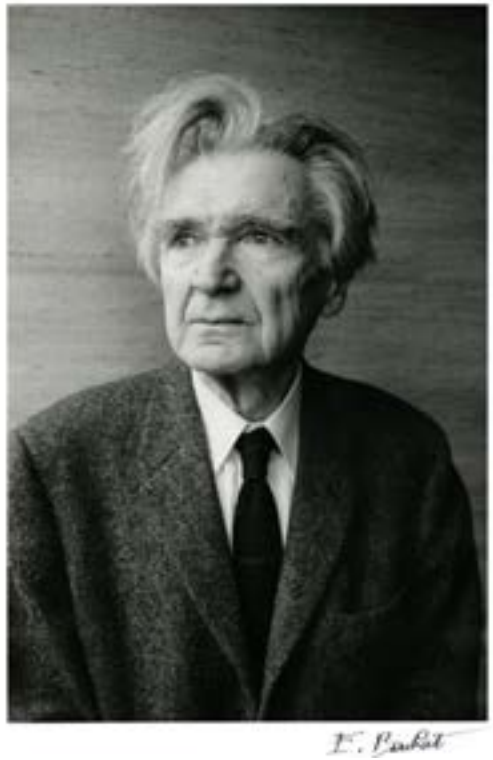

Emil Michel Cioran rumunjski je pisac rođen u malom planinskom mjestu Rasinariju 1911. godine. Prvi dio djetinjstva proveo je u rodnom mjestu, a drugi dio u Sibiu, gradiću koji se nalazio nedaleko od Rasinarija, a kojeg je obilježavala srednjoeuropska arhitektura i njemački kulturni utjecaj. Cioranov rodni kraj smješten je u rumunjskoj pokrajini Transilvaniji koja je u trenutku njegova rođenja i tijekom prvih godina života bila dio Austro-Ugarske. I nakon propasti Austro-Ugarske u tom dijelu Rumunjske osjetio se snažan njemački utjecaj pa je Cioran već kao mladić vladao njemačkim jezikom.

Nakon idiličnog prvog desetljeća života provedenog u transilvanijskom planinskom području, Cioran odlazi u Sibiu. Tamo pohađa školu u kojoj se nije isticao kao izvanredan učenik, ali je već u školskim danima bio bitno obrazovaniji i načitaniji od svojih školskih kolega. Već je tada intenzivno čitao autore poput Novalisa, Shakespearea, Sc-

hlegela, Dostojevskog, Šestova, Turgenjeva, Puškina i Tolstoja. [1] Osim čitanja knjiga, intenzivno svira violinu i posjećuje bordele. Kao anegdotu iz svoje mladosti Cioran je često prepričavao kako je jednom prilikom u bordelu sreo svog školskog profesora, noseći u ruci Kantovu *Kritiku čistog uma.* [2]

Nakon završetka školovanja u Sibiu, upisuje studij filozofije u Bukureštu. U tom periodu intenziviraju se problemi s nesanicom koji će ga progoniti cijeloga života. Kako bi prevladao problem nesanice, dane provodi u knjižnici čitajući po petnaest sati dnevno. Nakon studija filozofije, 1932. upisuje postdiplomski studij psihologije. U tom razdoblju upoznaje Eugenea Ionescoa i Mirceu Eliadea, s kojima će ostati prijatelj do kraja života. Kao Humboltov stipendist provodi dvije godine u Berlinu i Münchenu, ali ne posjećuje nijedno predavanje.[3] Nakon povratka iz Njemačke 1935. godine, provodi još dvije godine u Rumunjskoj, nakon čega odlazi u Francusku u kojoj će ostati do smrti. Njegove najpoznatije knjige na rumunjskom jeziku su *Na vrhuncima očajanja, Suze i sveci i Brevijar poraženih.* Njegova prva knjiga objavljena na francuskom je *Kratak pregled raspadanja.* Za tu knjigu Cioran je dobio nagradu Rivalor jednoglasnom odlukom uglednih članova žirija među kojima je bio i nobelovac Andre Gide. [4] Nakon dodjele nagrade, Albert Camus je javno pozvao Ciorana da se uključi u "tok ideja". Ciorana je uvrijedio ovakav Camusov poziv, osobito zato što je Camusa smatrao osobom bez dovoljno filozofskog obrazovanja. Ostatak života pisao je isključivo na francuskom jeziku, a najpoznatije knjige koje je napisao na francuskom jeziku su *Zli demijurg, Silogizmi gorčine i Volja k nemoći.* Živio je povučeno i izolirano u pariškoj Latinskoj četvrti do svoje smrti 1995. godine, družeći se istovremeno sa skitnicama i prostitutkama i s najvećim umovima svog vremena poput Samuela Becketta i Paula Celana.

Od barbara do skeptika

Tijekom studija na Filozofskom fakultetu u Bukureštu intenzivno proučava Kanta, Fichtea, Schopenhauera i Bergsona, a diplomski rad piše na temu Bergsonova intuicionizma. Međutim, uskoro napušta Bergsona vjerujući da nije učio tragičku dimenziju života i posvećuje se proučavanju Nietzscheove filozofije. Sa svojim prijateljem Mirceom Eliadeom bio je pripadnik skupine mladih rumunjskih intelektualaca koji su javno podupirali antisemitsku i pronacističku Željeznu gardu, rumunjsku mističnu političku organizaciju.

Pod utjecajem predavanja karizmatičnog profesora filozofije Nae Ionescua aktivno sudjeluje u rumunjskoj "kulturnoj renesansi" tridesetih godina, ali i u mesijanskom nacionalizmu koji je u totalitarnim i represivnim metodama vidio način prevladavanja trećerazredne povijesne uloge rumunjskog naroda.[5] Svoju mladenačku fazu oduševljenja hitlerizmom i političkog ekstremizma napušta te ostatak života provodi izolirano od društvenih i političkih događanja, živeći i pišući s onu stranu političkih opredjeljenja.

Već u početku svog stvaralaštva pod utjecajem Schopenhauera prihvaća pesimističnu perspektivu života i zaokupljen je temama kao što su, ljubav, bol, smrt, patnja, ništavilo, melankolija i dosada. Odbacuje razum i intelekt kao sredstva koja će omogućiti pronalazak bilo kakve istine ili rješenje bilo kakvog problema te ističe da većina filozofa nema hrabrosti suočiti se sa svojim "unutrašnjim sumnjama" i da priznaju sami sebi kako nastoje riješiti "nerješive probleme". [6] U svojoj knjizi *Na vrhuncima očajanja* piše: "Volim misao u kojoj još ima daška mesa i krvi, i hiljadu puta mi je draža ideja nastala iz seksualne napetosti ili nervozne depresije nego prazna apstrakcija. Zar ljudi nisu shvatili da je prošlo vrijeme za površne intelektualne igre, da je agonija beskrajno važnija od silogizma, da je očajnički krik mnogo sadržajniji od najsuptilnije misli...?" [7]

Kao mladi politički aktivist, Cioran se zalagao za agresivne i nedemokratske metode kao način uništenja postojećih društvenih i političkih prepreka kako bi se stvorile neophodne pretpostavke za prevladavanje problema koji koče rumunjski narod na putu prema veličanstvenoj budućnosti. Na području filozofije Cioran se prepoznao u Nietzscheovim idejama u kojima je vidio put prema nadilaženju ograničenja koja su nametnuta sterilnim intelektualiziranjem i praznim apstrakcijama. Samo one ideje koje dolaze iz iracionalnog mogu biti dovoljno vrijedne da omoguće "prevrednovanje svih vrijednosti" koje će nakon "smrti Boga" omogućiti prevladavanje zapadnog nihilizma.

Svoj je politički aktivizam kasnije doživljavao kao mladenački ekstremi-

1 *C. SIMIC, Filozof nesanice, e-novine.com, preuzeto 12. 3. 2014.*
2 *Isto.*
3 *Isto.*
4 *Isto.*
5 *Isto.*
6 *Isto.*
7 *Isto.*

zam i posljedicu nastojanja da sudjeluje u suvremenosti. O svojoj potpori nacionalsocijalizmu kasnije je napisao: "Uvjeren da zlo našeg društva dolazi od starijih, snovao sam likvidaciju svih građana koji su prešli četrdesetu, dospjeli na prag skleroze i mumifikacije... Je li moj projekt bio za osudu? Naprosto je izražavao ono što svaki čovjek kojemu je na srcu njegova zemlja misli u sebi: uništenje polovice svojih sunarodnjaka." [8]

Nakon mladenačkog aktivizma, Cioran nije promijenio ideologiju ili skupinu kojoj je pripadao, već je raskinuo sa svim skupinama i svim ideologijama. Nesposoban da se opredijeli i da vjeruje u bilo što, živio je i pisao s onu stranu političkih i ostalih opredjeljenja, odbijajući sudjelovati u svim skupinama i u svakom obliku suvremenog života. Predstavljao se kao osoba izvan vremena. "Drugi padaju u vrijeme, ja sam, pak, ispao iz vremena." "Neosjetljivost spram vlastite sudbine svojstvo je onoga tko je ispao iz vremena i koji, u mjeri u kojoj se taj pad potvrđuje, postaje nesposobnim da se očituje ili da naprosto poželi ostaviti traga" [9]

Za Ciorana politika nije ništa drugo nego oblik nastojanja da se zagospodari drugima, da se druge podčini vlastitom autoritetu. Temeljni poticaj svakom političkom aktivizmu je želja da se bude prvi u gradu, a oni koji to nisu shvatili, nisu shvatili ništa ni o politici ni o ljudima. Svi politički sukobi, sva krvoprolića i zakulisne igre odraz su prvenstveno nastojanja da se dobije politička moć. Dürer je prorok našeg doba, a njegova slika *Četiri jahača apokalipse* najautentičniji je opis moderne političke povijesti. Dürerovi jahači apokalipse simboliziraju osobe s političkom ambicijom koje sudjeluju u međusobnoj borbi za vlast na kraju koje će opstati samo jedan. Taj jedan je tiranin koji će svoju samovolju provoditi na račun naroda kojeg će istodobno iskorištavati i prezirati. Ako tirani čine temeljnu potku povijesti, onda naše doba svakako nije osrednje, ono se može usporediti s Mongolskim osvajanjima i razdobljem Rimskoga Carstva.[10]

Kao mračni moralist smatra da su ljubomora i zavist temeljni pokretači aktivnosti uopće, a osobito one političke. Naša sklonost da djelujemo posljedica je naše potrebe da budemo priznati od drugih. Prvi grijeh opisan u *Knjizi postanka* nije posljedica želje za spoznajom, nego prvenstveno želje za slavom [11] Kao

8 E. M. CIORAN, Volja k nemoći, str. 7.
9 Isto, str. 231.
10 Isto, str. 42.
11 Isto, str. 174. „Ispravimo Knjigu postanka: pomutio je svoju prvobitnu sreću ne toliko iz želje za spoznajom koliko zbog gladi za slavom. Čim je nazreo njezinu privlačnost, prešao je na stranu Đavla. A slava je uistinu đavolska u svom načelu i u svojim očitovanjima"

što je prvi čovjek bio spreman zbog slave počiniti grijeh koji će biti opterećenje cijelom ljudskom rodu, tako će njegova motivacija ostati trajno prisutna kao glavni pokretač svih političkih sukoba u povijesti. Upravo zbog ovog, u političkom je životu potrebno raskinuti prvo s onima koji su nam najbliži, koji dijele naše ideje, naše snove i našu zavist. Hitler je dokazao tu mudrost kada se riješio Röma kao jedinoga čovjeka koji mu se obraćao s "ti", a Staljin se dokazao jednako sposobnim, o čemu nas uče Moskovski procesi.[12] U politici se prvo trebamo obračunati s prijateljima, a onda s neprijateljima, smatra Cioran.

Sa željom za slavom i željom za zavišću, osuđeni smo na to da sreću i zadovoljstvo pronalazimo izvan nas samih, na ovisnost o drugima koja nas nikada neće učiniti zadovoljnima. Samo ako napustimo ovakve želje, ako napustimo suvremenost, svladat ćemo patnju, zadovoljit ćemo se samim sobom i pobijedit ćemo "zmiju" u sebi. Cioran se smatra osobom koja je na vrijeme sazrijela i koja je na vrijeme odlučila da neće sudjelovati u suvremenosti upravo zbog toga što je uočio pogrešku u traženju zadovoljstva izvan sebe samoga i besmisao bilo kakvog političkog aktivizma. S obzirom na ovakvu perspektivu, nije čudno da je u kasnijoj dobi pokazivao zanimanje za povijesne osobe poput Karla V. ili Marka Aurelija.

Napustio je Nietzscheovu filozofiju vjerujući da je Zarathustra naivni prorok koji je život proveo predaleko od ljudi da bi ih upoznao. Upravo je zato stvorio nadčovjeka, a stare vrijednosti zamijenio novima. [13] Nasuprot mladom Cioranu koji je bio "čovjek volje", Cioran u svojoj kasnijoj fazi predstavlja dekadenta i skeptika. "Nietzscheu, u kojem prepoznaje osobno iznevjerena nadanja, Cioran suprotstavlja neku vrstu apoteoze propadanja, volji k moći suprotstavlja on nemoć ili radije volju k nemoći. Kao što je Nietzsche htio biti anti-Krist, tako Cioran želi biti anti-Nietzsche, pa bi tako čovjek volje bio "barbar", dok bi civilizirani čovjek bio dekadent i skeptik". [14]

Od svih velikih političara najveću je sklonost pokazivao Karlu V. i Marku Aureliju. Karlo V. je na vrhuncu moći abdicirao u Brusselu, povukao se u samostan gdje je proveo ostatak života moleći, razmišljajući o vjeri, uživajući u glazbi i Tizianovim slikama. Time je pokazao zrelost koju mogu postići samo

12 Isto, str. 44.
13 E. M. CIORAN, O nedaći biti rođen, str. 79. ,80.
14 E. M. CIORAN, Volja k nemoći, Historija i utopija, Pad u vrijeme, Iz predgovora J. N. Vaurneta. U kasnijim intervjuima Cioran je naglašavao značaj Nietzscheovih privatnih tekstova i rukopisa. U njima je Nietzsche puno iskreniji, a u skladu s tim puno bliži istini i čovjeku.

oni koji su otupjeli na volju za političkom moći. Uz Karla V., posebnu pozornost posvećuje Marku Aureliju koji je u dugim noćima na sjevernim granicama svoga carstva predahe od obavljanja carskih dužnosti koristio za filozofske meditacije i kontemplacije. Kao car nije imao vremena da se bavi filozofijom koliko je htio, niti je imao priliku ti pogodnost samostanskog mira i tišine pa je svoje filozofske principe pokušao primijeniti u upravljanju carstvom.

U zbirci misli koje je pisao samom sebi, bez namjere da dođe u ruke drugih, otkrivamo skromnog i jednostavnog cara koji je u svojoj carskoj ulozi vidio prije svega dužnost. Ono što ga fascinira kod Marka Aurelija je odsustvo volje za moć, činjenica da kao car Rimskoga Carstva nije pokazivao želju da vlada bilo kim drugim osim samim sobom. Pišući o Marku Aureliju, ističe: "Teško je voljeti Marka Aurelija, ali jednako ga je teško ne voljeti. Pisati o smrti i ništavnosti, noću pod šatorom, vagati sitnež života uza zveket oružja. Kao ljudski paradoks on nije manje čudan od Nerona ili Kaligule... Cijela je zemaljska kugla njegova, a utočište pronalazi jedino u beznačajnosti! Da je slijedio grčke tragičare ne zalazeći u doktrinu, kakve li bi sve usklike zabilježio ljudski duh."[15]

On je izniman upravo o onoj mjeri u kojoj njegove misli nisu povezane s doktrinom stoicizma, a prosječno je upravo ono što je povezano s doktrinom. Ravnodušnost prema svakom obliku moći i prema vlastitom statusu ono je što Marka Aurelija čini tako posebnim. S druge strane, osjećaj dužnosti, kao i sve ostalo što je posljedica stoičke naobrazbe, smatra osrednjim.

Cioran odbacuje svaki sustav opisujući ga kao duhovnu pokoru za čovjeka i filozofa, neovisno o tome dolazi li on od Tome Akvinskog, Hegela ili Aristotela.

"Kao ratnik Marko Aurelije nije imao svijest o ništavnosti. Kakvu li smo samo poeziju izgubili".[16] Cioran je filozof koji ruši stare ideale, ali ne gradi nove, on nihilizam ne pokušava nadići pronalazeći neki novi smisao. „Da sam general, svoje bi vojnike vodio u smrt bez obmane: bez domovine, bez ideala i ne vabeći ih nagradama na ovom ili onom svijetu. Sve bih im rekao, ponajprije o onom što je u životu i smrti neprocjenjivo. Časno se može bodriti jedino u ime nepostojanja; čim nešto postoji i najmanja žrtva postaje nenadoknadivom štetom." [17]

15 E. M. CIORAN, Brevijar poraženih, str. 57., 58.
16 Isto, str. 58.
17 Isto, str. 57.

Ipak, pogrešno bi bilo izvesti zaključak da je njegov pesimizam oblik svjetonazora koji predstavlja poziv na depresiju, samoubojstvo ili bol. Naprotiv, on pruža drugu perspektivu u odnosu na prevladavajuća poimanja pojedinih fenomena, događaja i pojava. U trenutku kada je zapadno društvo opterećeno konzumerizmom, a ljudi opsjednuti potragom za užitkom i zabavom, autori poput njega predstavljaju jedinu stvarnu alternativu.

Za opis današnje ideologije konzumerizma možda je najprikladnije iskoristiti Spenglerovu sintagmu "kukavičkog optimizma" koji se sastoji u tome da trenutnim užitcima i zabavom ljudi pokušavaju izbjeći suočenje s temeljnim problemima egzistencije. Pod suočenjem s temeljnim problemima ljudske egzistencije podrazumijeva se prvenstveno suočenje s konačnosti, odnosno suočenje sa smrtnosti pojedinca.

U tom kontekstu, slično kao i Martin Heidegger, Cioran posebnu pozornost posvećuje Tolstojevu djelu *Smrt Ivana Iljiča*. U svom eseju o smrti kao "najstarijem od svih strahova", Cioran opisuje pravnika Ivana Iljiča, čovjeka koji je cijeli život proveo boreći se za svoje sitne interese te je, paradoksalno, počeo živjeti tek nakon što se suočio s vlastitom smrću. "Da nije bilo bolesti, Ivan Iljič, primjer prosječnog duha ne bi imao nikakve izražajnosti, nikakve čvrstine. Upravo mu ona, uništavajući ga, podaruje jednu dimenziju bića. Doskora on više neće biti ništa; prije nje također nije bio ništa; on jest samo u razmaku što se stere između praznine zdravlja i one smrti, postoji jedino dok umire. Što je, prema tomu, bio prije? Lutak prožet prividima, sudac koji je vjerovao u svoje zanimanje i svoju obitelj? Vrativši se iz lažnog i prividnog, razumije on sada kako je sve do pojave svoje bolesti gubio vrijeme u ništavnosti. Od tolikih godina, ostalo mu je tek nekoliko tjedana u kojima je patio i u kojima mu je bolest razotkrila stvarnosti o kojima prije nije ni sanjao. Istinski život počinje i završava u agoniji, nauk je što ga razdaje iskušenje Ivana Iljiča, jednako kao i ono Brekunova u Gospodaru i sluzi."[18]
Proučavajući Cioranova djela čitatelj se gotovo isključivo susreće s temama poput patnje, smrti, dosade, samoubojstva i smisla postojanja. Suptilnijim iščitavanjem njegovih tekstova i misli doći ćemo do zaključka da je upravo u takvim temama pronalazio svoju jedinu inspiraciju, vrlo često dajući autentični značaj pojedinim pojavama. Tako je smatrao da se upravo u uživanju u patnji pronalazi temelj za uspješnost u svakom duhovnom zvanju, a književnu i psi-

18 E. M. CIORAN, Volja k nemoći, Hitorija i utopija, Pad u Vrijeme, str. 200.

hološku genijalnost Dostojevskog vidio je i kao posljedicu činjenice da je patio više od drugih pisaca.

Nakon što je napustio mladenačke političke i filozofske opsesije pomirio se s tragičnom prirodom ljudskog života te ostatak života proveo pišući aforizme i eseje o pitanjima koja su ga zanimala. Pažljivo čitajući njegova djela, doći ćemo do zaključka koji je jednak onom do kojeg je on došao čitajući Dostojevskoga: "Onaj tko nije shvatio da je duhovitost glavno obilježje njegova pisanja, nije shvatio ništa o Cioranu". Upravo zbog toga su u pravu oni koji njegov pesimizam nazivaju "ljekovitim pesimizmom". U konačnici, Cioran se sam pišući svoje tekstove liječio od nesanice i depresije.

Cioran i kulturni pesimizam

S Heraklitom, Platonom, Schopenhauerom, Nietzscheom, Spenglerom, Hofmannsthalom, Evolom, Berdjajevom, Heideggerom i Jungerom, Cioran spada u najznačajnije autore koji se povezuju s kulturnim pesimizmom koji je na kraju dvadesetog stoljeća ostao jedina ozbiljna "filozofija života". [19] Kulturni pesimizam nije posebna škola mišljenja ili pokret, nego prvenstveno "opća ideja koja počiva na uvjerenju o propadanju naroda, civilizacija i čovječanstva, neumitnom ili uvjetnom zadržavanju postojećeg pravca." [20]

19 Ž. PAIĆ, Mjesečari pred zidom, str. 525. Autor kulturnim pesimistima ističe Nietzschea, Ciorana, Brocha, Musila Spenglera, Heideggera, Jüngera i bečki fin de siecle s Hofmannsthalom. Ostali su preuzeti iz knjige Alena Tafre Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti. Iako se radi o dobro poznatim činjenicama, možda bi bilo dobro dodati još neke informacije. Poznato je da su autori poput Schopenhauera i Heideggera u kategorijama „optimizma" i „pesimizma" vidjeli pojmove koji su neprikladni za opis njihove filozofije. Osim toga, mnogi autori koje danas smatramo kulturnim pesimistima sebe uopće nisu smatrali pesimistima. Tako se mnogi od autora konzervativne revolucije nisu smatrali takvima, iako je jedan od najrelevantnijih Oswald Spengler bio zagovornik „jakog pesimizma", a optimizam je smatrao kukavičlukom. „Spengler „jaki pesimizam" prepoznaje u mitološkoj jezgri faustovske kulture – u tragičnim nordijskim epovima kao „najdubljoj formi tog jakog pesimizma". Jedino onaj tko je sposoban iskusiti tragediju može postati figura od svjetskog značaja. Tragedija je sudbina, a nju samo „obožavatelji korisnosti" smatraju besmislenom i nemoralnom" (A. TAFRA, Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti, str. 21.) U konačnici, ni sam se Cioran nije smatrao pesimistom ili nihilistom. Međutim, ovdje se o pesimizmu govori kao o „općoj ideji", a ne kao filozofskom sustavu ili pokretu. Osim toga, ne analizira se njihova filozofija kao oblik kulturnoga pesimizma, nego prvenstveno kulturni pesimizam koji je danas postao jedina ozbiljna „filozofija života" iz perspektive njihove filozofije.

20 A. TAFRA, Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti, str. 27.

Konkretnije, pod kulturnim pesimizmom, među ostalim, možemo smjestiti "etičko-estetički svjetonazor" u kojemu se umjetnost pojavljuje kao "protugibanje spram nihilizma" [21], kritični odnos prema ideji progresa i napretku tehnike, [22] antropološki pesimizam Carla Schmitta koji u konzervativnoj antropologiji vidi preduvjet za utemeljenost političkih kategorija "prijatelja" i "neprijatelja", na koje se nadovezuje ideja o politici kao ljudskoj sudbini,[23] romantičarski pesimizam F. W. Schlegela koji se zalaže za pomlađivanje kulture i vjeruje u "povratak Dioniza i obnovu dodira s mitskim snagama iskona" [24], a vjerojatno je najplodnije razdoblje kulturnog pesimizma razdoblje konzervativne revolucije u Weimarskoj republici. [25]

Jednako kao i Oswald Spengler, vjeruje da se povijest može opisati prvenstveno kao "gibanje duha kroz vrijeme", u kojemu poput živih organizama kulture prolaze kroz faze rođenja, odrastanja, vrhunca i smrti. [26]

Stoga, skeptik i barbar u Cioranovoj perspektivi nisu samo utjelovljenje krajnosti dvaju dijametralno suprotnih pojedinca, nego predstavljaju utjelovljenje dvije vrste društava. S jedne strane postoji društvo koje je utjelovljenje skeptika, opterećeno sumnjama i nedoumicama, lišeno snage opredjeljenja, nesposobno da se žrtvuje za ideale, a još manje sposobno da svoje neprijatelje pretvori u svoje žrtve.

S druge strane, postoji društvo koje utjelovljuje "barbara", koje obiluje vitalitetom i vidi u svojim utemeljiteljskim mitovima jedinu moguću istinu. Ono je previše primitivno za opterećivanje bilo kakvim racionalizmom i skepti-

21 Ž. PAIĆ, Mjesečari pred zidom, str. 535. Potrebno je upozoriti i na mogućnosti različite interpretacije pojma "dekadencije". Tako Evola vidi dekadenciju kao otpadništvo od "Tradicije", Nietzsche dekadenciju promatra kao stil u umjetnosti koji je posljedica prevladavajućeg nihilizma, odnosno "smrti Boga". U tom kontekstu Nietzsche se zalaže za povratak na antičke ideale u umjetnosti. Vidi: Ž. PAIĆ, Mjesečari pred zidom, str. 535 − 540. (Autor dodaje da je Nietzsche u određenom smislu i sam bio "dijete dekadencije". Ipak, tu ćemo stati zbog preopsežnosti problematike). Osim toga, dekadencija je i obilježje civilizacija na izdisaju, koje su osuđene da u hedonizmu dočekaju svoju propast. U tom kontekstu kao povijesni primjer uz Cioranovu interpretaciju kraja grčke i rimske civilizacije možemo istaknuti Ibn Haldunovu interpretaciju propasti berberske civilizacije nakon prelaska s beduinskog na sjedilački način života. Vidi: A. TAFRA, Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti, str. 116.

22 A. TAFRA, Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti, str. 23.

23 Isto, str. 273.

24 Isto, str. 59. Među kulturne pesimiste iz razdoblja romantizma možemo ubrojati i Novalisa i Schillera. U tom razdoblju naglašava se važnost lijepog u umjetnosti i potreba duhovne obnove kroz povratak mitologiji. Na kraju krajeva, i sam je Nietzsche na mjesto umrlog Boga htio postaviti Dioniza, a Sokrata i Euripida optužio je za uništenje ravnoteže između apolonskog i dionizijskog u korist apolonskog.

25 Isto, str. 35.

26 Ž. PAIĆ, Mjesečari pred zidom, str. 549. Autor objašnjava Spenglerovu filozofiju povijesti.

cizmom i upravo mu to daje snagu opredjeljenja koje može postojati samo uz iskrenu vjeru u postojanje "dobra" i "zla".

Povijest antičke filozofije uči nas da je upravo filozofija skepticizma obilježje civilizacije na izdisaju. Skepticizam umiruće antike posjedovao je snagu kakvu je uzalud tražiti u renesansi ili 18. stoljeću. Nedvojbeno je da Pironove hipoteze i Sekstusovi traktati predstavljaju zbirku najsloženije, najmetodičnije, ali i najdosadnije literature koja je ikada napisana. Takva literatura kao odraz vrhunca skepticizma može nastati samo u civilizaciji koja više nema svoju "dušu", koristeći Platonovu definiciju "duše" kao onoga što se "kreće samo od sebe." [27]

Na skepticizam na teorijskom i filozofskom planu nadovezuje se liberalizam i tolerancija na pravno-političkom planu. Mučenici sumnje koji ne vjeruju u utemeljiteljske mitove svoje civilizacije, ne vjeruju u superiornost svojih vrijednosti prema ostalima koji imaju "široke nazore u pogledu svih pitanja", sposobni su samo da u ime tolerancije pripreme teren za konačnu predaju barbarskoj civilizaciji koja je puna vitalnosti i životne energije. "Civilizacija počinje mitom, a završava u sumnji, teoretskoj sumnji koja, kad se okrene sebi samoj, skončava u praktičnoj sumnji". [28] Neravnopravnost borbe između "naroda koji govore" i "naroda koji šute", potvrđuju rimsko osvajanje Grčke, kao i germansko osvajanje Rima.

U budućnosti zapadne filozofije skepticizam će dobiti na svojoj snazi. On će biti posljednji dio filozofskoga naslijeđa Francuza, Engleza, Nijemaca i Austrijanaca koji danas ne opravdavaju status koji uživaju kod drugih. S druge strane, izdvojenost iz zapadnoga svijeta namijenila je Rusima posebnu ulogu u budućnosti. "Dok su se narodi zapada trošili u svojoj borbi za slobodu i još više u stečenoj slobodi (ništa ne iscrpljuje više od posjedovanja slobode ili zlouporabe slobode), ruski je narod patio ne trošeći se, jer se trošimo jedino u historiji, a kako je on bio izvlašten iz historije, bio je prisiljen podnositi neumoljive despotske poretke što mu bijahu nametnuti" [29]

Sloboda kao neostvareni ideal potlačenih naroda daje im iluziju o svijetloj budućnosti koja ih drži na životu, koja im omogućuje da sačuvaju vitalnost potrebnu za izvanredne pothvate u budućnosti. Paradoks slobode se sastoji u tom da težnja prema slobodi predstavlja glavni izvor životne energije, a njezino ostvarenje predstavlja glavni izvor slabljenja iste. Neprestano težeći prema slobodi bez njezina ostvarenja Rusija je ostvarila značajnu superiornost prema zapadu koji je, na svoju žalost, slobodu davno ostvario.

Međutim, ovdje nismo završili s paradoksima. Rusija je u velikoj mjeri izazivala divljenje zapada, iako za razliku od zapada nije ostvarila svoje ideale. "Enciklopediste su oduševljavali pothvati Petra i Katarine, jednako kao što su potomci stoljeća prosvjetiteljstva, pritom mislim na ljude s ljevice, ludovali za onima Lenjina i Staljina. Taj fenomen govori u prilog Rusiji, ali ne i Zapadnjacima koji su silno složeni i razgnjevljeni i tražeći "napredak" drugdje, izvan sebe samih i vlastitih ostvarenja, danas paradoksalno bliži likovima iz Dostojevskovih djela od samih Rusa. Valja još istaknuti kako oni utjelovljuju tek porazne strane tih likova koji nemaju divljačke prohtjeve ni muževnu žestinu: ti su "opsjednuti" zaglupljeni racionalizacijama i obzirima, izjedeni istančanim grižnjama, tisućama upitnika, mučenici sumnje, zaslijepljeni i obnevidjeli vlastitim dvoumicama".[30]

Pristajanje da se u okviru vjerskoga raskola prikloni pravoslavlju odraz je želje za odvajanjem od zapada, a činjenica da Rusija nije imala svoju renesansu dovela je do svih ruskih neumjerenosti i do sklonosti da se preskaču povijesne faze. "Kamo tako žuriš, o Rusijo?", ističe Cioran ovo Gogoljevo pitanje kao najbolje upozorenje na rusku sklonost pretjeranostima i preskakanjima povijesnih faza. U Rusiji nesreća nikada nije bila osrednja, "ideologija uvijek postaje utopija, a skepticizam postaje nihilizam". Rusija danas promatra zapad slično kao što su Mongoli promatrali Kinu ili Turci Europu. Ipak, budući da je povijest uvijek otvorena pitanje je hoće li Rusija zagospodariti Europom ili će preskočiti tu fazu te se jednostavno raspasti bez proživljenog vrhunca.

Naravno da se Cioran nije zalagao za nasilne i represivne metode kako bi se postigla duhovna obnova ili spriječila propast pojedine civilizacije. Nihilizam i dekadencija prisutni su kod kultura na izdisaju. U tom kontekstu Cioran je često podsjećao da su Rimljani u vrijeme svoje propasti najviše cijenili grčku dokolicu (*otium grecum*), koju su najviše prezirali u trenutku svog vrhunca.

Dekadenciju on vidi i kao obilježje današnjeg zapadnog društva. Za razliku od mladog Ciorana koji je slično pripadnicima konzervativne revolucije u Weimarskoj republici u propasti društvenih i političkih odnosa svog vremena

27 *E. M. CIORAN, Volja k nemoći, str. 156.*
28 *Isto, str. 147.*
29 *Isto., str. 27.*
30 *Isto, str. 29.*

vidio temelj za izgradnju novih odnosa, stariji se Cioran pojavljuje kao prorok zapadne apokalipse bez želje da sudjeluje u novom obliku društvene izgradnje. Štoviše, on u nihilizmu pronalazi poseban oblik umjetničke i egzistencijalne inspiracije. "Dekadencija ima svojih čari, ona naznačuje povijesni zamor, nastojeći besmislom nadomjestiti ispraznost slave, a ludilom pad velebnosti". [31]

Dekadencija koja je cvjetala u vremenu cezarskoga nihilizma omogućila nam je bolje lekcije iz psihologije nego svi psihološki udžbenici zajedno. Dekadentni rimski carevi predstavljaju utjelovljenje čovjeka u njegovim krajnostima, a njihove ludosti predstavljaju najvrjednije pouke o mračnim zakutcima ljudske psihologije. "Ne krijemo li svi mi u blatu svoje duše žudnje koje mogu priznati jedino mračni rimski carevi? Nije li možda imenovanje konja konzulom tek dobro procjenjivanje ljudi?"[32]

U razdoblju koje je prožeto nihilizmom svaka je potraga za smislom osuđena na neuspjeh jer ideja za takvom potragom proizlazi upravo iz zaključka da smisla nema. Oni ljudi koji su rezignirani neuspješnom potragom za smislom prisiljeni su utočište potražiti u umjetnosti koja u razdobljima dekadencije uvijek doživljava svoj procvat. "Dekadentni rimski carevi, ta čudovišta nadahnuta genijem dosade u svojoj su ludosti imali toliko stila da su svi esteti svijeta u usporedbi s njima tek lakrdijaši, a svi pjesnici samo prodavači sjena". [33]

Dakle, Cioran u svojoj zreloj fazi ne priželjkuje opstanak civilizacije u kojoj živi niti dolazak neke druge civilizacije. Dolazak nove civilizacije ili popularnost neke nove utopije ne će značiti ništa novo pod suncem. Kao jedan od najmračnijih moralista on ne vjeruje u utemeljenost bilo koje svjetovne utopije, ističući da pisci utopijskoga štiva mogu biti samo prostodušne osobe lišene bilo kakvog psihološkog instinkta. Utopisti su osobe koje čovjeka ne vide kao biće od krvi i mesa, nego kao "automat, fikciju i marionetu". U svojim su pretjerivanjima otišli tako daleko da su čak i od djece uspjeli napraviti beživotne robote.

"U Fourierovu 'zadrugarskom društvu' ona su toliko čista te ne dolaze ni u napast da ukradu, "da uberu jabuku sa stabla". A dijete koje ne krade nije dijete. Čemu uopće stvarati takvo društvo lutaka? Fourierov bih opis falange

31 *E. M. CIORAN, Brevijar poraženih, str. 26 − 27. U tom se smislu razlikuje od Nietzschea.*
32 *Isto, str. 26.*
33 *Isto, str. 26.*

preporučio kao najbolje sredstvo za povraćanje.” [34]

Zaključak

Kao mlada osoba Cioran je bio pristaša apokaliptičnoga rumunjskog nacionalizma te se poput predstavnika “konzervativne revolucije” u Weimarskoj republici zalagao za uništenje postojećih društvenih i političkih struktura i stvaranje novog oblika političke zajednice kojim će rumunjski narod prevladati svoju trećerazrednu povijesnu ulogu. U filozofskom smislu, također slično predstavnicima “konzervativne revolucije”, mladi je Cioran bio Zarathustrino dijete, opsesivni sljedbenik filozofije “volje za moć”. Nakon svog sazrijevanja, napustio je radikalnu ideologiju i Nietzscheovu filozofiju te je život proveo pišući aforizme i eseje u kojima je odbacivao svaku ideologiju i svaki filozofski sustav.

Neovisno o tome što je mijenjao svoja politička i filozofska uvjerenja, Cioran je uvijek bio pisac kojega se moglo svrstati u kategoriju kulturnih pesimista. Iako je kulturni pesimizam na kraju dvadesetoga i na početku dvadesetprvog stoljeća osobito značajan među filozofima, određeni broj kritičara upozorava na činjenicu da su gotovo svi predstavnici kulturnoga pesimizma bili bliski radikalno desnim političkim režimima te u recepciji kulturnoga pesimizma vidi mogućnost nastavka političke borbe drugim sredstvima. Ovo upozorenje može biti utemeljeno samo ako se prihvati kao ispravno metapolitičko stajalište prema kojemu ideje imaju presudnu ulogu u povijesnom i političkom životu.

Neovisno o pitanju mogućnosti politizacije kulturnoga pesimizma, nedvojbeno je da je Cioran u svojoj zreloj fazi bio autor koji je pisao s onu stranu svih opredjeljenja. U tom smislu, jasno je da bi svaka politička instrumentalizacija Cioranove filozofije predstavljala izokretanje i grijeh prema autoru. Ciorana treba prvenstveno promatrati kao pisca koji svojim literarnim egzibicijama, iskrenim i duhovitim pogledom na svijet pruža autentičnu perspektivu odnosa prema stvarnosti. On je autor za one koji od ključnih egzistencijalnih pitanja ne žele pobjeći prepuštajući se lagodnijim temama, udobnijem životu i plitkom optimizmu. Opsesivno nastoji biti iskren u svakom trenutku, pišući o “najtežim” temama poput dosade, smrti, otuđenosti i boli. Ipak, Cioran nije bio poseban po “iskrenom” pristupu koliko po svom istančanom i nenadmašnom stilu pisanja koji mu je omogućio da autentično prenese svaku psihološku i misaonu nijansu na čitatelja. Upravo je zbog toga teme o kojima je pisao tako uspješno približio čitateljima, a svojim duhovitim i lucidnim komentarima često uspješno izokrenuo uobičajenu perspektivu određenih pojava. Stoga nije čudno da se njegov pesimizam često percipira kao ljekoviti pesimizam.

34 E. M. CIORAN, Volja k nemoći, Historija i utopija, Pad u vrijeme, str. 81.

Literatura

- *Emil Michel CIORAN, Brevijar Poraženih, Drugi smjer, Zagreb, 2000.*
- *Emil Michel CIORAN, O nedaći biti rođen, Naklada Jesenski i Turk. Zagreb, 2013.*
- *Emil Michel CIORAN, Volja k nemoći, Historija i utopija, Pad u vrijeme, Demetra. Zagreb, 2001.*
- *Žarko PAIĆ, Mjesečari pred zidom, Europski glasnik, 1999. /4.*
- *Charles SIMIC, Filozof nesanice, e-novine.com, preuzeto 12. 3. 2014.*
- *Alen, TAFRA, Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti, Filozofska istraživanja, Zagreb, 2008.*

LIKOVI INTELEKTUALACA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI: OD ŠENOINA LOVRE DO MARINKOVIĆEVA MELKIORA

Autor: **Marko Paradžik**, mag. iur.

U književnoj se tradiciji Hrvata od 19. stoljeća javila jedna zanimljiva stavka koja je prisutna u djelima pisaca sve do 21. stoljeća, a to je lik intelektualca. Analizom značajki tih likova može se doći do odrednica intelektualca: natprosječna inteligencija, natprosječna sposobnost pamćenja činjenica, želja za znanjem, erudicija i kritičko razmišljanje prema sebi ili svijetu. Osim sličnosti, likovi intelektualaca od autora do autora imaju određene posebnosti koje ih oblikuju. Kao zajedničku značajku tih likova važno je primijetiti da su svoj život i osobnost svi oni izgradili kroz odnos s fatalnom i/ili anđeoskom ženom/ženama. To su dva „idealna tipa" žene: zapadnoeuropski anđeoski tip kao npr. Beatrice, Lotta, žene koje su gotovo lišene spolnosti i imaju idealistički naglašene moralne vrline te slavenski-germanski tip kao npr. Gretchen, Grušenjka i sl. s naglašenom spolnošću i koje vode glavne i sporedne likove u propast.

U protorealizmu, poznatom i kao Šenoino doba (razdoblje od 1850-ih godina do Šenoine smrti 1881. godine), pojavljuje se lik intelektualca s prethodno spomenutim značajkama upravo u djelu Augusta Šenoe – *Prijan Lovro*. Tehnika pripovijedanja stavlja pisca u ulogu sporednog lika koji iz drugog lica prepričava život Lovre u jedno kišno popodne kao dokaz jednoj udovici da postoji tema iz našeg naroda vrijedna pisanja. **Lovro** je dijete siromašne seoske obitelji koja ga je usmjerila u svećeničko zvanje, no njegov će ga nemirni duh [1] nakon susreta s fatalnom Malvinom navesti da napusti svećenstvo i otiđe na studij jezikoslovlja u Prag jer će odlučiti radije biti „dobar svjetovnjak, nego loš svećenik". [2] Po tome što je bio svećenik i po mnogim drugim značajkama (npr. velika sposobnost pamćenja) sličan je liku Julien Sorela iz Stendhalova romana *Crveno i crno*. Drugi pisac hrvatskog realizma (od 1830. do 1870.) koji stvara likove intelektualaca jest Ante Kovačić u svojim djelima *U registraturi* (**Ivica Kičmanović**) i *Fiškal* (**Jakob Podgorski**). Zajedničko im je da dolaze iz seoskih sredina pa ih određuje socijalna problematika, bila ona statusnog i/ili imovinskog pitanja, koja je jedna od dominantnih tematika realizma. Najjasnija je suprotnost grada i sela ipak istaknuta u romanu *U registraturi* gdje obitelj Ivicu šalje za slugu bogatom Meceni u grad jer, zadivljeni pojavom kumordinara Žorža, naivno misle da je biti sluga u gradu bolje nego biti gospodar na selu. U samom liku Ivice postoji mnogo više autobiografskih elemenata nego u liku Lovre jer je Kovačić također bio siromašno dijete sa sela koje dolazi u grad i ondje živi na rubu egzistencije uzdržavajući se držanjem instrukcija te je prisiljen ući u sjemenište kako bi završio posljednji razred gimnazije. Zapravo bi se moglo reći da je čak i Lovro sličniji Kovačiću nego njegovu duhovnom tvorcu Šenoi. Ti su autobiografski elementi svakako

1 „Lovro se odbi od drugova. Bivao sve blijeđi. Stao moliti pritiskujući čelo na molitvenik. Al dim njegove žrtve ne vinu se uz nebo, dim se gubio po tlih. Zakopao se u Augustina, Hrizostoma i druge svete oce, zadubio u psalme. Badava, badava! Duh mu se svraćao na Berangera, Goethea, Byrona i Mickiewicza. Tu je nalazio sebe. Duša mu bijaše kao Byronov Mazeppa, privezan krutom sudbinom na bijesna hata – na vrijeme. Vrijeme, mladost leti, duša ranjena, krvava. Lovro stao čitati, učiti u noć. Ali nije učio svetih otaca. Učio povijest, jezike, matematiku. Ne bijaše Lovro pjesnik, to jest ne imaše tvorne pjesničke sile. Al mu duh bijaše ognjevit zmaj. Primiv toliko pjesničkih velikana, toliku silu raznolikih misli i osjećaja u sebe, buktilo mu srce kao vatrena gora. Bivao sve blijeđi, dve suhlji, a oči sve plamnije. Nađoše u njega Kanta, nađoše Rousseauove Confessionis." August Šeona, Prijan Lovro, Zagreb, Jutarnji list, 2008., str. 172.

2 Isto, usp. str. 175.

posebnost u likovima koje treba uvažiti kao nešto što im daje korijene u stvarnom životu, što je bitno ako nastojanje u romanima realizma shvatimo u Stendhalovom smislu kao *ogledalo stvarnosti*. Lik Jakoba Podgorskog[3] još više obiluje autobiografskim elementima nego Ivica s obzirom na njegovu profesiju (Kovačić je isto studirao pravo i postao pravnik) i društveno-političke poglede (posebice pokreta ilirizma kao ideje protivne hrvatskom narodu) te naravno seosko podrijetlo (čizmarev sin iz Krapine). Već je rečeno da su katalizator promjena u životnom putu svih dosad navedenih likova žene (Malvina i Minka – *Prijan Lovro*, Laura – *U registraturi*, Elvira – *Fiškal*) čiju karakterizaciju odlikuje stvaranje privida drugima o vlastitoj prirodi. Kovačićevi likovi fatalnih žena daleko destruktivnije utječu na konačnu tragičnu sudbinu glavnih i sporednih likova, pa je tako priroda nezaustavljive Laure razorna za sve muškarce koji joj se nađu na putu (Mecena, Miha, Ferkonja) i općenito predstavlja s razbojnicima u određenom smislu pobunu protiv društva nalik onoj u Schillerovim Razbojnicima u pogledu nepoštovanja društvenih normi radi ostvarenja svojih ciljeva (pljačka, ubojstvo itd.), dok se Elvira više služi lukavstvom i prevarom u razaranju Jakobove veze s Olgom. Dijametralno suprotni fatalnim ženskim likovima su likovi anđeoskih žena (Anđelija[4] – *Prijan Lovro*, Anica – *U registraturi,* grofica Olga – *Fiškal*) u vidu naglašenih moralnih vrlina (krepost, nevinost, iskrenost, poštenje itd.), no nitko od njih ne uspijeva ostvariti ljubav s likom intelektualca, bilo stjecajem okolnosti ili zbog toga što to lik fatalne žene ne dopušta.[5] Ostaje pitanje

3 „Ali u mladoga Jakoba je bila tvrda narav i gvozdena ustrajnost, kako u patnjama tako i u uživanju. Tvrdoglav bijaše Jakob da bi njegov otac prije mogao svojim omašnim kladivom razbiti najdeblji potplat nego svom sinu izbiti koju nakanu iz glave. Jakob ravnaše svoj život matematičkim formulama. On je ciframa točno izračunao što će i u koje će vrijeme nešto naučiti. Izračunao je što treba znati i kada se može dokučiti društva velike gospode, postati članom, a i sam velikim gospodinom... Jakob bijaše već u mladosti starac. Dobnik uvijek točan koji se nikad ne zaustavi. Kada bi drugi gnjevno lupali šakama od ljutine i bijesa, Jakob bi naširе otvorio oči i smješkao se: tako zapovijedaju matematičke cifre s obzirom na zdravlje... Nije se moglo znati da li je on prava flegma po naravi ili proračunata flegma. No Jakob Podgorski nabrzo steče ime mudraca bez razlike stranaka i bez svake primjedbe. U dubinu duševnih mu svojstva nije na svijetu nitko prodro jer je on rijetko i malo govorio, no i tada samo o onom što je znao i što bijaše na mjestu.“ Ante Kovačić, Fiškal, Zagreb, 1962., Matica hrvatska, str. 167 – 168.

4 Zanimljiva je simbolika imena koja ide u prilog tezi o njezinu anđeoskom karakteru bez obzira je li ona proizašla svjesno ili nesvjesno iz namjere pisca.

5 Laura sakati Anici simbol ženstvenosti (grudi); Elvira intrigama onemogući Jakobu razvoj veze s groficom Olgom; Anđeliji stric ne dopusti ženidbu za Lovru zbog njezina imovinskog stanja i njegova nečasnog pokušaja s Minkom.

predstavljaju li te žene spas za lik intelektualca i/ili nedostižni ideal? U usporedbi s likom Lovre i Ivice zasigurno se po snazi karaktera razlikuje lik Jakoba koji, suprotno od njih, ne počini samoubojstvo već se spremno suočava sa svojom fatalnom ženom i neprijateljskim likom, grofom Lacom, no zbog tragičnosti svojstvene razdoblju romantizma u konačnici je poražen.

U modernizmu za koji možemo uzeti da kod nas počinje 1897. [6] Leskarovom novelom Misao na vječnost, Janko Polić Kamov je zasigurno neizostavna središnja ličnost koja dominira tim razdobljem, iako će trebati gotovo više od pola stoljeća da se njegov značaj prizna. Njegov je roman Isušena kaljuža, vjerojatno alegorija za analiziranu svijest, podsvijest i savjest, izrazito protomodernističko djelo toga doba najviše po snažnoj psihologizaciji glavnog lika. U tom djelu javlja se lik simboličnog imena, **Arsen Toplak** (topli otrov), koji djeluje kao pseudonim samog pisca zbog opet iznimne količine autobiografskih elemenata u glavnom liku (pisanje kao sudbina, odlazak u sjemenište, otac trgovac). Socijalna nota još nije iščezla, ali je stavljena u drugi plan kao podloga na kojoj će glavni lik ponirati još snažnije u samoga sebe. Nestaje objektivni i sveznajući pripovjedač u 3. licu te dolazi do pripovijedanja u 1. licu, kao forma koju je u svojim djelima prvi primijenio Dostojevski kao svojevrsni prijelaz iz realizma u modernizam s ciljem dublje psihološke analize. Naime, Lovro, Jakov i Ivica prikazani su kao intelektualci u interakciji s društvom i latentno prisutnom željom da u tom društvu uspiju ostvariti sebe, dok je Arsen Toplak intelektualac koji je više okrenut svojoj nutrini nego vanjskom svijetu koji se samo odražava u njegovoj nutrini, u razmatranju samoga sebe. Nema ni fatalne žene koja uzrokuje njegovu propast jer je u nemilosrdnoj autoanalizi neminovna njegova moralna propast svojstvena modernom čovjeku koja se najbolje očituje u problematici vlastitog identiteta.[7] Žene koje su prisutne u njegovu životu ili čine tek mali

6 Početak hrvatske moderne najčešće se smješta u 1890. ili 1892. godinu kada dolazi do znatnog slabljenja poetike realizma na ovim prostorima. Krajnjom se godinom najčešće smatra 1914. kada izlazi zbornik drugog naraštaja pjesnika moderne, Hrvatska mlada lirika, a ponekad i 1916. ili 1917. godina, kada duh ekspresionizma sve izrazitije prodire u hrvatsku književnu praksu.

7 „A ja hoću jedno ko i drugo. A što ja hoću, to i mogu. T.j. ništa. Vi ste mi braća, znanci, prijatelji. Vi ste mi sve. T.j. ništa. Dok sam bio ljubavnik, patriota, brat, sin i mislilac – bio sam psovač. Kletva je bila moja domovina, moj odgoj, moj život, moj karakter, moj temperament, moja ideja: moja volja i snaga. Ona je bila moj ja. Smiješak nije moj. A ipak to sam ja! Jer ja nisam ni ljubavnik ni brat ni patriota ni mislilac

trenutak u nizu (Mita na groblju, Adela br. 4, glumica Zora J., Natalija bez broja, Bezimena, sestra Jelka) ili su mu potrebne da kroz svoj odnos s njima pokaže zapravo samoga sebe. Njegova nutrina (kalju̇a) je fantastično organsko jedinstvo fiziologije i duhovnog što izbija u prvi plan pa ga tuberkuloza od samog početka pa do kraja fabule čini bolesnim u fiziološkom i još više u duhovnom smislu poput Dostojevskova lika u *Zapisima iz podzemlja* koji boluje od bolesti jetre. [8] Dakle, iz navedenog se može zaključiti da se u *Isušenoj kalju̇i* javlja tematika svojstvena filozofiji egzistencijalizma u smislu problematike identiteta u egzistencijalnim stanjima kao što su suočenost sa smrću, bolešću, otuđenosti od društva, očaj i tjeskoba pa tako on prekida sa socijalnom imobilnošću i egzistencijalnom ugroženošću kao osnovnom problematikom koja je zaokupljala Lovru, Ivicu i Jakoba tako da ih je bitno oblikovala. Arsen Toplak u potpunosti je gradski tip intelektualca što se vidi u samoj usporedbi pisca tog lika sa sporednim likom intelektualca Markom koji čini ideal-tip svih dosad navedenih likova intelektualaca (Lovre, Ivice, Jakoba). [9] U svom problemu identiteta problematizira pripadnost narodu i religiji koja je recimo neupitna kod Lovre ili Jakoba. On također poput Lovre ulazi u sjemenište, no izlazi iz njega iz posve drugih razloga: u njegovu pubertetu dolazi do nemogućnosti prihvaćanja stvarne opstojnosti iracionalnoga životnog paradoksa, koegzistencije pojmova katolik i Hrvat. [10] To je samo jedan od paradoksa na kojima se Arsen (možda i Kamov) slomio i izgubio samog sebe kojeg autoanalizom poku-

– ni život ni karakter ni temperament... ni volja... ja tj. nisam ja. Svima je poznato, što vi ne znate, da je stil naime čovjek. Ideja je ideja. Genij i mediokritet mogu biti istih nazora;...Moj bi stil bio dakle – psovka. Ja ne psujem više: ja nemam stila: ja nisam čovjek. Ko psuje? Onaj, koji se prepusti instinktu, koji je temperamentan, koji nema obzira, koji je nenaobražen. Psuje onaj koji nema ništa duhovito da kaže. Ignoranta. Kletva je iskrenost. Ko ironizira? Onaj, koji vlada strastima, koji nema karaktera, koji je obziran i obrazovan. Uglađenost, osjetljivost, nemoć... Duhovitost je riječ, ne čin; a riječi su samo riječi, dok su djela i – djela. Ne mogu psovati, pa ironiziram. Ne da mi se se govorit pa se smješkam. Slabost je dakle moja snaga i bezvoljnost moja volja. I to sam ja. Jer ja – nisam ja.“ Janko Polić Kamov, Isušena kalju̇a, Zagreb, 1997., Konzor,, str. 354 – 355.

8 „Ovo je bolest što osamljuje čovjeka, odstranjuje iz društva i posvećuje sebi samome. Tek je kasnije počeo pomišljati na završetak. Jer njegove misli ne bijahu sklad, zaokruženost i logika. One se, istina, izvijahu jedne iz druge, ali si zato ne bijahu nalik.“ Janko Polić Kamov, Isušena kalju̇a, Zagreb, 1997., Konzor, str. 18.

9 „Arsen = grad + familija + glasovir, deklamacija + tombola, ples + obzir + napučenost + društvo + novina + planiranje + logika i račun + socijalizacija + strasti + Strossmayer = histerik / Marko = selo + paša + fućkanje i drečanje + igranje na puceta + nehaj + izolovanost + plandovanje + priroda + slučajnost + filozofija i osjećaj + individualizam + nagon, koji se rodi + Starčević = idiot“ Janko Polić Kamov, Isušena kalju̇a, Zagreb, 1997., Konzor, str. 284.

10 „Ulazeći u konvikt postajem skeptičniji... dobar katolik i dobar Hrvat stadu se isključivati i gurati, dok jedan ne izgura drugog. A odlazeći nakon pet mjeseci iz konvikta, ja sam već uvjereni, nedvoumni, fanatični ateista. Ni danas mi taj prevrat nije jasan. Jer ja sam u roku od tri mjeseca uvjereno stao nevjerovati u ono, u što sam godine i godine vjerovao.“ Janko Polić Kamov, Isušena kalju̇a, Zagreb, 1997., Konzor, str. 234.

šava pronaći. U liku Arsena javlja se još jedna dodatna značajka intelektualca: kreativnost izražena kroz umjetnost. Ta se značajka jasno očituje u umetnutim novelama u obliku dijaloga s funkcijom defabularizacije (tu funkciju, usput rečeno, ima i podjela romana na tri djela: *Na dnu, U šir, U vis*) koje je napisao Kamovljev lik koji je od pjesnika postao (kao i Kamov) pripovjedač. Upravo tu značajku ima i lik **Đure Andrijaševića** [11] iz romana *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva, s tom razlikom da je Đuro odlučio pridodati svojoj književnosti i patriotsku notu s obzirom na to da je odlučio da će njegova književna djela služiti domu i rodu, dok je Arsenova književnost služila prvenstveno njemu u larpurlartističkom smislu i kao meditacija o vlastitoj dekadenciji. Ovaj je lik, za razliku od Ivice i Jakoba, smješten isključivo u primorski kraj, dok lik Arsena predstavlja sintezu primorskog i kontinentalnog kraja: jug – sjever, seksus – alkohol, užitak – bol. Đuru muči religiozno-idealizirana slika anđeoske žene u kojoj ženu nikako ne može pojmiti s njezinom spolnošću koja je njezina bitna odlika. Tu doživljava svoj prvi slom jer ne prihvaća spolni akt kao jedan od dokaza ljubavi prema ženi, što je slično razočaranju Ivice u Lauri i Lovre u Malvini pa iz tog razloga čak prekida vezu sa Zorom koja nikako nije utjelovljenje fatalnosti poput Laure ili Elvire.[12] Odlazak u Senj kao nastavnik fizike i psihologije[13] predstavlja dolazak u provincijski pakao sa cijelom galerijom mediokriteta (Radović, Žuvić, Lukačevski, Marčić) koja ga želi upropastiti, dok on odbija sukob s njima bježeći u samoga sebe. Na kraju bježi od života poput likova intelektualaca nastalih prije razdoblja modernizma.

Odsutnost fatalne žene kod Arsena i Đure nadoknadit će se u književnim ostvarenjima Miroslava Krleže. On će lik fatalne žene dovesti do samog arhetipa fatalnosti u svom dramskom ciklusu *Legenda* i barunici Castelli iz drame *Gospoda Glembayevi*. [14] Leonovu će okupaciju slikarstvom preuzeti lik intelek-

11 „Život je Đuri u gimnaziji prolazio naoko bez potresa; u osam godina on se upoznao sa čitavom bibliotekom knjiga i kad je – još pred maturu u Vijencu izišao njegov prvi oveći rad, svi su se čudili formalnoj savršenosti koju je imao taj početnik. Samo silnom vježbom i neprestanim čitanjem svih mogućih knjiga koje je mlada, znanja žedna, duša upravo gutala, dalo se to postići. ...Smisao za lijepu knjigu i muziku (u svojoj šesnaestoj godini bio je popriličan glasovirač) vezao ga je uz kuću.“ Milutin Cihlar Nehajev, Bijeg, Zagreb, 202, Školska knjiga, str. 23.

12 Gadno, gadno! - šaptao je u sebi i mučio se da nađe još goru riječ. Sam, on sam ubio je tu veliku ljubav koju je tako krasno pratila bogata priroda! I ona, kako je samo mogla izgubiti svijest i u tmini vrta zaboraviti svetost čuvstva, kad su se oboje otrijeznili ne više kao dvoje idealnih drugova (tako je uvijek Đuro smatro svoju ljubav) nego jednako kao cjelo to poniženo čovječanstvo, kao običan muž i obična žena.“ Milutin Cihlar Nehajev, Bijeg, Zagreb, 2002, Školska knjiga, str. 30.

13 Simbolika isprepletenosti duhovnog i materijalnog

14 Anica iz Kraljeva zbog koje se oživljeni mrtvac Janez ubio i kojoj mrtvački kor pjeva „Ave victrix Eva. O kraljice, kurvo, djeva!“ te Eva iz Adam i Eva. Osim simbolike imena Anđelika koje upućuje na anđesoki karakter i činjenice da je opatica, tu je jasna aluzija na Danteovu Beatrice u njezinu djevojačkom

tualca **Sigismunda Latinovicza**, tj. **Filipa** iz Krležina romana *Povratak Filipa Latinovicza* koji će nakon Kamovljeva Arsena nastaviti egzistencijalističku problematiku identiteta svojstvenu modernizmu.[15] Uz njega valja spomenuti **Kamila Emeričkog** iz *Zastava* kojemu je kao posebno obilježje i osnovna pokretačka snaga dana borba za hrvatsku državnost i hrvatski narod. Upravo političnost kao dominantno obilježje razlikuje Kamila od Filipa i Leona koji su bili više obuzeti samim sobom, kreativnošću i univerzalnim temama nego nekim općim političkim probitkom. Ipak, ono što ih povezuje jest edipovska problematika odnosa prema ocu: Filipa naizgled muči pitanje identiteta njegova oca, dok Kamila muči politička izdaja njegova oca. To se pokazuje nebitnim jer Filipu saznanje o identitetu oca ne donosi nikakvu promjenu egzistencijalne krize. Isto tako, simbolika ubojstva oca promjenom imena i prezimena u maniri Edipa Kamilu ne donosi rasplet problema. Filip svoju fatalnu ženu nalazi u liku Bobočke (Ksenija Radajeva) koja je karakterno vrlo slična Grušenjki iz *Braće Karamazov*, iza sebe već ima upropaštenu egzistenciju sporednog lika intelektualca Vladimira Baločanskog, a Kamilo u Mađarici Ani Borongay, ženi pripadnici naroda protiv čije se političke vlasti bori. Zanimljivo je da su Krležine fatalne žene, primjerice Bobočka i barunica Castteli, ubijene nasiljem na predjelu vrata, što se može povezati s činjenicom da je jedno od oružja fatalne žene govor. Primjer iz svjetske književnosti predstavlja pripovijetka *Carmen* Prospera Mallarmea u kojoj fatalnu ženu na kraju zadavi njezin ljubavnik. Upravo simbolikom sažetoj u slici Carmenine smrti, u poglavlju u kojemu Filip vodi verbalni okršaj sa sporednim likom demonskog intelektualca Sergija Kirilovića Kyrialesa, najavljena je Bobočkina sudbina. Dakle, Filipu je osim fatalne žene suprotstavljena vrlo snažna nihilistička osobnost sporednog lika intelektualaca Sergija Kirilovića Kyrialesa kao svojevrsni *alterego* koji mu budi sumnju u slikarstvo, njegov talent i njega samog. [16] Simbolika fatalnosti

imenu Beatrix.

15 „Taj čovjek sumnja u identitet svog vlastitog ja. Taj čovjek sumnja u identitet svoje vlastite egzistencije, a jutros je doputovao, i tu u toj kavani nije ga bilo već jedanaest godina. Čudno! Sjedi takav jedan nerođeni netko u jednom ogledalu, naziva samog sebe sobom, nosi to svoje mutno i nejasno ja u sebi godinama, puši, a gadi mu se pušenje, osjeća kako mu je mučno, kako ga steže srce, boli glava, kolutaju mu se oko pogleda čudni zelenkasti krugovi i sve to tako nejasno i mutno kruži, i sve je to tako pogodbeno, tako neodređeno, tako čudno trepetljivo: biti subjekt i osjećati identitet svog subjekta!“ Miroslav Krleža, Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb, Zagrebačka stvarnost, 1995., str. 36 – 37.

16 „Sergije Kirilović Kyriales, Grk s Kavkaza, đak pariške Sorbone, dvostruki doktor, dermatolog i doktor filozofije, koji je u toj kostanjevečkoj drami odigrao po ove bolećive slabiće i zbunjene dekadente tako presudnu ulogu, bio je predratni ruski emigrant, a kada se za Ballocsanszkove ere pojavio u Bobinom krugu, doputovao je iz Rige, gdje je radio kao feljtonist u Rigaer Tagblattu. Mati mu je bila (navodno) grčka Židovka s jednog maloazijskog ostrva, a otac ruski gardijski stabileutenant, Kiril Pavlović. Taj stariji čovjek, koji je bio hladan i zatvoren u svakom pogledu, svakako je već navršio pedesetu, ali s njegova lica nije se o tom pedesetogodišnjem nepoznatom životu moglo pročitati savršeno ništa. Mrk i hladnokrvan,

očituje se i kod pjesnikinje Ane Borongay u tome da je Kamilo nadahne da napiše poemu *Medeja* (fatalna žena antike) i posveti je upravo njemu. U njihovoj zadnjoj raspravi prije potpunog raskida on joj iznosi svoju strast za politikom koju ona nikad nije razumjela te koja je naposljetku učinila ostvarenje njihove ljubavi nemogućom. [17] Strast za politikom omela ga je od uranjanja u samoga sebe, što nije tipično za likove intelektualaca u modernizmu koje je punom snagom započelo kod Arsena, nastavilo se s Đurom i Filipom te će se snažno očitovati u liku **Valentina** u djelu Ive Kozarčanina *Sam čovjek* podijeljenom u četiri dijela (*Noćni dijalog, Mračna mladost, Buga plače, Sam čovjek*), u kojemu glavni lik pripovijeda svoju sudbinu koja je dovela do životne tragedije i rastakanja vlastitog identiteta. [18] Fabula je isprekidana digresijskim monolozima koji su prepuni lirskog pesimizma koji sa stalnim atributima *mrtvački i krvavi* čine estetiku ružnog. Valenta obilježava nesretno djetinjstvo obilježeno preranom smrću njegove idealizirane majke, grubošću i bezosjećajnošću oca koji je mario samo za svoju trgovinu, zlostavljanjima maćehe Agate i erotske traume sa sluškinjom Terezom u seoskoj sredini pokraj rijeke na granici s Bosnom, odlazak u sjemenište i naposljetku očevo samoubojstvo. U krčmi, stalnom ambijentu likova intelektualaca smještenih u kontinentalnu Hrvatsku, Valentin razgovara sa sobom koji više nije on nego ubojica za kojeg ne vrijede zakoni i koji „sam sebe ljubi i sam sebi sudi“.

Idući je lik intelektualca **Ivan Galeb** iz romana Vladana Desnice *Proljeće*

crne masti, tamnomodre, kovrčave, bujne kose, taj doktor Serge (kako su ga zvali Bobini trabanti) govorio je sve evropske i levantinske jezike, naskitao se po svim kontinentima, stojeći spram zemaljskih događaja i pitanja u nevjerojatno hladnoj distanci, kao da promatra život iz zvjezdane, staklene daljine. Taj Kyriales posjedovao je spram Filipa neshvatljivo uzvišenu superiornost, raspolažući čudnim i neobično opasnim svojstvom: sposobnošću, da razara sve Filipove misli; zamisli, da mrvi njegove istine i zanose, i da sve Filipove tjelesne i duševne snage atomizira u prašinu i potpuno bezvrijedan pepeo.“ Miroslav Krleža, Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb, Zagrebačka stvarnost, 1995., str. 151.

17 „Nikada me nije politika zanimala kao karijera, to što interesira mene to je ova moja zemlja, eto, ova smrdljiva krčma ovdje, onaj krastavi pas na lancu tamo u blatu, ovaj kupleraj, ovi cigani, ove pijane kurve, ove petrolejke u magli, to je moja domovina, i mislim da nisi zaboravila, bio sam i ostao vezan o našu bijedu, to je tako, nisam emigrant, i desilo se ma što, nikad se neću iseliti, netko mora i ovdje ostati! Pa ipak, mislim da je smiješno u ovome momentu pričati staru priču, šta li sve nisam izgovorio o brigama ove zemlje još pod tvojim peštanskim krovom, dosađujući ti mojom politikom, ono, vidiš, nije bila nikakva moja politika, nego moj život, i ako je taj moj život politika, onda ću se baviti politikom dok dišem.“ Miroslav Krleža, Zastave, Zagreb, Ljevak, 2000., str. 194, peta knjiga.

18 „Čovjek koji je sat poslije toga izašao iz našeg stana nosio je doduše moje odijelo, bio je visok kao ja i držao jedno rame malo u zrak, kao što ga ja držim, ali to sasvim sigurno nisam bio ja. ...Ti nisi ti (ja slutim), nego neki drugi, pokojni ja, koji je došao da se oprosti sa mnom. Prišao si mi na korak, sjedio si sa mnom i pio, ali to nisi bio ti nego ja koji sam se pretvorio u tebe. Prišao si mi na korak i zavaro si me, a sada je došao dan koji te je pretekao i skinuo ti masku s lica. Dan je tvoj grob nad kojim ja stojim skrušen i žalostan, ali ne plačem.“ Ivo Kozarčanin, Sam Čovjek, Zagreb, Mladost, 1978., str. 392 – 398.

Ivana Galeba. On je, za razliku od prethodnog, smješten u ambijent primorske Hrvatske i to će se očitovati u većoj vedrini, smirenosti i životnoj radosti pravog Dalmatinca. Najvažnije po čemu se ovaj lik intelektualca razlikuje od svih ostalih jest to da je on starac koji je prevalio više od pedeset godina i svoj životni put pripovijeda u prvom licu pišući dnevnik u bolesničkoj postelji. U ovome romanu starost glavnog lika čini zaplet, vrhunac i rasplet kao u filmu Ingmara Bergmana, *Divlje jagode*, gdje stari profesor kroz snove i sjećanja preispituje vrijednost svojega proživljenoga života. Suočenje sa smrću u starosti donosi ujedno i suočenje sa životom kao temeljno egzistencijalno stanje u kojemu čovjek dolazi do mnogih pitanja, odgovora i traganja za smislom. To je zasigurno jedna od bitnih preokupacija starca na bolesničkoj postelji pa se tako ovaj intelektualac bori svojim bićem protiv smrti, proživljavajući svoj život i indukcijski iz njega izvodi zaključke kao bisere svoje mudrosti u obliku digresija koje čine retardaciju fabule. Jedna od tih digresija jest problematika identiteta (subjektiviteta), tj. jastva prema Jungu iliti Heideggerovim rječnikom *tubitka (Dasein)* koju smo već sreli u Arsena, Filipa i Valenta. [19] Borba njegovog *jastva/tubitka* sa smrću očituje se još u njegovoj izjavi da često smišlja priču pod nazivom *O čovjeku nad kojim Smrt nije imala vlast dok god se kretao* i ideji za radnju romana koji namjerava napisati. [20] Kod njega nema fatalne žene već mu, kao Arsenu, život ispunjavaju tek sporedni likovi žena (Kalpurnija, Alda, Erna, Dolores, Maja) s kojima se zbog svog kozmopolitskog duha, nemira i želje za kretanjem ne može skrasiti. Na kraju romana, nakon isprekidanih esejističkih pasusa koji odražavaju sve jaču prijetnju smrti zbog poniranja u svoj život kao prošlost, Ivan uspije izaći iz bolnice upravo u proljeće (vrijeme kada je umrla njegova kćer Maja) koje simbolizira život (uskrsnuće?) jer kao godišnje doba dolazi nakon zime koja je u umjetnosti često uobičajeni simbol smrti.

19 „Jer ja nema dobi. Godine to su stvar za druge, za ne-ja; baš kao i smrt. Kad reknemo ja, mi time ciljamo na onaj isti subjekt, na onaj intimni osjećaj jastva na koji smo ciljali i onda kada smo kao šesnaestogodišnjaci, ili šestogodišnjaci, izrekli tu zamjenicu ja. A svaki naš čin i svaka naša riječ, od rođenja do smrti, spontani su ispad i autentičan odraz onog istog našeg identiteta, onog ja koje se u nama rodilo s prvim tračkom naše svijesti, ili s prvim tračkom našeg instinkta, i koje se od tada neprestano, svakim danom i svakim časom, u nama nadorađa, integrira, jedri, ocjelokupljuje, ali jezgra ostaje uvijek ono prvotno goluždravo ja. Svojstva, obilježja, kakvoće – to je ono od čega su sačinjeni drugi. Samo drugi sazdani su na taj staromodni, skolastički način. Naše ja sastoji se iz golog fakta bivstvovanja i iz primarnog slijepog osjećaja tog bivstvovanja. Dakako, tome pridolazi i percipiranje ostalog postojećeg oko nas. I to nije neugodno; baš naprotiv. Ali to nije bitno. Zgoljeni fakat bivstvovanja, i goli osjećaj tog bivstvovanja. Sve je drugo sporedno, nebitno. Puki ogrtač na leđima tog našeg ja.“ Vladan Desnica, Proljeća Ivana Galeba, Zagreb, Zora, 1977. str 255.

20 Radnja tog romana smještena je u budućnost gdje su ljudi otkrili lijek protiv smrti zvan Athanatik (grč. a-ne, thanatos – smrt) A za besmrtnost i neusmrtivost te Athanatik B za besmrtnost. Radnja ima huxleyjevski antiutopijski karakter, borgesovski rasplet i nedovršeni kraj. Poanta je vrlo jednostavna: nužnost i potreba smrti za čovječnost i čovječanstvo.

Vrijeme radnje početka romana *Kiklop* Ranka Marinkovića, u kojemu je smješten lik **Melkior Tresić**, jest jesen i njime se vraća u kontinentalni ambijent. Tog novinara i diplomiranog filozofa, poput Galeba, muči strah od smrti samo posredno kao strah od nadolazećeg rata personificiranog u mitskom liku Kiklopa. Radnja ovoga romana odvija se za vrijeme bombardiranja Londona 1940. godine u još predratnom Zagrebu, dok se ranije spomenuti likovi intelektualaca nalaze u starijim razdobljima (Lovro, Ivica, Jakov u 19. st., Arsen i Đuro na početku 20. st., Kamilo u razdoblju Prvoga svjetskog rata, Leon i Filip u dvadesetim godinama 20. st., Valentin i Ivan u tridesetim godinama 20. st.). Poput Krležinih romana, ovaj roman obiluje galerijom sporednih likova intelektualaca (Ugo, Melkior, Don Fernando) koji se kao družina intelektualaca imenom *Parampioni* druže u kafiću *Daj-damu* te bijeg iz predapokaliptičnog svijeta traže u lakrdiji, opijanju i ženama. Ugo predstavlja harlekina cijele družine i svojim dovitljivim intelektualnim humorom i sarkazmom zabavlja cijelo društvo, dok je Maestro poput Uga obavijen duhom boemštine, no njegov je izraz morbidni cinizam s prezirom prema progresu i prema njemu Melkior osjeća dozu duhovnog autoriteta. Ti su likovi navodno napisani po uzoru na Viktora Vidu (Ugo) i Tina Ujevića (Maestro). Don Fernando, sporedni lik intelektualca, predstavlja pak parodiju jer razvija svoju teoriju *preventivne dehumanizacije* kojom iznosi stav kako bi terorom i atentatima trebalo ubiti sve potencijalne ubojice, demagoge i diktatore koji bi mogli postati novi Hitler, Napoleon ili Cezar i to upravo prema postavkama sociobiologizma koje su utkane u boljševizam, fašizam i nacionalsocijalizam. Melkior je razapet između dvije fatalne žene, Enke i Vivijane. Enka je žena koja s njim vara svojeg muža, a Vivijana je misteriozna žena koja simbolizira neostvarene žudnje. Potonja je povezana s Ugom kojemu ona ne predstavlja ništa mistično te s Maestrom s kojim dijeli nerazjašnjenu prošlost. Njezina fatalnost blijedi pred sve većom prijetnjom novog svjetskog rata koji Melkior pokušava izbjeći. Naposljetku, on za razliku od Odiseja ne bježi od Kiklopa kojega je uspio nadmudriti, nego se uslijed općeg besmisla i animaliziranja ljudske kolektivne svijesti dragovoljno predaje toj nemani odlazeći u Zoopolis.

Sasvim je uobičajena pojava da su stavovi, mišljenja i osobnost glavnih likova intelektualaca često odraz osobnosti samoga pisca čemu u prilog govori podudarnost autobiografskih elemenata sa značajkama likova intelektualaca. Romani mogu biti ogledalo osobnosti samoga pisca kao intelektualca, a možda i/ili vjerna slika hrvatskog intelektualca koji su egzistirali u vrijeme nastajanja

tih likova. Svakako, to ogledalo ne mora biti čist i pravilan odraz stvarnosti već poput konkavnih ili konveksnih zrcala može učiniti neku pojavu ljepšom ili ružnijom, poželjnom ili nepoželjnom. Upravo je u tome bit ovog fenomena likova intelektualaca u hrvatskoj književnosti jer književnost je biljka koja svojim korijenom često zna crpiti minerale iz zemlje stvarnosti te ih preobraziti u prekrasne cvjetova mašte. Vrlo je intrigantno, s obzirom na temu broja časopisa, da se s prelaskom književnog razdoblja iz realizma u modernizam javlja problematika identiteta kod mnogih likova (Arsen, Đuro, Filip, Valent, Ivan), dok je nekima dostatna samo kritična svijest okrenuta prema svijetu (Kamilo, Melkior). Svima je zajedničko jedno: lik fatalne ili anđeoske žene ili pak likovi žena bez kojih bi karakterizacija likova intelektualaca u hrvatskoj književnosti vjerojatno bila nepotpuna jer svi su oni manje-više izgradili svoj život i osobnost kroz svoj odnos sa ženama. Tek nam ostaje vidjeti hoće li se ta književna tradicija likova intelektualaca i njihovih žena nastaviti u hrvatskoj književnosti te još više hoće li moći svoj uzor naći u svakodnevnom životu.

Literatura

- *August ŠENOA, Prijan Lovro, Zagreb, Jutarnji list, 2008.*
- *Ante KOVAČIĆ, Fiškal, Zagreb, Matica hrvatska, 1962.*
- *Janko Polić KAMOV, Isušena kaljuža, Zagreb, Konzor, 1997.*
- *Milutin Cihlar NEHAJEV, Bijeg, Zagreb, Školska knjiga, 2002.*
- *Miroslav KRLEŽA, Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb, Zagrebačka stvarnost, 1995.*
- *Miroslav KRLEŽA, Zastave, Zagreb, Ljevak, 2000.*
- *Ivo KOZARČANIN, Sam Čovjek, Zagreb, Mladost, 1978.*
- *Vladan DESNICA, Proljeća Ivana Galeba, Zagreb, Zora, 1977.*
- *Ranko MARINKOVIĆ, Kiklop, Zagreb, Mladost, 1972.*

DRŽAVNOPRAVNI POLOŽAJ HRVATSKIH ZEMALJA U SKLOPU AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

Autor: **Marko Raič,** student povijesti na Hrvatskom katoličkom sveučilištu

Nakon poraza od Pruske te pritisnut sve nestabilnijom unutarnjom situacijom u Habsburškoj Monarhiji, bečki je dvor 1867. godine morao postići kompromis s drugim najjačim narodom, Mađarima, u svrhu očuvanja države. Tim dogovorom između dvaju najjačih faktora, Habsburška se Monarhija reorganizira u novu, dvojnu, carsku i kraljevsku Austro-Ugarsku Monarhiju. Hrvatski je sabor od cara Franje Josipa I. dobio zadatak u novoj državi urediti svoj položaj unutar Translajtanije ili ugarskog dijela Monarhije. [1] Nakon niza pregovora u srpnju 1868. godine, konačno je u Pešti postignut dogovor između hrvatske regnikolarne deputacije te ugarske deputacije koji je car Franjo Josip I. 8. 11. 1868. potvrdio, čime je stvoreno posebno državnopravno uređenje u ugarskoj polovici Monarhije. Ta posebna nagodba stvorila je Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo koje se sastojalo od Kraljevine Ugarske i Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Trojednica). Nagodba priznaje Trojednu Kraljevinu kao hrvatski politički narod na čelu sa Saborom i banom koja s Ugarskom sačinjava jednu političku cjelinu.[2] Nakon višegodišnjih kršenja Nagodbe, naročito s obzirom na njezin financijski dio koji nije omogućavao gotovo nikakav financijski napredak Hrvatske, željeznica, jezika i mađarske hegemonije, dolazi do sve većeg nezadovoljstva u Hrvatskoj te željom za poštivanjem čistoće Nagodbe i njezinom revizijom kao djelomičnim rješenjem hrvatskoga pitanja.

Još jedno od rješenja krize u Monarhiji predstavljala je ideja preuređenja Austro-Ugarske po načelu trijalizma. Sam trijalizam predstavlja projekt ponovne reorganizacije dualističke Monarhije kojom bi se stvorila nova državna federalna jedinica − Kraljevina Hrvatska. Ona bi kao takva bila ravnopravna s dotadašnjom Carevinom Austrijom i Kraljevinom Ugarskom. Trijalizam se u bitnome razlikuje od ostalih rješenja hrvatskoga pitanja u zajednici s Habsburgovcima. Primjerice, za razliku od državnoga saveza s Ugarskom u vidu Hrvatsko-ugarske nagodbe[3] ili ideje federalizacije tako da svaki politički narod u Monarhiji (Nijemci, Mađari, Hrvati, Poljaci i Česi) dobije potpunu autonomiju, zalaže se za potpunu samostalnost i cjelokupnost hrvatskih zemalja. Te bi zemlje s ostalim zemljama u državnoj zajednici povezivala osoba vladara, zajednička vojska, mornarica te zajednički vanjski poslovi.

Nakon odluke Hrvatskoga sabora iz 1790. godine da se podvrgne Ugarskom

1 Službeni naziv Translajtanije ili ugarskog dijela Monarhije je Zemlje Krune sv. Stjepana, a činile su je Kraljevina Ugarska s Budimpeštom kao glavnim gradom, Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija s glavnim gradom Zagrebom te grad Rijeka kao Corpus separatum pod upravom Budimpešte.

2 J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, Povijest hrvatskog naroda 1860. − 1914., Zagreb, 1968., 38 − 42.

3 Nagodba se pokazala kratkotrajnim i nedjelotvornim rješenjem za politički sve zreliju hrvatsku naciju.

namjesničkom vijeću, Hrvatska po prvi put biva u pravnom smislu podvrgnuta Ugarskoj. To je stanje trajalo sve do revolucionarne 1848. godine kada Sabor na čelu s banom Josipom Jelačićem prekida sve državnopravne veze s Ugarskom.

Nakon završetka Bachova apsolutizma te zasjedanja Sabora 1861. i 1865. dolazi do slobodnog sklapanja nagodbe 1868. godine između ravnopravnih strana − Ugarske i Hrvatske. Hrvatske zemlje tom nagodbom dobivaju državnopravnu posebnost u odnosu na Ugarsku unutar dvojne Monarhije, što se vidi iz teksta Hrvatsko-ugarske nagodbe. Članak 1. Hrvatsko-ugarske nagodbe određuje teritorijalni opseg hrvatske države, što predstavlja jednu od temeljnih odrednica državnosti. U nagodbenom članku 2. stoji da se zajednički kralj, krunjen krunom svetog Stjepana ima nazivati kralj Ugarske i kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije te je određeno da se krunidbena zavjernica iz 1867. godine ima sastaviti na hrvatskom jeziku te se poslati Hrvatskom saboru. Dalje se u dokumentu ističu zajednički poslovi, novčarstvo i porezni sustav (članak 10.), pomorstvo, carine, željeznice, državljanstvo i uzdržavanje dvora. Svi ostali poslovi koji nisu spomenuti kao zajednički ostaju pod autonomijom Hrvatskoga sabora (članak 47.). U tekstu nagodbe priznaje se i pripadnost Dalmacije i Vojne Krajine sastavnim dijelovima Hrvatske (članak 65.) koje tada nisu bile u nadležnosti Hrvatskoga sabora i bana. [4] Zakonski je određeno da službeni jezik zakonodavstva, sudstva i uprave Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ima biti hrvatski (članak 56.), dok sve zajedničke institucije na području Hrvatske također za službeni jezik imaju hrvatski (članak 57.).[5] Važno je spomenuti i pitanje vojske koje je također regulirano nagodbom u kojoj stoji da unutar zemalja krune sv. Stjepana Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija ima svoju službenu vojsku u vidu Kraljevskog hrvatskog domobranstva s glavnim zapovjedništvom u Zagrebu, hrvatskim kao zapovjednim jezikom i hrvatskom zastavom kao službenom. Najveći dio časničkog zbora čine Hrvati. [6]

Iako nije bila u pravnom položaju kao Austrija i Ugarska, iz navedenog možemo zaključiti da je Hrvatska *de facto* sa svojim Saborom kao parlamentom, banom kao ministrom predsjednikom, službenom vojskom, vlastitim jezikom te upravom imala većinu elemenata državnosti, što osim Austrije i Ugarske

4 Dalmacija sve do raspada Monarhije 1918. godine nije bila sjedinjena s Hrvatskom i Slavonijom. Nakon razvojačenja Vojne krajine 1873. godine, njezin je teritorij stavljen pod upravu Sabora i bana tek 1881. godine,
J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, Povijest hrvatskog naroda 1860. − 1914., 80.

5 J. ŠARINIĆ, Nagodbena Hrvatska, Zagreb, 1972., 271 − 293.

6 M. POJIĆ,Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868. − 1914., Arh. Vjesn., god. 43 (2000.), 156 − 157.

nije imao nijedan politički narod u Monarhiji. Zakonodavna vlast, koja predstavlja obilježje države i koju je Trojedna Kraljevina imala, svjedoči o Hrvatskoj koja ima karakter posebne države. Uz sve te elemente Hrvatska ipak nije bila potpuno samostalna država jer je njezin državnopravni položaj bio manifestiran jedino kroz zajednicu s Ugarskom. Zbog toga nije imala nikakve izravne odnose s Austrijom i inozemstvom osim kroz zajedničke poslove koji su bili propisani nagodbom. Ovisnost o Mađarskoj očituje se i u nagodbenom članku 51. koji određuje da bana imenuje car na prijedlog zajedničkoga ugarskog ministra predsjednika. Kao što je već spomenuto, dolazilo je do čestih kršenja i zlouporabe nagodbe s ugarske strane, što je predstavljalo velik problem nacionalnoj integraciji i napretku Hrvatske.

Kriza dualizma

Sve veće jačanje imperijalizma te društveno i ekonomsko osnaživanje dviju vladajućih nacija u Monarhiji 1880-ih godina rezultira nezadovoljstvom nevladajućih nacija i jačanjem nacionalnog otpora. Također, dolazi i do međusobnih sukoba između nositelja dualizma, Austrije i Ugarske, potaknuto jačanjem ove druge koja je htjela sve veću ravnopravnost s Austrijom, što je u krajnjoj liniji završavalo s tendencijom mađarske premoći nasuprot Beču. Sve to rezultiralo je slabljenjem i krizom dualizma iz 1867. godine. Bečka aristokracija, visoki crkveni i vojni krugovi sve su nezadovoljniji postojećim dualizmom te otvoreno to iskazuju. Uvjereni su da dualizam ide na ruku isključivo Mađarima te iniciraju kod političkih vrhova sve veću suradnju s nevladajućim nacijama, prije svega s Hrvatima u čemu prednjači vođa austrijskih kršćanskih socijalista Karl Luger. Luger kasnije postaje glavni oslonac politike prijestolonasljednika nadvojvode Franje Ferdinanda i jedan od vodećih političara u Carstvu. [7] U ovome se mogu iščitati početci ideje trijalizma kao rješenja krize u dvojnoj Monarhiji koja je u mnogočemu funkcionirala po principu *divide et impera.*
Što se Hrvatske tiče, krajem 1880-ih godina ban Khuen Héderváry učvršćuje svoj pseudoustavni režim i činovnički aparat te rafiniranim metodama i izbornim inženjeringom političku situaciju čvrsto drži pod svojom kontrolom. Ne dopuštajući razvoj konstruktivnog i progresivnog političkog života te gušeći

7 J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, Povijest hrvatskog naroda 1860. – 1914., str. 137 – 138.

nacionalnu integraciju hrvatskoga naroda, on uvelike pobuđuje revolt protiv dualizma s jedne strane te takvom politikom s druge strane izravno tjera na suradnju hrvatsku i srpsku političku elitu koja u jednom od svojih primarnih, ali ne i javno proklamiranih ciljeva, ima južnoslavensko jedinstvo koje u konačnici rezultira izdvajanjem hrvatskih zemalja iz Monarhije i priključenje Kraljevini Srbiji. [8] Koncem 19. stoljeća kriza se produbljuje. Počinju češko-njemački sukobi u austrijskom dijelu Monarhije te neodrživost postojećeg sustava postaje sve očitija. U Hrvatskoj glavne opozicijske struje, Obzoraši, odnosno kasnija Hrvatska opozicija i frankovci [9] prate sukobe Beča i Pešte. Za oboje pobjeda Mađara znači intenziviranje hegemonije te svaka od njih nudi rješenje za prevladavanje krize. [10] Sve jače povezivanje hrvatske i srpske omladine i stranaka jugoslavenske orijentacije u svrhu otpora dualizmu izaziva sumnju u bečkim krugovima. Prvenstveno onima okupljenima oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda koji smatraju da se pod krinkom vodi protudinastička kampanja te se sve više zanimaju za ponude Frankovih pravaša koji su izrazito prijateljski raspoloženi prema dinastiji. [11]

„Jugoslavenski“ trijalizam

Neodvisna narodna stranka, nastala 1880. godine odlaskom utjecajnih članova iz Narodno-liberalne stranke zbog sve veće popustljivosti prema ugarskoj hegemoniji ide prema politici kompromisa. Njezini članovi zastupaju politiku čistoće Nagodbe i potpunu autonomiju Hrvatske, Slavonije i grada Rijeke unutar zemalja krune sv. Stjepana. Tim slijedom, odnosno postizanjem te politike, išli bi dalje putem trijalizma pri čemu bi okupili sve južnoslavenske narode unutar Monarhije. To dakako ne proklamiraju javno kako ne bi kompromitirali svoj primarni cilj – autonomiju. U svome se djelovanju pokušavaju ujediniti sa srpskim strankama kako bi bili što jači u djelovanju protiv Khuenova reži-

8 Isto, 137 – 143.
9 Frankovci su pristaše Čiste stranke prava, osnovane 1895. nakon raskola Stranke prava. Nazvani su po svome vođi dr. Josipu Franku. Predstavljaju hrvatske nacionaliste koji su spremni za pragmatičnu suradnju s Bečom u svrhu stvaranja Kraljevine Hrvatske koja bi činila treću federalnu jedinicu u sklopu trijalističke Monarhije. Smatraju da je taj cilj manifestacija Starčevićeve ideje o neovisnoj hrvatskoj nacionalnoj državi nasuprot Stranke prava (domovinaši) koji su spremni za suradnju sa Srbima te pristaju uz ideju jugoslavenstva.
10 Isto, 149 – 151.
11 M. GROSS, Povijest pravaške ideologije, Zagreb, 1973., 313.

ma. To im uspijeva samo s nekoliko srpskih stranaka upravo zbog Khuenove rafinirane politike potkupljivanja srpskih političara u Hrvatskoj radi razbijanja jedinstvene opozicije te forsiranjem slavonstva i hrvatstva kao dva regionalizma kako bi teritorijalno podijeljenu Hrvatsku sveo na nekolicinu županija s odsustvom ikakvog nacionalnog identiteta.[12]

Kasnije, sredinom 1890-ih godina, Neodvisna narodna stranka i domovinaška frakcija Stranke prava usuglašavaju svoje programe te postižu koaliciju. Tu koaliciju obilježava snažno protivljenje čvrstom režimu Khuena Héderváryja za što se žele pridobiti i Srbi, od kojih dio pristaje uz bana Khuena Héderváryja zbog vlastitih interesa. Godine 1902., na temelju programa iz 1894. stvara se Hrvatska stranka prava koju čine domovinaši, obzoraši i Hrvatska napredna stranka. Nakon neuspjele politike „novog kursa" kojom se željelo postići pomirenje i suradnja s Mađarima kako bi se ostvario zajednički nastup protiv Beča konačno dolazi do Riječke i Zadarske rezolucije. Rezultat te dvije rezolucije je stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije[13] koja priznaje ravnopravnost Hrvata i Srba u Monarhiji te se u svome programu formalno zalaže za sjedinjenje svih južnih Slavena u zasebnu cjelinu pod vladavinom Habsburške dinastije, odnosno traže trijalističko uređenje. Taj trijalistički model Hrvatsko-srpske koalicije samo je paravan za bečke vlasti. Potaknuti idejom panslavizma i južnoslavenskoga bratstva, vodstvo koalicije vodilo je dvostruku politiku protiv Monarhije. Stvarni im je cilj zapravo polaganim slabljenjem dualizma, sjedinjenjem hrvatskih zemalja i stjecanjem sve veće samostalnosti u odnosu na Beč i Peštu kako bi u presudnom trenutku mogli izaći iz Austro-Ugarske Monarhije te se ujediniti s Kraljevinom Srbijom u veliku jugoslavensku državu. Ova je koalicija smatrana velikom opasnošću u bečkim krugovima zbog opravdane sumnje u njezine separatističke tendencije. [14] Jugoslavenski su agitanti smatrali kako niti u najmanjoj mjeri ne treba težiti politici preobrazbe Monarhije jer bi, prema njihovu mišljenju svaka reorganizacija države u korist Hrvatima pomrsila realizaciju Jugoslavije. Svetozar Pribićević koji je bio jedan od vođa Hrvatsko-srpske koalicije u svojim memoarima ističe kako je parola koalicije bila: „Što gore, to bolje!". Time je mislio kako će svojim destruktivnim djelovanjem izazivati sve veću krizu u državi nakon koje, u

12 J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, Povijest hrvatskog naroda 1860. − 1914, 131 − 136.

13 U koaliciju su ušle Hrvatska stranka prava, Hrvatska napredna stranka, Srpska napredna samostalna stranka, Srpska narodna radikalna stranka i Socijaldemokratska stranka. Radikali i socijaldemokrati kasnije izlaze iz koalicije.

14 J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, Povijest hrvatskog naroda 1860. − 1914, 221 − 223.

ključnom trenutku, više neće biti moguć povratak probečkoj politici Hrvata.[15]

Velikoaustrijski trijalizam

Početkom 20. stoljeća vrhovi dinastije više nisu jedinstveni. Stari car i kralj Franjo Josip I. i dalje se čvrsto drži dualizma te vjeruje u njega, dok prijestolonasljednik Franjo Ferdinand okuplja sve protivnike dualizma oslanjajući se na kršćanske socijaliste. Trijalizam frankovaca, percipiran kao posebna velikohrvatska državna jedinica u ravnopravnoj zajednici s Austrijom i Ugarskom bio je vrlo prihvatljiv austrijskim političkim krugovima jer bi se time oslabila ugarska strana monarhije i tako postigla ravnoteža u državi. Iako smatran samo sredstvom za zastrašivanje ugarske strane u trenutcima njihove hegemonističke ekspanzije, trijalizam je početkom 20. stoljeća bio sve realnija opcija za Monarhiju koja je sve više tonula u krizu. Tome najbolje svjedoče stalne konzultacije Josipa Franka sa čelnim čovjekom generalštaba carske vojske Franzom Conradom von Hötzendorfom, vođom kršćanskih socijalista (najjače austrijske stranke) Karlom Lugerom te čak u pojedinim trenutcima i s vrhovima dinastije. [16]

Najveći problem postupnom ostvarenju ove trijalističke koncepcije predstavljala je Hrvatsko-srpska koalicija. Koalicija je tvorila aktualnu vlast u tadašnjoj Hrvatskoj te se održala sve do kraja Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Ona je bila izrazito projugoslavenski orijentirana te je održavala kontakte s vlastima u Kraljevini Srbiji koja je nakon smjene dinastija 1903. godine postala veoma neprijateljski raspoložena prema Austro-Ugarskoj zbog aspiracija na njezin teritorij, prvenstveno na Bosnu i Hercegovinu. Sve je to rezultiralo nepovjerenjem prema stanju u Hrvatskoj. Postavljalo se pitanje: Što ako Hrvatska dobije administrativnu cjelokupnost i državnu samostalnost naspram Pešte i krene prema ostvarenju južnoslavenske države sa Srbijom? Zato su bečke vlasti pružale potporu frankovcima u koje su imali povjerenja. Nastojali su izbornim inženjeringom, stalnim pokretanjem sudskih procesa i iniciranjem skandala protiv članova koalicije te pokušajima uvođenja otvorenog apsolutizma i vojne diktature u Hrvatskoj stvoriti povoljne uvjete za stupanje frankovaca na vlast. Nakon toga bi uslijedilo administrativno ujedinjenje hrvatskih

15 S. PRIBIČEVIĆ, Diktatura kralja Aleksandra, Zagreb, 1990., 18.

16 M. GROSS, Povijest pravaške ideologije, Zagreb, 1973., 345 − 350.

zemalja s netom anketiranom Bosnom i Hercegovinom u jednu veliku cjelinu od koje bi se stvorila nova državna jedinica, Kraljevina Hrvatska. [17]

Glavna razlika između koncepcija trijalizma frankovaca i Hrvatsko-srpske koalicije jest da su frankovci političko pitanje zvali hrvatskim pitanjem, a koalicija ga je nazivala jugoslavenskim pitanjem. To najbolje govore riječi skupine frankovaca upućene Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba 19. 10. 1918. kojima kažu: „Kako ćemo riešiti to naše pitanje? Mi, pravaši ga zovemo hrvatskim, oni, jugoslaveni, jugoslavenskim. Mi pravaši tražimo i zahtievamo, da se sve hrvatske zemlje: Banovina [18], Dalmacija, Bosna-Hercegovina, Istra, slovenske zemlje, uz povrat Međimurja i Rieke, sjedine u jedno državno tielo – u državu Hrvatsku. Oni, jugoslaveni traže, da se sve jugoslavenske zemlje ili zemlje u kojima živi narod 'Slovenaca, Hrvata i Srba' (...) ujedine u jednu državu – Jugoslaviju. Jesu li za ujedinjenje hrvatskih i slovenskih zemalja na jugu Monarhije ili su za – krfski pakt?“ [19]

Jedna od koncepcija trijalističkog preuređenja Monarhije

Zahtjev frankovaca dostavljen je novome caru i kralju Karlu I. koji ih je primio u audijenciju 21. listopada 1918. godine. Vladar je naišao na potpuno razumijevanje te je usvojio njihova stajališta o preuređenju Monarhije na trijalističkom konceptu, nakon čega ih je ovlastio da u njegovo ime o tom pitanju odu pregovarati kod grofa Istvána Tisze u Budimpeštu. Tamo je također postignut uspjeh te je mađarska vlada oslobodila cara Karla prisege na ugarsku krunu i dopustilo mu proglašenje ujedinjenja hrvatskih zemalja u posebnu državu. Tom je prilikom Tisza rekao: „Uvidio sam, da smo počinili velike pogrješke prema Hrvatskoj“. Istog je dana poslan brzojav iz Budimpešte u Zagreb da se izradi proglas hrvatskom narodu o uspostavljanju Zvonimirova kraljevstva. Narodno vijeće SHS nije

17 Isto, 347 − 353.
18 Misli se na Bansku Hrvatsku.
19 MATIJEVIĆ Z., Stranka prava (frankovci) u doba vladavine Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (listopad – prosinac 1918.), Časopis za suvremenu povijest, br 3., Zagreb 2008., 1108, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62428 pristupljeno 22. veljače 2014.

prihvatilo ovaj proglas te je nastavilo putem ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom.[20]

Opseg, uprava i zajednički poslovi Hrvatskog Kraljevstva u trojnoj Monarhiji

Konkretan plan provođenja i trijalističkog uređenja države najbolje je opisan u knjižici *Trializam i hrvatska država* autora Nikole Bjelovučića, izdane 1911. godine. U njoj se ističe da se država treba urediti po sustavu Austrijskog carstva, Ugarskog kraljevstva i Hrvatskog kraljevstva. Vladarsko pravo u Hrvatskoj ima jedino dinastija Habsburga koje se temelji na Cetingradskom ugovoru iz 1527. i Hrvatskoj pragmatičkoj sankciji iz 1712. godine u kojoj se napominje da osoba koja bude hrvatski kralj u isto vrijeme bude vladar Kranjske, Štajerske i Koruške. Svaki novi vladar Hrvatskog kraljevstva mora se posebno okruniti u glavnom gradu Zagrebu u kojemu se imaju sagraditi i kraljevski dvori. Kralj bi morao svečano otvarati svako zasjedanje Sabora te bi imenovao bana na prijedlog Sabora. [21]

Što se tiče teritorija, kraljevina Hrvatska sastoji se od svih zemalja Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije s Međimurjem i Rijekom. Pripaja joj se Austrijsko primorje u koje spada Istra, Trst, Gorica i Gradiška, zatim slovenske zemlje Kranjska, južna Štajerska i južna Koruška te Bosna i Hercegovina. Posebnu autonomiju dobila bi Tršćanska županija s gradovima uz more u kojima žive Talijani. [22]

Na čelu države nalazi se hrvatska vlada s banom koji je ministar predsjednik. Poslovi vlade su financije, pravosuđe, prosvjeta, trgovina, željeznice i promet, poljodjelstvo i domobranstvo koje predstavlja vojsku. Zajednički poslovi s Austrijom i Ugarskom su mornarica, zajednička kopnena vojska, zajedničko novčarstvo i zajedničko ministarstvo vanjskih poslova, za sve se snose zajednički troškovi u istom omjeru. U smislu državljanstva, postojalo bi jedno, hrvatsko

20 Isto, 1109 − 1110.
21 BJELOVUČIĆ N., Trializam i hrvatska država, Dubrovnik, 1911. ,7.
22 Isto, 8 − 9.

državljanstvo i jedan politički narod − hrvatska nacija. Ostale bi narodnosti imale svoja prava ako se ne kose s državnim pravima. Narodnosti mogu imati svoje srednje i više škole uz obvezan hrvatski jezik dok bi sve pučke škole bile državne. U upravi Tršćanske županije uredovni su jezici hrvatski i talijanski. Hrvatska je zastava crveno-bijelo-modre boje s kockastim grbom nad kojim je hrvatska kruna. Svi plemićki naslovi i povelje moraju biti odobrene od Sabora i imati duplikate na hrvatskom jeziku. Službenu valutu izdaje zajednička austro-ugarsko-hrvatska banka. Na novcu bi se nalazio hrvatski natpis. Upravni se sud nalazi u Zagrebu s nekoliko okružnih sudova. Kraljevsko hrvatsko domobranstvo je službena vojska Hrvatskog kraljevstva i sve troškove snosi Sabor. Napominje se da domobranstvo ima obvezu obnoviti sve stare gradove, tvrđave i kule koje predstavljaju slavne spomenike. [23]

Zaključak

Rastuće nezadovoljstvo dualizmom u Austro-Ugarskoj Monarhiji i sigurnim kretanjem prema propasti, transformacija Austro-Ugarske Monarhije bila je neizbježna. Sve veća politička zrelost dijela hrvatske političke elite i stasavanje hrvatske nacije ne prolazi neopaženo u Beču koji će u budućnosti morati računati na još jedan jak faktor u državi. No, uz hrvatsku političku elitu razvija se i ona elita s jugoslavenskim predznakom koja se zalaže za južnoslavensko jedinstvo i bratstvo te ima želju da svi južni Slaveni budu u jednoj državi. Ta je ideja predstavljala izravnu opasnost dinastiji zbog separatističkih tendencija i suradnje s neprijateljski raspoloženim susjedom, Kraljevinom Srbijom, osobito nakon 1903. godine kada dolazi do agresivne smjene dinastija u Srbiji. Upravo zato vladajuća, jugoslavenska, Hrvatsko-srpska koalicija sa svojim skrivenim, ali očitim interesima biva jedna od glavnih prepreka u realizaciji trijalizma. Bečki je dvor znao da ako bi Hrvatska, pod vodstvom Hrvatsko-srpske koalicije dobila potpunu slobodu djelovanja, neosporno bi krenula putem zaoštravanja odnosa s dinastijom i postupnim približavanjem Kraljevini Srbiji, ovisno o danim okolnostima. Stoga je pokušano izbornim inženjeringom, uvođenjem izvanrednog stanja u vidu komesarijata i drugim metodama stvoriti povoljno stanje u Hrvatskoj gdje bi na vlast došli frankovci kao politički faktor blizak dvoru te tako postupno prilagodili situaciju za stvaranje nove državne jedinice u sklopu Monarhije, Kraljevine Hrvatske. Skori svjetski rat te njegov negativan ishod po Monarhiju i dinastiju spriječio je ta nastojanja i ubrzao posao jugoslavenskim agitantima kako u Hrvatskoj, tako i u inozemstvu. Sve je to rezultiralo propašću stare Austro-Ugarske Monarhije, a unutar nje i Hrvatske koja se našla u zajednici s državom s kojom je prethodne četiri godine ratovala. Samim ulaskom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca pod srpskim se vrhovništvom u Hrvatskoj prekida sav državni, institucionalni i nacionalni kontinuitet.

23 *Isto, str. 10 − 17.*

Literatura

- *Nikola BJELOVUČIĆ, Trializam i hrvatska država, Dubrovnik, 1911.*
- *Mirjana GROSS, Povijest pravaške ideologije, Zagreb, 1973.*
- *Zlatko MATIJEVIĆ, Stranka prava (frankovci) u doba vladavine Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (listopad – prosinac 1918.), ČSP, br 3., Zagreb 2008., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62428 pristupljeno 22. veljače 2014.*
- *Milan POJIĆ, Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868. −1914., Arh. Vjesn., god. 43 (2000.)*
- *Svetozar PRIBIĆEVIĆ, Diktatura kralja Aleksandra, Zagreb, 1990.*
- *Josip ŠARINIĆ, Nagodbena Hrvatska, Zagreb, 1972.*
- *Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, Povijest hrvatskog naroda 1860. − 1914., Školska knjiga, Zagreb, 1968.*

RAZGOVOR S MAJKOM NADICOM BARUN

Rođena sam u Zagrebu 1951. g. Nastavnica sam fizike i tehničkoga odgoja. Radim kao profesorica u srednjoj školi. Za pokojnog supruga Miju udala sam se 1973. godine i s njim sam s ljubavlju rodila dvanaestero djece. Desetero ih je visokoobrazovanih, a bit će ih još. Danas imam osamnaestero unučadi, a devetnaesto će se uskoro roditi.

1. Kakvo značenje za Vas i Vaš Život ima Vaša obitelj?

Moja je obitelj stožer mojega života. Svaka moja djelatnost usko je povezana s obitelji.

2. Jeste li planirali imati puno djece?

Djecu smo imali iz ljubavi. Bog je htio da ih bude toliko, a mi smo to prihvatili. (Sada malo šale. Moja vjenčana kuma tijekom jednog je razgovora rekla: „Nado, ti imaš puno djece pa...“ Ja sam joj istog trena odgovorila: „Ne, ja ih imam taman!“ To je sada štos koji ona rado prepričava.)

3. Smatrate li da je za bračni par u ekonomskom pogledu dugoročno i kratkoročno svrsishodno imati više od petero djece?

Djeca su uvijek dobitak.

4. Jeste li imali poteškoća u usklađivanju svog životnog poziva i karijere s odgojem djece?

Oni su moj poziv i moja karijera. Djecu smo odgajali prema našem vrijednosnom sustavu. Suprugov i moj poziv bio je rad s djecom pa tu nije bilo kolizije.

5. Mislite li da će se pobjeda inicijative „U ime obitelji“ na ideološko-semantičkom planu prenijeti u stvarni život, tj. da će rezultirati učvršćenjem institucije braka i utjecati na brojnost djece u obitelji?

Brak je zajedništvo muža i žene i tu instituciju treba održati kao takvu. Inicijativa „U ime obitelji“ upravo je to i tražila.

6. Kakva je uloga Vašeg bračnog druga bila u odgoju Vaše djece?

U našoj obitelji zajednički smo odgajali djecu. Posljednjih godina to sam sama radila. Trudila sam se, ali znam da ne mogu zamijeniti supruga. Uloga oca je u odgoju neprocjenjiva.

7. Kako gledate na utjecaj današnjih državnih institucija na odgoj Vaše djece?

Današnje državne institucije ne utječu lošije na odgoj nego što su one prije. Roditelji odgajaju djecu, a institucije im u tome više ili manje pomažu.

8. Kakva je socijalna kohezija između Vaše djece?

Moja djeca često i rado međusobno surađuju. Susreti se ne svode samo na susrete blagdanima, rođendanima, pričestima, krizmama ili svadbama. Organiziramo susrete na primjer za dan sv. Nikole, kestenijade i slično. Djeca su osnovala klapu „Barun“ pa se i zbog toga susrećemo barem jednom tjedno. Organizatori su susreta klapa u Svetoj Nedjelji i u mjestu Ćunski na Malom Lošinju. Nastavili su s okupljanjem „Baruna“ u rodnom mjestu supruga. Suprug je to potaknuo, a oni su već jedanaest godina organizatori.

9. Može li obitelj s puno članova utjecati pozitivno na društvo i državu u kojoj žive?

Svaki čovjek s pozitivnim stavom i svojim djelovanjem može doprinijeti boljitku u svojoj okolini, a što ih je više − još i više.

Umjetnost

Odrazi

Kristijan Šalinović

Nitko ne želi stajati pred razbijenim zrcalom. Jer, ako ne možemo sami sebe prepoznati u njegovu odrazu, kako će nas itko drugi prepoznati, kako će nas itko spoznati?

Životom prolazimo kao kroz labirint hodnika obloženih raznolikim zrcalima; u nekima smo posve izobličeni, dok u drugima pronalazimo – što nam je veoma uzbudljivo – onaj lik koji nas uspješno sjeti na vlastitu personu, odnosno na našu vlastitu percepciju iste. Život je, dakle, ta kuća zrcala i možda bi bilo lako pronaći ono pravo – ono pred kojim ćemo do kraja života ponosito stajati, znajući da se odraz ne će promijeniti čak ni kada pred sobom zatvorimo oči – ali je kuća zrcala strahovito napućena, toliko da je gotovo nemoguće izabrati hodnik u kojem bismo sami lutali. A kada nam to i pođe za rukom, kada nas naši zaneseni koraci konačno odvedu u kakvu kratku i spokojnu izolaciju, otkrivamo da ondje vlada tama odveć velika da bismo se uopće nazrijeli u ikojem ogledalu.

Uputit ćemo se tada opet k onim koridorima u kojima vlada vreva; u kojima se ljudi konstantno mimoilaze, šapuću jedni drugima tajne o nekim posebnim zrcalima nevjerojatnoga sjaja ili se pak svađaju i tuku oko jednog takvog, bajkovitog ogledala u kojem se svaki odraz doima apsolutno savršenim. No, svejedno su takva mjesta ugodnija i istinitija; ondje su čak i laži tako lijepo uokvirene da se svaki odraz doima umjetničkom fotografijom. Pojedine su rame doista unaprijed naslovljene – naizgled rezervirane – pa se, samo da bismo opravdali titulu umjetnika, ratnika ili ljubavnika, beskrajno trudimo postići upravo onu sliku koja jedina može valjano pristajati baš tome zrcalu. Isprobavamo različite poze, uvježbavamo dosad nepoznate manire, mimikom lica manipuliramo kao glinom i iskušavamo se okružiti drugačijim statistima i kaskaderima svoje životne priče, pa ipak je ponekad neizvedivo ostvariti željeni rezultat. Hoće li nas obuzeti gnjev i razočarenje? Hoće. Evo, već se u odrazu to pokazuje – sada savršeno bistro – kako smo ljutiti, skrhane duše i molećljiva srca pa se osjećamo slobodni osvetiti se istini jer nije htjela biti laž. Tako će mnoga zrcala ostati razbijena...

Nitko ne želi svoj lik dokučivati kroz splet napuklina nalik paukovoj mreži. Osobito kada baš u takvome mozaiku nerijetko uhvatimo sebe u nedovršenoj fazi, kao da naše biće samo još loše izvedeni šavovi drže na okupu, a svaki nam fragment svojom manjkavošću dokazuje koliko će i cjelina zapravo biti nesavršenom. Svima su nam znana takva zrcala ili ona vječito zamagljena; u njima se svačiji odraz doima morom... Plaši nas stajati i pred samo jednim takvim ogledalom, a kamoli biti njima okružen. Odatle potječu vrisci koji se gdjekad začuju u kući zrcala – kada uzalud razbijamo odraze što su nam pripijetili da ćemo uvijek biti gori od ičega čime smo mogli postati – iz svježih rana onih nesretnika koji su vjerovali da je polomiti stvarnost lako, a zrcala su im odgovorila oštrim poljupcima. Tek tada, gledajući u posjekotine na svojim rukama, shvaćamo da smo, uništavajući odraz, ubijali i sebe.

Doista, koliko god to bilo žalosno, mnogi su od nas osuđeni na hladna zrcala koja se svakim trenutkom sve više naginju prema nama i sve se čini da će nas zauvijek zarobiti, čineći od naših figura kakve sramotne memoare... I zapitamo se: Zar smo doista postali tim stvorenjem koje iz zrcala luđačkim očima na nas zvjera? Što nas je poguralo preko tog ruba, kako smo se iz junaka svoje životne priče preobrazili u antagonista? Dok hodamo po krhotinama upropaštenih ogledala, mi puzimo po vlastitim razočaranjima i zapitamo se – hoćemo li ikada biti istinski prepoznati, iskreno spoznati?

Tada, kao čudom u koje sumnje ulijevamo iz nepresušna izvora strahopoštovanja, pronađemo se pred spektakularnim zrcalom čije nam refleksije komplimentiraju na načine kojih do tada nismo bili ni svjesni, u koje se nismo usuđivali niti ufati... Klečeći ga gledamo, promatramo kako naš odraz na glatkoj površini raste pa se i mi uzdižemo s njim i najzad smo zadovoljni, čak i sretni. Slutimo da bi to moglo biti priviđenjem, ali svejedno nam ništa ne može oteti autoportret koji smo konačno naslikali pravim bojama. Sve, baš sve savršeno odgovara inicijalnoj zamisli koja, kako to biva na svakoj grani stabla umjetnosti, rijetko kada biva sasvim dosanjana. Iznenada smo neuništivi, najednom nas više nitko ne gura dok traga za svojim mjestom pod imaginarnim reflektorom. I kao da imamo svo vrijeme ovoga svijeta da napokon budemo ono što jesmo, ono što smo morali konačno biti da bismo uopće opstali.

U tome zrcalu – na njegovu licu hladnom i skliskom kao led – vidimo sebe u pravome ruhu. Ratnik, ljubavnik ili umjetnik, sasvim je nevažno; bitno je da nam više nikada nitko neće ukrasti ulogu.

Kasnonoćni trzaji

Vatroslav

I

Imaj na umu:
Ja nisam pjesnik ni poeta, umjetnik ni stvaraoc.
Samo njušim hladni noćni zrak i osluškujem tišinu.
Zapišem tek pokoji trzaj i pokoji šum i zaboravim.
Zaboravim sebe koji pišem, koji dišem, čujem i opipkujem.
I sve što vidim i sve što znam.

Čak ni ovo o čemu ti vlastite oči upravo sad lažu.
Nisu to moje laži, nego tvoje.
Ni moje riječi a ni tvoje.
Ovo pripada tišini.

Ovo ne pripada logici
ni priprostim šumovima uma.
Ne može jezik, ne mogu usne
dati oblik bezobličnome.

Ovo pripada tišini
i začudnim kasnonoćnim posjetima.

II

Ne kudi me, ne hvali me!
Što kome vrijedi tvoja pohvala i pokuda?
Tko god misliš da si, koga kudiš, i koga hvališ?
Moje noćne posjete ili vlastitu inteligenciju?

Nisam ovo ja, kako već iskreno ti rekoh.
Ovo su svjetlomrcanja u tminama.
Šapat zagonetnih posjeta.
Preeksponirana fotografija.
Zarobljen trenutak etera.

Pazi koga kudiš i pazi koga hvališ.
Ja samo čujem riječi. Odakle dolaze?
To mi nije znano.

III

Porodila je noć čeda svoja mrtvorođena.
Plodna je njena utroba i hranjiva i blaga
Naspram djece svoje.
Othranjena jesu u tišini, odgojena tiše.
Uto zora stiže.

O, djeco svjetla! Otrovan je trn, gorak otrov
Koji ispit morate da noć stvorite u dan!
Svaka od njih odsječak je noći.
Svaka od njih iskaz jednog bola.
Svaka od njih tek trenutak u svjetlu čitava života.
Zajedno sve čine simfoniju svjetla,
A koliko ih ima? Koliko i nota.
A noć ih vječna opet čeka na kraju njihovoga puta.

Plače luđak svoje smijehe
smije luđak svoje suze
Stvara noć u dan.

Svako ostvarenje začeo je otrov.
Svako ostvarenje odgojila je tama
I svakom ostvarenju slijedi bol rođenja.
I svako ostvarenje stvara noć u dan!
Uslijed svakoga rođenja slijede gorke suze,
Na kraju svakoga života opet slijedi san.

IV

Tebi koji ovo čitaš:

Kako izgleda tvoje lice?
Smije li se ono kad se i ti smiješ
i smiješ li se ti ako ti se lice smije?
Ako plače, plačeš li ti s njime?
Smiješ li se ti dok ti lice plače?

To jest, kad staviš tužnu masku,
Je li ispod lice vedro?
Ako staviš sretnu masku,
roniš li zapravo suze?

Misteriozno. Intrigantno.
To tvoje lice koje plače
i koje se smije i koje je bijesno.
A ispod maske skrivaš beskonačno ništa.

V

Vrišti drevna mudrost:
Ne dajte se zavarati nadama koje pružaju horizonti!
U pustinji, bez vode i skloništa
oni su izvor straha i smrtnoga očaja!

Kao što na moru radoznali dječaci sanjare
o neprispodobivim daljinama i avanturama,
tako slijepi putnik puzeći po pustim tlima
tamo vidi neminovan kraj u beskraju.

VI

Crnomodre dubine ravnodušno čuvaju zvjerske, utrnule, nepomične,
bezbojne, ukočene, bezbrojne, izgubljene,
mahnite kreature, satrte u kaotičnosti svojih môra,
plutaju u vlastitim tjelesnim sokovima,
nedovoljno živi, nedovoljno mrtvi,
ali dovoljno licemjerni i dovoljno uplašeni
da svoje raspadanje nazivaju i najvišom srećom.

Lažni osmjesi lebde ponorima,
patničkim i praznim očima traže tračke svjetlosti,
epileptično mlatarajući udovima,
sumanuto željni bar kratkoga smiraja da jednom osjete bilo što
svojim umrtvljenim prezamorenim čulima,
u potrazi za pogledom, za smiješkom ili zagrljajem,
grabeći sve što im život pruža gube se
u slinovitim labirintima
vlastitih bjesomučnih psihotičnih fantazija,
trovani od postanka plešu svoj mrtvački ples,
nedovoljno gladni nedovoljno siti.

Sami smo svoj vlastiti otrov.

VII

Ispod tebe čovječe otvara se ponor;
gladna usta gorčevite zemlje
progutat će te u tvojoj oholosti.

Pasti ćeš u zemlju sjenki
i nećeš znati kamo ni kuda ni kako.
O proklet si ti koji poričeš!

Znaj čovječe:
nije zaista odveć kasno.
Jauci koje čuješ tužan je pjev
crnih, trulih ptica
koje traže svjetlost sunca!

Isplakat ćeš tisuću suza.

Vijeće mrtvih je odlučilo:
neka živi onaj koji život hoće.
Život za život, smrt za smrt.
Zove vas zaboravljeno Crno Sunce.

VIII

Pustinja duše – kakva li prostranstva krije?
Čovjek zaluđen igrama svjetla i sjene
tone u tamu – tako se gubi čista percepcija
neslućenih izvora i bjesomučnih živih rijeka.

Biti zaluđen teksturom sigurnog i čvrstog svijeta,
koliko je zaluđeni siguran i čvrst?
Dolinom dok odjekuje pjev pustinjaka sa planine,
sunce zalazi na zapadu. Postoji li pustinjak u ponorima?

Hladnoća je sivo-svijetloplava,
pustinjak, sam i nevelik najbliži je Suncu.
Ipak najdalji kad ono zađe.
Koliko su hladne noći u planini
toliko je jutro umilno i utješno.

A kakvo svjetlo tješi onoga
koji dušu otvara i skače u njene dubine?
Nalazi li ovaj neko crno Sunce?
Koliko krvi iz njegovih oka poteče?

IX

Ja ne znam istinu, osjećam je, čujem je i dišem.
Ona me hrani sobom samom, truje mi um.
Tako sam počeo prezirati sve ljudsko.

Nemilosrdna zvijer, vjekovima drevna
ona se uzdiže iznad Horizonta - disanje Svijeta.
Sunce sipa svoju svjetlost.

Klija iz svakoga sjemena,
njeno korijenje zadire duboko ispod tla.
Do samog srca Zemlje.
Ističe iz izvora i utječe u more,
rosi s neba i napaja zemlju.

Uz umirućega, tik pored smrti same stoji pognute glave
njena prisutnost trga ustajali život iz čovječjih grudi.
Kažem nije mi poznata, ne znam je - šutim je.
Znam samo da ona zna i izgovara mene.

Zašto nije dobro gledati u sunce:
Ista svjetlost koja hrani
Čupa svijest iz očiju smrtnika.

X

Postoje žice u neizrecivim dubinama.
čuti te titraje znači osluškivati tišinu.
Osluškivati tišinu znači ćutjeti vlastito biće!
Ćutjeti vlastito biće znači poput galeba lebdjeti na južini,
a lebdjeti na južini, poput galeba, znači ne brinuti.
Ne brinuti za sutra znači ne živjeti u grču.

Svijet je instrumentarij, orkestar.
One titraju, čuješ li titraje sebstava?
Ne živjeti u grču znači zaista biti.
Umovi redovito ne žubore.
Izvori redovito ne zbore.
Kad govoriš ti, šutiš ti koji jesi.

Kad tebe obuzme tišina, pjeva sve što u tebi jest.
Kuca srce u neizrecivim tminama.
Čuti žice znači kucati sa srcem uporedo, to je sunce koje sija!
Azurno sunce koje obasjava svojim zrakama i grobove i plodnu dolinu!

Živi zure u azur, u njih azur zuri.
Mrtvi sklanjaju pogled.
Živi žubore vršcima prstiju
Po tankim strunama istine.

Danas

Tihana Pšenko

Vijugavim putem kroz pluralizam stilova
trčim u nepoznat način fabuliranja
i jučer i sutra postaju moje danas.

Aspekti novih umjetničkih struktura
jednog te istog Umjetnika
doziraju u mene mnoštvo zraka,
dozu patnika, dozu ratnika,
dozu strasti, dozu časti.

I kad pomislim da bih mogla pasti
od mješavina truleži i sjaja
ovdje na zemlji i u čast zemlje
Opet Umjetnik svoje boje spaja
I kaže bez glasa, ali s mnogo časti,
Danas nije to danas
kada ćeš pasti.

Hvala obiteljskom gospodarstvu Skelin koje nam je omogućilo domjenak na prvoj promociji časopisa Obnova.

http://www.etnoskelin.com/

Potražite nas na https://www.facebook.com/obnova.casopis

Stavovi i mišljenja u tekstovima i sadržajima pojedinih autora nisu nužno i stavovi uredništva, udruge i ostalih autora.